

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KÖRFEZ SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ
POLİTİKASI: NEOKLASİK REALİZM
AÇISINDAN BİR ANALİZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Doç. Dr. Abdullah TORUN **Havva ÇEVİK**

MALATYA 2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN KÖRFEZ SAVAŞI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Havva ÇEVİK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdullah TORUN

MALATYA 2025

ONUR SÖZÜ

Bu tezin başlık sayfasındaki imzam ile, akademik çalışmanın dürüstlük ve etik kurallarına uygun olarak hazırlandığını; tez çalışması boyunca bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu; yararlandığım her türlü kaynak, veri ve bilgiye uygun atıf yapıldığını; tezin, intihal içermeyen özgün bir çalışma olduğunu; tezde yer alan bulguların ve verilerin, çalışma kapsamında tarafımdan elde edildiğini ve değiştirilmediğini beyan ederim.

Tezin içeriğinde yer alan bütün yazılı, görsel ve işitsel materyallerin, telif haklarına aykırı herhangi bir kullanıma yol açmayacağını taahhüt ederim.

Gerektiğinde, tezin bilimsel ve etik kurallara uygun biçimde hazırlandığına dair her türlü bilgiyi sunmayı kabul ve taahhüt ederim.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, 1990–1991 Körfez Savaşı sürecinde Türkiye'nin dış politikasını neoklasik realizm kuramsal çerçevesiyle anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin dış politika tercihlerini sadece uluslararası sistemdeki güç dengeleriyle değil, aynı zamanda iç politik aktörler, liderlik özellikleri ve kurumsal yapı gibi faktörlerle birlikte ele almak bu çalışmanın temel hedefidir. Teorik ve ampirik düzeyde çok katmanlı bir analiz sunmayı hedefleyen bu çalışma, hem uluslararası ilişkiler literatürüne katkı sağlamayı hem de Türk dış politikasının özgün yönlerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu sürecin her aşamasında bilimsel sorumluluk bilinciyle hareket etmeye özen gösterdim. Araştırma boyunca karşılaştığım teorik zorluklar ve tarihsel verilerle ilgili kaynak sınırlılıkları, analitik düşünme becerimi geliştirmeme katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bu tez, akademik yazım sürecinin disiplin ve kararlılıkla yürütülmesinin ne kadar kıymetli olduğunu bana bir kez daha göstermiştir.

Tez sürecinde bana rehberlik eden, bilgi ve deneyimleriyle yön veren değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdullah TORUN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca akademik gelişimime katkı sunan tüm hocalarıma ve bu süreçte bana moral ve destek veren aileme, özellikle sabrı ve anlayışıyla her zaman yanımda olan kardeşlerime gönülden teşekkür ederim.

Bu çalışmanın, dış politika teorileri ve Türk dış politikası alanında çalışan araştırmacılara ve öğrencilere faydalı olmasını temenni ederim.

ÖZET

Bu çalışma, 1990–1991 Körfez Savaşı sürecinde Türkiye'nin izlediği dış politikayı neoklasik realizm kuramsal perspektifiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını sadece uluslararası sistemdeki güç dengeleriyle değil, aynı zamanda iç politika dinamikleri, lider algıları ve devlet kapasitesi gibi unsurlarla birlikte ele alır. Bu doğrultuda tezde, Türkiye'nin Körfez Savaşı'na yönelik tutumu hem sistemik düzeyde (Soğuk Savaş sonrası güç dengesi, ABD öncülüğündeki koalisyonun etkisi) hem de üniter düzeyinde (Turgut Özal'ın liderliği, ordu ve bürokrasinin rolü, kamuoyu etkisi) çok boyutlu olarak incelenmiştir.

Araştırmanın bulguları, Türkiye'nin geleneksel ihtiyatlı dış politika çizgisinden saparak daha proaktif ve risk alan bir tutum geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın liderlik tarzı, Türk dış politikasında sistemik baskılar ile içsel dinamikler arasındaki etkileşimi görünür kılmıştır. Ordu ve bürokrasi içindeki çekinceler, ekonomik kaygılar ve kamuoyu baskısı ise dış politikada karar alma süreçlerini sınırlandırıcı faktörler olarak öne çıkmıştır. Bu çerçevede, Körfez Savaşı süreci Türkiye'nin dış politika yapımında karar alıcı algılarının, devlet kapasitesinin ve toplumsal faktörlerin sistemik koşullar ile birlikte nasıl şekillendirici rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecindeki deneyimi, neoklasik realizmin orta ölçekli devletlerin dış politikalarını açıklamada güçlü bir analitik araç sunduğunu teyit etmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin savaş dönemindeki dış politika yönelimlerinin yalnızca güç dengeleriyle değil, aynı zamanda içsel siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamiklerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik realizm, Türkiye, Körfez Savaşı, dış politika, lider algısı, iç politika dinamikleri.

ABSTRACT

This study aims to analyze Turkey's foreign policy during the 1990–1991 Gulf War through the theoretical lens of neoclassical realism. Neoclassical realism examines state foreign policy behavior not only by considering the distribution of power in the international system but also by incorporating factors such as domestic political dynamics, leader perceptions, and state capacity. Accordingly, this thesis offers a multi-dimensional examination of Turkey's stance toward the Gulf War at both the systemic level (the post-Cold War balance of power, the influence of the US-led coalition) and the unit level (Turgut Özal's leadership, the role of the military and bureaucracy, and the effect of public opinion).

The findings of the research reveal that Turkey deviated from its traditional cautious foreign policy line and adopted a more proactive and risk-taking approach. Specifically, President Turgut Özal's leadership style highlighted the interaction between systemic pressures and internal dynamics in Turkish foreign policy. However, reservations within the military and bureaucracy, economic concerns, and public opinion pressures emerged as constraining factors in the foreign policy decision-making processes. In this context, the Gulf War period demonstrates how decision-maker perceptions, state capacity, and societal factors, alongside systemic conditions, played a formative role in Turkey's foreign policy formulation.

In conclusion, Turkey's experience during the Gulf War confirms that neoclassical realism provides a powerful analytical tool for explaining the foreign policies of middle-sized states. This study demonstrates that Turkey's foreign policy orientations during the war must be evaluated not only through the lens of the balance of power but also in conjunction with internal political, economic, and societal dynamics.

Keywords: Neoclassical Realism, Turkey, Gulf War, Foreign Policy, Leader Perception, Domestic Political Dynamics.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZMİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.Klasik Realizmden Neoklasik Realizme Geçiş: Klasik Realizm ve Yapısal realizm	4
1.1.1.Klasik Realizm	4
1.1.2.Yapısal Realizm (Neorealizm)	6
1.2. Neoklasik Realizmin Kuramsal Temelleri: Köken, Teorik Arka Plan ve Kavramsal Çerçeve	8
1.2.1. Neoklasik Realizmin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Arka Planı	9
1.2.2. Neoklasik Realizmin Temel Kavramları ve Kuramsal Bileşenleri	11
1.2.3. Neoklasik Realizmin Temel Teorisyenleri ve Katkıları	14
1.3.Neoklasik Realizmin Temel Varsayımları	16
1.3.1.Uluslararası Sistemin Yapısı	16
1.3.2.İçsel Faktörlerin Etkisi.....	17
1.3.3.Lider Algıları	17
1.3.4.Toplumsal Yapılar ve İç Siyaset.....	18
1.4. Neoklasik Realizmin Dış Politika Analizindeki Önemi	18
1.5. Neoklasik Realizmde Dış Politika Analizinin Parametreleri	21
1.5.1. Bağımsız Değişken: Uluslararası Sistem ve Görelî Güç Dağılımı.....	21
1.5.2. Bağımlı Değişkenler: Sistemik Baskılar ve Dış Politika	22

1.5.3. Müdahaleci (Aracı) Değişkenler: Devletin İç Yapısı ve Karar Verici Aktörler	23
1.6. Neoklasik Realizme Yapılan Eleştiriler	25
1.6.1. Teorik ve Kavramsal Sınırlılıklar	25
1.6.2. Yöntemsel ve Uygulama Eleştirileri.....	26

2. BÖLÜM

KÖRFEZ SAVAŞI BAĞLAMINDA ULUSLARARASI SİSTEM VE TÜRKİYE

2.1. 1990–1991 Körfez Savaşı’nın Arka Planı	27
2.1.1. İran-İrak Savaşı’nın Etkileri ve Irak’ın Ekonomik Durumu	28
2.1.2. Irak’ın Kuveyt’e Yönelik Tarihsel ve Stratejik Talepleri	30
2.1.3. Arap Dünyası, ABD ve Batı’nın Tutumu	32
2.2. Soğuk Savaşın Son Dönemi ve Yeni Güç Yapılanması.....	35
2.2.1. Soğuk Savaş’ın Son Evresi: 1985–1991 Arası	36
2.2.2. İki Kutuplu Sistemden Tek Kutuplu Yapıya Geçiş.....	37
2.2.3. Körfez Savaşı’nın Soğuk Savaş Dinamikleriyle Kesişimi.....	38
2.2.4. ABD’nin Yeni Dünya Düzeni Söylemi.....	39
2.3. Türkiye’nin Jeopolitik Konumu ve Stratejik Önemi.....	40
2.3.1. Türkiye’nin Coğrafi Konumu ve Tarihsel Güvenlik Algısı.....	41
2.3.2. Soğuk Savaş Sonu ve Türkiye’nin Stratejik Yeniden Konumlanması	42
2.3.3. Körfez Savaşı Bağlamında Türkiye’nin Kritik Geçiş Noktası Olarak Önemi.....	43
2.4. Turgut Özal’ın Liderliği ve Dış Politikaya Yön Verme Biçimi.....	43
2.4.1. Özal’ın Liderlik Anlayışı ve Karar Alma Tarzı	44
2.4.2. Körfez Savaşı’na Yaklaşımı ve Stratejik Hesapları	45
2.4.3. Dış Politikada Dönüşümcü Rolü	46
2.4.4. Çekiç Güç ve Türkiye’nin Dış Politikası	47

3. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOKLASİK REALİST ANALİZİ

3.1. Sistemik Faktörler: ABD’nin Baskısı ve NATO Dinamikleri.....	50
---	----

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları	50
3.1.2. NATO İçindeki Türkiye'nin Konumu ve Baskı Mekanizmaları	51
3.1.3. ABD-Türkiye İlişkilerinde Körfez Savaşı'nın Etkisi	53
3.1.4. Uluslararası Sistemde Güç Dengesinin Türkiye'ye Yansımaları.....	54
3.2. İçsel Faktörler: Askeri Bürokrasi, TBMM, Ekonomik Kaygılar	55
3.2.1. Askeri Bürokrasinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi ve Körfez Savaşı Dönemindeki Tutumu	56
3.2.2. TBMM'nin Rolü ve Parlamento-Dış Politika İlişkileri.....	57
3.2.3. Ekonomik Kaygılar ve Savaşın Türkiye Ekonomisine Etkisi	58
3.2.4. İç Politikanın Dış Politika Kararlarına Yansımaları	59
3.3. Dış Politika Araçları: Diplomasi, Ekonomik Önlemler ve Askerî Hazırlık .	61
3.3.1. Diplomatik Girişimler ve Çok Taraflı İlişkiler	61
3.3.2. Ekonomik Önlemler: Ambargolar, Ticari İlişkiler ve Enerji Politikaları.....	62
3.3.3. Askerî Hazırlıklar ve Güvenlik Politikaları.....	65
3.3.4. Türkiye'nin Stratejik İttifak Arayışları	67
3.4. Koalisyon Politikaları ve Uluslararası İmaj Stratejisi.....	69
3.4.1. Türkiye'nin Çok Taraflı Koalisyonlardaki Rolü.....	69
3.4.2. Bölgesel ve Küresel Aktörlerle İlişkiler	70
3.4.3. Türkiye'nin Uluslararası İmajının İnşası ve Diplomatik Mesajları.....	70
3.4.4. Medya ve Kamu Diplomasisi.....	71
3.5. Neoklasik Realizm Işığında Türk Dış Politikasının Tutarlılığı ve Sınırları .	71
3.5.1. Sistemik Yönelimlere Uyum Kapasitesi	72
3.5.2. İçsel Değişkenlerin Sınırlandırıcı Rolü.....	72
3.5.3. Liderlik ve Algısal Filtrelerin Rolü	73
3.5.4. Tutarlılık, Esneklik ve Sınırlar	73
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	78

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AWACS	: Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi (Airborne Warning and Control System)
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RAF	: Kraliyet Hava Kuvvetleri (Royal Air Force)
SAS	: Özel Hava Servisi (Special Air Service)
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini, devletlerin dış politika davranışlarını anlamak ve açıklamak için tarih boyunca farklı teorik yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlardan biri olan neoklasik realizm hem uluslararası sistemin yapısal baskılarını hem de devletlerin iç dinamiklerini dikkate alarak klasik realizm ve yapısal realizmden farklı bir perspektif sunar. Neoklasik realizm, klasik realizmin güç ve çıkar temelli yaklaşımı ile yapısal realizmin sistem merkezli analizini birleştirerek devletlerin dış politikada neden farklı tepkiler verdiğini açıklamayı hedefler. Bu yaklaşım, özellikle dış politika karar alma süreçlerinde lider algıları, bürokratik yapı, ulusal kimlik ve tarihsel hafıza gibi içsel faktörlerin önemine vurgu yaparak daha kapsamlı bir analiz imkânı sunmaktadır (Rose, 1998, s. 152).

1990–1991 Körfez Savaşı, Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlamış ve hem bölgesel hem de küresel ölçekte önemli etkiler yaratmıştır. Uluslararası sistemin yeniden şekillendiği bu dönemde savaş, hem büyük güçlerin Orta Doğu’ya yönelik yaklaşımlarını hem de bölgesel güvenlik dinamiklerini köklü bir biçimde değiştirmiştir. Bu kriz, yalnızca güç dengelerini değil, aynı zamanda uluslararası müdahale biçimlerini, çok taraflı diplomasi araçlarını ve bölgesel ittifak yapılarını da etkilemiştir (Freedman & Karsh, 1993). Dolayısıyla Körfez Savaşı hem güç politikalarının işleyişi hem de uluslararası sistemdeki dönüşüm açısından kritik bir dönüm noktası niteliğindedir.

Türkiye’nin savaş süresince izlediği dış politika hem ulusal güvenliği hem de bölgesel istikrarı korumaya yönelik stratejik bir yönelim olarak öne çıkmıştır. Turgut Özal liderliğindeki Türkiye, Batı ile ilişkileri güçlendirme arzusunu Körfez Savaşı üzerinden stratejik bir avantaja dönüştürmeye çalışmış; ancak Soğuk Savaş’ın henüz tam anlamıyla sona ermemesi nedeniyle hem Sovyetler Birliği hem de bölgesel aktörler açısından dengeli ve dikkatli bir politika izlemek zorunda kalmıştır (Taban Efe, 2024, s. 46). Bu durum, neoklasik realizmin vurguladığı içsel değişkenlerin—lider vizyonu, bürokratik yapı ve kamuoyu tepkisi— politika üretimindeki belirleyici rolünü göstermektedir. Türkiye’nin Körfez Savaşı’ndaki pozisyonu, sistemik baskıların iç

politik filtrelerden geçerek nasıl farklı dış politika tercihlerine dönüştüğünü anlamak açısından önemli bir örnek sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 1990–1991 Körfez Savaşı bağlamında Türkiye’nin dış politika davranışlarını neoklasik realizm perspektifinden analiz etmektir. Neoklasik realizm, Türkiye’nin savaş döneminde izlediği politikaları açıklamak için uygun bir teorik çerçeve sunmakta hem uluslararası sistemdeki güç dengelerini hem de içsel faktörleri dikkate alarak Türkiye’nin davranışlarını çok boyutlu bir şekilde anlamamıza olanak sağlamaktadır. Türkiye’nin tutumu, yalnızca sistemik tehditler ve fırsatlarla değil, aynı zamanda liderlik tercihleri, bürokratik direnç, ekonomik çıkarlar ve toplumsal yönelimler gibi içsel faktörlerle şekillenmiştir. Bu nedenle çalışma, Türkiye’nin dış politika davranışlarını hem teorik hem de ampirik bir düzlemde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda araştırmanın önemi üç temel noktada ortaya çıkmaktadır. Birincisi, kuramsal olarak neoklasik realizmin açıklama gücünün test edilmesi ve klasik ile yapısal realizmden farklarının ortaya konulmasıdır. İkincisi, Türkiye’nin Körfez Savaşı sürecinde izlediği dış politika tercihlerinin bölgesel güvenlik, diplomasi ve güç dengeleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir. Üçüncüsü ise içsel ve sistemik değişkenlerin dış politika kararlarını nasıl şekillendirdiğinin anlaşılması yoluyla politika analizine katkı sağlamaktır. Bu unsurlar, çalışmanın hem teorik hem de pratik açıdan değerini artırmaktadır.

Çalışmanın merkezinde şu temel soru yer almaktadır: “Neoklasik realizm, Körfez Savaşı’nda Türkiye’nin dış politika davranışlarını ne ölçüde açıklayabilir?” Bu ana soru çerçevesinde Türkiye’nin savaş öncesi ve sonrası dış politika stratejilerinin niteliği, sistemik ve içsel faktörlerin bu stratejileri nasıl şekillendirdiği ve lider algıları ile bürokratik yapıların karar alma süreçlerinde ne derece etkili olduğu incelenmektedir. Çalışmanın temel hipotezi, Türkiye’nin Körfez Savaşı’ndaki dış politika tercihlerinin yalnızca uluslararası sistemin baskılarıyla değil, aynı zamanda içsel değişkenlerle—özellikle liderlik, bürokratik yapı ve kamuoyu tepkisiyle—şekillendiğidir. Bu doğrultuda neoklasik realizmin Türkiye’nin dış politikasını açıklamada klasik realizm ve yapısal realizme göre daha yüksek bir açıklayıcı güce sahip olduğu ileri sürülmektedir.

Bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Türkiye'nin dış politika davranışları hem sistemik baskılar hem de içsel değişkenler bağlamında incelenmiştir. Literatür taraması kapsamında Türkçe ve yabancı akademik kaynaklar, resmi raporlar ve arşiv belgeleri değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yöntemiyle Türkiye'nin Körfez Savaşı öncesi ve sonrası politika tercihleri sistematik biçimde incelenmiş; vaka çalışması yöntemiyle bu tercihlerin neoklasik realizm çerçevesinde nasıl anlamlandırıldığı ortaya konulmuştur. Bu yöntem seçimi, Türkiye gibi orta ölçekli devletlerin dış politika davranışlarının çok boyutlu yapısını anlamak açısından en uygun çerçeveyi sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecindeki dış politika tercihlerinin yalnızca uluslararası sistemin yapısal baskılarıyla açıklanamayacağını, içsel faktörlerin ve liderlik kararlarının da belirleyici olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu analiz, hem neoklasik realizmin kuramsal açıklama gücünü test etmekte hem de Türkiye'nin dış politika davranışlarını ampirik veriler ışığında bütüncül bir şekilde değerlendirmektedir. Böylece Türkiye gibi orta ölçekli devletlerin dış politika davranışlarının sistemik ve içsel değişkenlerin etkileşimiyle şekillendiği daha net anlaşılabilmektedir.

1. BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZMİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.Klasik Realizmden Neoklasik Realizme Geçiş: Klasik Realizm ve Yapısal realizm

Klasik realizm, devletlerin dış politikasını güç arayışı ve çıkar temelli davranışlarla açıklarken, bu davranışların kökenini insan doğasındaki saldırgan eğilimlere dayandırır (Morgenthau, 1949, s. 5-13). Hans J. Morgenthau'nun *Politics Among Nations* adlı eserinde de vurguladığı gibi, uluslararası siyasetin temelinde “güç mücadelesi” yer almakta ve devletler, rasyonel ve üniter aktörler olarak bu mücadelede konumlanmaktadır (Morgenthau, 1949, s. 5-13). 20. yüzyılın sonlarına doğru Kenneth Waltz tarafından geliştirilen yapısal realizm ise devlet davranışlarını yalnızca insan doğasıyla açıklamayı yetersiz bulmuş, bu davranışların esasen uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güç dağılımı tarafından belirlendiğini öne sürmüştür (Waltz, 2004, s. 2-6). Yapısal realizm, iç politik etkenleri analizinde devre dışı bırakarak dış politika tercihlerini tek boyutlu bir nedenselliğe indirgemıştır.

Bu yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan neoklasik realizm ise, uluslararası sistemin etkisini reddetmeyerek dış politika kararlarında devlet içi faktörlerinde etkisi ile sistemin şekillendiğini ve bir ülkenin davranışını anlamak için “kara kutu” olarak adlandırılan iç dinamiklerin incelenmesi gerektiğini öne sürer (Rose, 1998, s.147-148). Böylece neoklasik realizm, klasik realizmin insan doğasına dayalı mikro düzey vurgusu ile yapısal realizmin sistem merkezli makro düzey analizini birleştirerek çok katmanlı ve daha geniş bir model sunmuştur.

1.1.1.Klasik Realizm

Uluslararası ilişkilerde 20. Yüzyılın ortalarında hâkim teori olarak kabul edilen ve idealizm-realizm tartışmasının tarafı olan realizm uluslararası ilişkilerde devleti en temel aktör olarak kabul eden uluslararası sistemdeki en köklü teori olarak kabul edilmektedir. Ortaya çıkışı her ne kadar idealist teoriye tepki olarak ortaya çıkmış gibi bilinse de daha eskilere dayanan bir geçmişten bahsedebiliriz. Devleti dış politikada en önemli ve temel aktör olarak kabul eden realist teorinin en önemli temsilcisi Hans Morgenthau kabul

edilmektedir. Fakat Morgenthau ile sistematik bir kuramsal çerçeveye kavuşmuş olan realist düşüncenin kökleri birçok düşünüre göre Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Bu bakış açısının erken temsilcilerinden biri Thukydides'tir. Milattan önce 5. yüzyılda yazdığı "*Peloponez Savaşı*" adlı eserinde, Atina ile Sparta arasındaki çatışmayı özellikle güç ve çıkar mücadelesi temelinde ele almıştır. Thukydides'e göre güçlü olan yapabildiğini yapar, zayıf olan ise katlanmak zorundadır düşüncesini savunarak realizmin belki de en yalın halini özetlemiştir (Thukydides, 2008, s.14-26). Orta çağ sonrasında, realizmin önemli temsilcisi Niccolò Machiavelli olmuştur. "*Prens*" adlı eserinde Machiavelli, hükümdarın iktidarını koruması adına amaca giden yolda etik dışı yöntemlere başvurabileceğini savunur (Machiavelli, 2005, s.7-52). Ona göre siyasal başarı, erdemli olmaktan ziyade güçlü ve kurnaz olabilmeyi gerektirir. Thomas Hobbes ise "*Leviathan*" isimli eserinde bireyler arası doğa durumunu "herkesin herkese karşı savaşı" olarak tanımlamış, uluslararası sistemin anarşik yapısını önceler biçimde yorumlamıştır (Hobbes, 2007, s. 15-142). Bu düşünürler, insan doğasının çıkarıcı, rekabetçi ve saldırgan olduğu varsayımıyla hareket etmişler ve böylece realizmin teorik altyapısına bir hazırlık yapmışlardır diyebiliriz. Morgenthau, buradan yola çıkarak teoriyi yeniden yapılandırmış ve klasik realizmin kurucusu haline gelmiştir (Dinçer, 2018, s.7-21).

Morgenthau'nun 1943 yılında yazdığı "*Politics Among Nations*" adlı eserinde klasik realizmin temellerini atmış ve teorinin çerçevesini belirlemiştir. Eserinde uluslararası politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamış, idealist yaklaşımların gerçeği yansıtmadığını, realizmin daha gerçekçi ve tutarlı olduğunu savunmuştur (Morgenthau, 1949, 5-13). Devlet doğası ve insan doğası arasında benzerlik olduğunu söyleyen Morgenthau 'ya göre; güç uluslararası ilişkilerde devletlerin kendi çıkarlarını savunma çabası ve dış politika kararlarını belirlemede en önemli unsurdur (Yılmaz, 2015, s.5-7). Devletlerin sahip olduğu sosyal, ekonomik, siyasi koşullar ne olursa olsun, devletler sürekli güç mücadelesi içindedir ve devletlerin nihai amacı fark etmeksizin güç her zaman ilk hedef olmuştur (Morgenthau, 1949, s. 5-13). Devlet dış politikada kararlarını belirlerken ve bu kararlarını oluştururken bencil ve çıkarıcıdır çünkü öncelikli olan kendi ulusal çıkarlarıdır ve bunu yaparken de insan doğası gibi çıkarlarını koruma amacıyla olarak anarşik düzende var olma çabası içinde hareket etmektedir (Önal, 2023, s. 10). Uluslararası sistemde anarşik bir yapı olduğunu ve bu düzende devletlerin birbirine güven

duymayacağını söyleyerek tehdit oluşturan bir ortamın varlığını kabul eder (Üçbaş, 2020, s. 22-23)

Klasik realistler insan doğasının kötü ve bencil olduğunu söyleyerek bunu devletlere benzetir ve devletlerinde bu güdü ile hareket ederek gücü korumak için her türlü davranışı sergileyebileceklerini savunmaktadır. Bu yüzden devletler arasında sürekli bir savaş hali ve çatışma durumu olması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Böyle bir anarşik ortamda devletlerin asıl amacı hayatta kalmaktır ve devletlerde bunun için gücünü maksimize etmeye çalışmaktadır (Basmacı, 2022, s. 64). Bu güç de elbette askeri güç olacaktır ve devletler caydırıcılık için bu gücünü maksimize etmek için çabalayacaktır. Genel bir şekilde toparlayacak olursak realist teorinin temel varsayımlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- İnsan doğası, devletlerin dış politika davranışlarını belirler ve devletler, tıpkı bireyler gibi çıkarlarını koruma amacındadır,
- Uluslararası sistemde anarşi vardır; bu, devletlerin birbirine karşı güven duymadığı ve sürekli olarak birbirlerinin çıkarlarına tehdit oluşturduğu bir ortam anlamına gelir,
- Güç ve güvenlik, devletlerin en öncelikli hedefleridir (Ertoyl, 2019, s.3-7).

1.1.2.Yapısal Realizm (Neorealizm)

Uluslararası ilişkilerde ana akım teori olarak kabul edilen klasik realizm devleti temel aktör kabul etmesi bunun dışındaki uluslararası aktörlerin çok önemli olmadığı, sistemde gerçeklik olgusu ile ilgilenmesi ve devletlerin asıl amacının gücü korumak olması gibi savunduğu argümanlar sonrasında iki kutuplu dünya düzenini ortaya çıkması ile eleştirilmeye başlanınca bu durum neorealizmin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Ertoyl, 2019, s.6-7).

1950li yıllara kadar uluslararası sistemde önemini koruyan realist teori Morgenthau'nun aşırı bilimsellik vurgusu yapmasıyla eleştirilmeye başlanmış ve Kenneth Waltz'ın öncülüğünü yaptığı neorealizm (yeni gerçekçilik) ya da diğer adı ile yapısal realizmin ortaya çıkışı ile etkisini kaybetmeye başlamıştır. Klasik realizmden keskin çizgiler ile ayıramadığımız yapısal realizmi sistematik hale getirerek kendi içinde daha kapsamlı bir yapıya oturtan kişi Kenneth Waltz olmuştur (Tokatlı, 2022, s.128-130). Kuramsal anlamda doğuşu Waltz'ın 1979 yılında yayımladığı *Theory of International*

Politics"adlı çalışmasıyla gerçekleşen yapısal realizm klasik realizmin güç ve çıkar temelli açıklamasını daha bilimsel bir temele oturatarak eksikliklerini gidermeye çalışmıştır (Rauch, 2018, s.56). Waltz'a göre, devletlerin davranışlarını (savaş hali, güvenlik arayışı) belirleyen ana unsur, sistemin anarşik (hierarchy'in olmaması) yapısıdır; bu durum insan doğasından değil, yapının kendisinden kaynaklanır (Waltz, 2004, s.2-6). Waltz, uluslararası siyasi yapıyı üç temel boyutta tanımlamaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sistemin anarşik ve ademi merkezîyetçi olmasıdır ki sistemde tüm aktörler eşittir (Gözen, 2000, s.174). İkincisi işlevsel eşitliktir. Temel aktör olan devletlerin işlevsel farklılıkları bulunmamaktadır, hayatta kalma ve güvenlik gibi temel işlevleri yapmaktadırlar. Üçüncü ve son kabiliyetlerin dağılımıdır. Sistemdeki devletleri oluşturan birimleri ayırt eden tek kriter güçlerin dağılımıdır yani farklı güçlere sahip olmasıdır (Tokatlı, 2022, s.128-130).

Neorealistler de uluslararası alanda devleti temel aktör kabul eder ama tek aktör olmadığını savunmuştur. Yine devletlerin en önemli amacı hayatta kalma mücadelesidir fakat bu tek amacı değildir bu diğer amaçlara ulaşmak için bir önkoşuldur (Ertay, 2019, s.7). Realizmin bir diğer versiyonu olan neorealizm, klasik realizmin savunduğu uluslararası sistemi belirleyen en önemli faktör insan doğasıdır varsayımına karşı çıkarak uluslararası sistemi belirleyen en önemli faktörün uluslararası sistemin kendi yapısı olduğu ön kabulü ile yola çıkmıştır (Basmacı, 2022, s.64). Diğer bir deyişle Klasik realizmin temsilcisi Morgenthau devlet kavramına birey temelli yaklaşırken yapısal realizmin temsilcisi Waltz sistem temelli bir yaklaşım sunmuştur. Realist teorinin yapısal bir yorumu olan yapısal realizm uluslararası sistemi yeniden anlamlandırma çabasına girerek sistemin yapısına ve bunun devletler üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.

Klasik realizmin yapısal realizmden ayrıldığı bir diğer nokta da çok kutuplu sisteme karşılık iki kutuplu sistemin ideal sistem olduğunu savunmalarıdır (Tokatlı, 2022, s.131-132). Bunun nedeninin ise devletlerin birbirlerini kontrol etmelerinin daha kolay olacağını ve böyle bir ortamda sıcak çatışma olasılığının oldukça düşük olmasıdır. Yapısal realistlerin savunduğu güç dengesi anlayışının en somut örneği Soğuk Savaş dönemi olmuştur. İki kutupluluk, sistemin istikrarını artırıcı bir unsur olarak ele alınmış; bu bağlamda ABD ve SSCB arasındaki stratejik rekabet, Waltz'un öngördüğü üzere sistemin içsel dinamiklerinden kaynaklanan rasyonel davranış kalıplarının bir ürünü olmuştur. Sistemin anarşik doğası, iki kutuplu düzen, devletlerin rasyonel davranışları ve

güç dengesi arayışı gibi temel unsurlar Soğuk Savaş'ın dinamikleriyle doğrudan örtüşmektedir.

Neorealizmin uluslararası ilişkilerdeki etkisi, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca sistemin yapısal özelliklerine yönelik sunduğu argümanlar ile dış politika analizinde açıklayıcı veriler sunmuştur (Waltz, 2004, s. 2-6). Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası sistemde yaşanan belirsizlikler ve devlet davranışlarının neorealizmin temel argümanları ile yeteri kadar kavranamaması, teorinin açıklayıcılığını sorgulatmıştır. Bu dönemde literatürde, devletlerin dış politika kararlarında sadece sistemik baskıların değil, aynı zamanda devletlerin iç yapılarının da belirleyici olduğu görüşü ve bunlarında dış politika için önemine dair görüşler dillendirilmeye başlanmıştır (Rose, 1998, s.35-36). Bu eksiklikleri gidermek amacıyla ortaya çıkan Neoklasik realizm, Neorealist yapısal analizden hareketle, devletlerin dış politika tercihlerinde içsel faktörleri de hesaba katan daha kapsamlı bir yaklaşım geliştirmiştir.

Klasik realizme bir alternatif olarak görülen neorealizmin genel özelliklerini ve yaygın varsayımlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Kökyay, 2020, s. 2507-2512, Tokatlı, 2022, s. 122-131);

- Uluslararası sistemin yapısı, devletlerin davranışlarını belirler. Anarşi, devletlerin her biri için güvenlik endişelerini artırır ve bu da onları daha fazla güç arayışına iter.
- Devletler, rasyonel aktörlerdir ve dış politikalarını hayatta kalma ve güvenliklerini sağlama amacıyla şekillendirirler.
- Uluslararası sistemin yapısı, devletlerin dış politika davranışlarını etkiler ve bu yapıya göre devletler ya bipolar ya da çok kutuplu bir düzen içinde hareket ederler.

1.2. Neoklasik Realizmin Kuramsal Temelleri: Köken, Teorik Arka Plan ve Kavramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkiler disiplininde realizm geleneği, yukarıda da değindiğimiz gibi devletlerin dış politikasını güç dengesi, çıkar ve güvenlik temelli olarak açıklayan köklü bir kuramsal mirasa sahiptir. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru klasik ve yapısal realizmin sistemi açıklamadaki yetersizliği ve görülen sınırlılıklar, daha kapsamlı ve çok boyutlu bir teorik çerçevenin arayışını doğurmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan neoklasik

realizm hem uluslararası sistemin yapısal baskılarını devletin içsel dinamikleri ile bağdaştırarak dış politika analizine farklı ve daha derin bir bakış kazandırmayı amaçlamaktadır (Gündüz, 2024, s.17). Kavramsal olarak klasik ve yapısal realizmle ilişkili olmakla birlikte, neoklasik realizm bu teorilerin eksik bıraktığı yönleri tamamlayarak yeni bir açıklama gücü sunmaktadır. Bu bölümde, kuramın gelişim süreci, teorik kökleri ve temel düşünürleri üzerinden neoklasik realizmin kavramsal ve tarihsel temelleri ele alınacaktır.

1.2.1. Neoklasik Realizmin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Arka Planı

Neoklasik realizmin doğuşunda, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimin teorisinin doğuşuna ve gelişimine yaptığı katkı büyüktür. Klasik realizm ve neorealizm, devletlerin davranışlarını açıklamada sistemin yapısal kısıtlamalarına ağırlık verdiği için Soğuk Savaş döneminde bu açıklamalar süreci tam olarak açıklamakta oldukça başarısız ve eksik kalmıştır (Gündüz, 2024, s.2). Klasik realizm, Morgenthau ile temsil edildiği gibi devlet davranışlarını insan doğası ve güç arayışı çerçevesinde analiz etmeye çalışmış, Waltz'un neorealizmi ise devlet davranışlarını yalnızca uluslararası sistemin yapısal koşulları üzerinden analiz etmiş ve içsel faktörleri ihmal etmiştir. Teorinin doğuşu, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde ortaya çıkan yeni dinamiklerin, mevcut realist paradigmalara açıklama gücünü sınırlı kılmasıyla doğrudan ilişkilidir (Kiraz, 2020, s.666-667). Uluslararası sistemdeki bu dönüşüm, realist teorilerin sınırlarını görünür kılmış ve yeni bir yaklaşım ihtiyacını doğurmuştur. Neoklasik realizm, klasik ve yapısal yaklaşımları birleştirerek, dış politika analizinde hem sistemik hem de üniter düzeydeki değişkenleri birlikte ele alan üçüncü bir realist kuram olarak ortaya çıkmış, klasik realizmin devlet-toplum ilişkilerine, yapısalcı realizmin ise uluslararası sistemin yapısına yaptığı ayrıştırmaları birleştirerek kendinden önceki realist teoriler arasında köprü görevi görmüştür (Yılmaz, 2015, s. 9-11).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, klasik ve yapısal realizmin açıklama gücünün zayıfladığı görülmüş, bu eksiklik neoklasik realizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Klasik realizmin güç odaklı yaklaşımı ve devletlerin dış politikasını belirleyen faktörü sadece uluslararası sistem olarak görmesi neoklasik düşünürler tarafından yetersiz görülmüştür (Alibabalu, 2021, s.16-20). Neoklasik realizm, dış politika analizinde hem uluslararası sistemin yapısal özelliklerini hem de devletin içsel

dinamiklerini eş zamanlı olarak dikkate alan bir kuramsal yaklaşımdır. Bu bağlamda, dış politika kararlarının anlaşılabilmesi için üç temel kavram öne çıkmaktadır: sistemik baskılar, devlet kapasitesi ve lider algısı (Gündüz, 2024, s. 21-27). Bu kavramlar, devletlerin uluslararası düzene nasıl tepki verdiğini açıklamakta kullanılır. Sistemik baskılar, uluslararası sistemin anarşik doğasından ve güç dağılımındaki değişimlerden kaynaklanan zorlamaları ifade ederken; devlet kapasitesi, aynı baskılara maruz kalan devletlerin sahip oldukları ekonomik güç, askeri imkanlar, kurumsal yapılar ve bürokratik etkinlik gibi içsel unsurlar nedeniyle farklı tepkiler verebileceğini ortaya koymaktadır. Lider algısı ise sistemden gelen baskıların nasıl yorumlandığını ve içsel süreçlerden nasıl süzülerek dış politikaya yansıtıldığını açıklamakta; karar alıcıların ideolojik yönelimleri, siyasi deneyimleri ve tehdit algıları, devletin dış politika tercihlerini doğrudan şekillendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Rose, 1998, s. 257-258, Gündüz, 2024, s. 31). Bu üç kavram birlikte ele alındığında, neoklasik realizmin devletlerin uluslararası düzene verdikleri tepkileri yalnızca güç dengesi veya sistemik kısıtlarla açıklamak yerine, aynı zamanda içsel dinamikler ve karar alıcıların algıları çerçevesinde çok boyutlu olarak yorumlama imkânı sunduğu görülmektedir.

Köken açısından bakıldığında teori bir taraftan Morgenthau'nun klasik realizmine, diğer taraftan Waltz'ın yapısal realizmine kadar uzandığını görebiliriz. Klasik realizmde devlet davranışı, güç arayışında olan rasyonel aktörlerin ürünü olarak tanımlanırken; yapısal realizm ise bu davranışı uluslararası sistemin yapısı ve anarşik doğası üzerinden açıklamaya yönelmiştir (Lobell 2009, s. 29) Ancak yapısal realizm, devletin iç dinamiklerini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiş; bu durum, sistem düzeyinde oluşan baskıların nasıl yorumlandığını açıklamakta yetersiz kalmıştır. İşte bu noktada neoklasik realizm devreye girerek, sistemik değişkenlerin etkisini reddetmeyerek bu etkilerin nasıl algılandığını ve içsel süreçlerden nasıl "süzüldüğünü" açıklayan bir ara düzey kuramı olarak şekillenmiştir (Rose, 1998, s. 147-152).

Neoklasik realizmin kökenine dair birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. İlki bunun yapısal realizmin devamı olduğunu savunan yazarlardan oluşan gruptur ki bunlar neoklasik realizmin yapısal realizmden farkını sadece iç faktörlerin eklenmesi ile olduğunu iddia etmektedirler. Diğer bir görüşte neoklasik realizmin yapısal realizme tepki olarak ortaya çıktığını savunanlardır. Bunu destekleyen düşünürlere göre yapısal realizm kendi dönemine göre uluslararası sistemi açıklaması gerektiği gibi açıklamış ve olması

gerekenden fazla bir şey yapmamıştır. Teorinin kökenine dair son olarak savunulan bir başka görüş, teorinin aslında Morgenthau ile geliştiği ve neoklasik teorisini ortaya çıkaran düşünürlerin Morgenthau'nun ilkeleri doğrultusunda hareket ederek buna sadece iç politika kavramını eklemeleri sonucu ortaya çıkmasıdır. Realist teorilerin her biri ortaya çıktığı dönemin şartlarına göre yeterli görülmüş olsa da son realist teori olan neoklasik realizm elbette sistemin değişen durumu karşısında kendini yenileyerek ve yeni argümanlar ekleyerek uluslararası sistemde gelişen olaylar karşısında daha detaylı bir analiz sunmuştur.

Neoklasik realizm, kendinden önceki teorilerin sistemi açıklamadaki yetersizlikleri sonucu ortaya çıkmış ve uluslararası sistemde kendinden önce gelen realist teorilerin argümanlarını tamamen reddetmeyerek ama onların üstüne ekleyerek daha farklı bir yaklaşım benimsemiştir (Yılmaz, 2015, s. 9-10). Uluslararası sistem içinde en köklü ve en eski teorilerden olan realizm ortaya çıkış sürecinde uluslararası sistemde devletlerin güç mücadelesini ve çıkarlarını açıklamada oldukça önemli bir işleve sahipti. Fakat Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile iki kutuplu yapı ortadan kalkıp tek kutuplu dünya düzenine geçiş ile beraber klasik realizmin dış politikayı sadece güç dengesine bağlayan argümanları oldukça yetersiz kalmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan değişimler sadece güç dengesi ile açıklanamayacak bir duruma gelmiş ve devletlerin kendi içinde yaşadığı iç dinamikler, bürokratik yapıdaki değişiklikler, uluslararası sistemde yaşanan güvenlik anlayışı gibi faktörlerin ortaya çıkışı klasik realizm ve yapısalcı realizmin dönemi açıklamadaki yetersizliğini ortaya koymuştur. Neoklasik realizm, realist tartışmalar ve neorealist kuramın sistemi açıklamadaki eksikliğini yetersizliği sonucunda ortaya çıkmıştır. (Kiraz, 2020, s. 19).

1.2.2. Neoklasik Realizmin Temel Kavramları ve Kuramsal Bileşenleri

Neoklasik realizmin kuramsal temeli; hem yapısal realizmin sistem düzeyi varsayımlarını, hem de klasik realizmin aktör-merkezli açıklamalarını bütünleştiren bir yöntemsel sentez üzerine kuruludur.

Neoklasik realizmin temel kavramları arasında göreceli güç, sistemik baskılar, devlet kapasitesi, lider algısı, bürokratik yapı, kurumsal aracı değişkenler ve stratejik kültür gibi unsurlar öne çıkar (Alibabalu, 2021, s.4). Bu kavramlar hem dışsal baskıların nasıl

algılandığını hem de içsel koşulların bu baskılara nasıl yanıt üretildiğini açıklamak üzere yapılandırılmıştır.

İlk olarak, göreceli güç (relative power), devletlerin uluslararası sistem içindeki konumlarını belirleyen temel sistemik değişkendir. Neoklasik realistler, yapısal realistlerin aksine, bu gücün dış politika üzerindeki etkisinin doğrudan değil, dolaylı ve karmaşık olduğunu savunurlar. Güç sadece maddi kaynaklardan ibaret değildir; o gücün kullanılabilirliği, mobilize edilme kapasitesi ve karar vericiler tarafından nasıl algılandığı da önemlidir (Zakaria, 1998, s. 197, Gündüz, 2024, s. 18-19).

İkinci olarak, sistemik baskılar uluslararası sistemin anarşik doğasından ve güç dağılımından kaynaklanan dışsal sınırlayıcı faktörleri ifade eder. Bu baskılar, devletin dış politika seçeneklerini sınırlar, ancak belirlemez. Neoklasik realizme göre bu baskılar, devlet içindeki aracı mekanizmalar aracılığıyla “tercüme edilir” (Gündüz, 2024, s. 18-19). Bu noktada sistem baskılarının iç politik ortamda nasıl algılandığı ve hangi biçimde karşılık bulduğu önem kazanır.

Üçüncü olarak, devlet kapasitesi, sistemik baskılara verilecek tepkinin niteliğini belirleyen en önemli üniter düzey değişkenlerden biridir. Bu kapasite, yalnızca maddi güç değil, aynı zamanda liderlik, kurumsal bütünlük, bürokratik koordinasyon ve halk desteği gibi faktörlerle tanımlanır. Devlet kapasitesi zayıf olan bir ülke, sistemik tehditleri algılayabilir ancak bunlara etkili dış politikalarla karşılık veremez.

Karar alıcıların algıları ise devletin dış politika üretim sürecinde belirleyici bir diğer bileşendir (Rose, 1998, s.146-147). Karar vericilerin inanç sistemleri, tehdit algıları, tarihsel deneyimleri ve ideolojik yönelimleri, dış baskıların nasıl anlamlandırılacağı ve hangi stratejik yönelimin tercih edileceği konusunda belirleyici rolü oynar (Gündüz, 2024, s. 126). Bu durum, aynı sistemik baskılara maruz kalan farklı devletlerin, neden farklı dış politika tercihlerinde bulunduğunu açıklar.

Bunlara ek olarak, bürokratik yapı ve içsel kurumsal dengeler, dış politika karar alma sürecinde etkili aracı değişkenler olarak değerlendirilir. Kararların nasıl formüle edildiği, hangi kurumların baskın olduğu ve liderin hangi düzeyde manevra alanına sahip olduğu gibi faktörler, sistem baskılarının iç politikada nasıl işlem göreceğini belirler.

Son olarak, stratejik kültür ve ulusal tarihsel hafıza da dış politika tercihlerini şekillendiren içsel unsurlar arasında yer alır. Devletlerin geçmiş deneyimlerinden beslenen kolektif algılar, liderlerin dış tehditleri nasıl değerlendirdiği ve hangi araçlarla

yanıt verdiği üzerinde etkili olabilir. Bu tür tarihsel ve kültürel faktörler, özellikle büyük strateji tercihlerinde belirleyici hale gelir.

Tüm bu kavramlar ışığında neoklasik realizm, dış politika davranışını açıklarken iki aşamalı bir analitik süreç üzerinden hareket eder. İlk aşama, devletin uluslararası sistemdeki konumunun ve sistemik baskıların değerlendirilmesi aşamasıdır. İkinci aşama ise bu sistem baskılarının iç politik değişkenler aracılığıyla nasıl filtrelenip dış politika eylemlerine dönüştüğünü analiz eder. Bu bağlamda neoklasik realizm, dış politikayı hem yapı hem de fail odaklı bir bütünlük içinde ele alarak, devlet davranışlarının daha gerçekçi ve esnek biçimde açıklanmasına olanak tanır. Teorinin özelliklerini maddeler halinde sıralayacak olursak;

- Neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını hem uluslararası sistemdeki güç dağılımı hem de devletin iç dinamikleriyle birlikte açıklar. Sistemik baskıların dış politika üzerindeki etkisinin doğrudan değil, içsel faktörler aracılığıyla dolaylı ve karmaşık bir biçimde gerçekleştiğini savunur (Kiraz, 2020, s. 683).
- Devlet kapasitesi, dış politikada maddi gücün nasıl ve ne ölçüde kullanılacağını belirleyen temel unsurlardan biridir eder (Üçbaş, 2020, s. 17).
- Karar alıcı aktörlerin tehdit algısı, öncelikleri, inançları ve psikolojik eğilimleri dış politika tercihlerini şekillendiren önemli değişkenler arasında yer alır.
- Bürokratik yapı, kamuoyu, siyasal rejim özellikleri ve ideolojik eğilimler dış politika karar alma süreçlerinde belirleyici olabilmektedir.
- Aynı uluslararası baskılara maruz kalan devletlerin neden farklı dış politika kararları verdiğini veya aynı devletin farklı dönemlerde neden tutum değiştirdiğini açıklamaya çalışır (Yılmaz, 2015, s. 11).
- Dış politikayı sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir yaklaşımla değerlendirir; karar alma sürecini merkeze alır.
- Klasik realizmin devlet merkezli yaklaşımı ile yapısal realizmin sistem merkezli açıklamalarını bütünleştirerek ara düzeyde bir kuram sunar (Çakırca, 2021, s.234).

- Devleti dış politika süreçlerinde pasif bir aktör olarak değil, sistem ile dış politika arasında etkileşimi yöneten aktif bir filtre olarak konumlandırır (Rose, 1998, 146-152, Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009: 20, s. 19-21).
- Uluslararası ilişkiler teorileri içinde realizm geleneğini sürdürmesine rağmen, iç politikayı da analize dahil ederek bu geleneğin sınırlarını genişletir.

1.2.3. Neoklasik Realizmin Temel Teorisyenleri ve Katkıları

Realizmin üçüncü nesli olarak kabul edilen Neoklasik realizm literatürde geleneksel realizm, post-klasik realizm gibi farklı isimler ile kullanılmış ise de kavram olarak ilk defa Gideon Rose tarafından 1998 yılında yayımlanan “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy” isimli makalede “*uluslararası sistemdeki yapısal baskıların, iç politik değişkenler aracılığıyla dış politika kararlarına dönüştüğü bir süreç*” şeklinde tanımlanmıştır (Rose, 1998, s. 146). Gideon Rose’dan önce Jack Snyder, Fareed Zakaria ve Randal Schweller gibi düşünürler iç faktörlerin dış politika üzerinde etkileyici olduğunu söylemiş olsa da bunu net bir şekilde ortaya koyan Rose olmuştur (Alibabalu, 2021, s. 19). Rose, “güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkileri dolaylı ve karmaşıktır; zira sistem baskıları, araya giren üniter düzey değişkenleri aracılığıyla dış politika kararlarına dönüşmektedir” (Rose, 1998, s. 147-152). Bu yorum, sistemik açıklamaları tamamlayıcı mahiyette bir sentez niteliğindedir.

Fareed Zakaria “From Wealth to Power” isimli eserinde devletlerin uluslararası alanda güçlerini devletin kendi içi dinamikleri ile bütünleştirmiştir. Güce sahip olmanın dış politikada tek belirleyici olmadığını aynı zamanda devletlerin bu gücü dönüştürebilecek kapasiteye sahip olması gerektiğini savunur. Bu görüşü ile devlet gücü ve kapasite ayrımını net olarak ortaya koymuş ve aynı zamanda devlet içi yapılanmaların da dış politika kararları üzerindeki etkisine önemli bir vurgu yapmıştır.

Randall Schweller da neoklasik realizmin gelişimine önemli katkı sağlayan bir diğer kuramcıdır. Schweller, özellikle devletlerin dış politikalarının yalnızca tehdit algısı değil, aynı zamanda çıkarların tanımı, ideolojik motivasyonlar ve toplum içindeki koalisyonların dinamikleriyle de şekillendiğini savunarak realist açıklamalara toplumsal ve ideolojik unsurları dâhil etmiştir (Schweller, 2006, s.11-12, Gündüz, 2024, s. 26).

Onun bakış açısında içsel meşruiyet ve koalisyon dengesi, bir devletin dış politika yönelimi üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bu çerçevede Schweller, “revisionist” ya da “status quo” devlet ayrımını yaparken, içsel yapısal faktörlerin bu tercihlerde ne derece etkili olabileceğini vurgular.

Jack Snyder ise 1991 tarihli *Myths of Empire* adlı eserinde dış politika kararlarının çoğu zaman yanlış algılar ve aşırı genişlemeci stratejiler sonucu biçimlendiğini ortaya koyarak, karar alıcıların algısal önyargılarına dikkat çekmiştir. Snyder, elit çıkarlarının, mitlerin ve bürokratik sürüklenmelerin dış politika üzerindeki etkisini analiz ederek, yapısal realizmin dışladığı bu değişkenlerin neoklasik realizm içinde nasıl işlevsel hale getirilebileceğini göstermiştir (Snyder, 1991). Bu katkı, özellikle karar alma süreçlerinde rasyonelliğin sınırlılığı ve algının yönlendirici rolü açısından önemlidir.

Neoklasik realizmin olgunlaşmasında kuşkusuz en sistematik çerçeveyi çizen diğer önemli isimler Steven E. Lobell, Jeffrey W. Taliaferro ve Norrin M. Ripsman olmuştur. Bu üç akademisyen, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (2009) başlıklı ortak çalışmalarında, teorinin sistematik yapısını hem kavramsal düzeyde hem de metodolojik bağlamda yeniden inşa etmişlerdir. Makalede, teoriye yönelik içsel ve yapısal faktörleri birleştirerek devlet davranışlarında uluslararası sistemin yapısal baskıları ile liderlerin algıları ve devlet içi politik unsurların birlikte ele alınması gerektiğini savunmuşlardır (Taliaferro, 2006, s.489-491). Bu çalışmada neoklasik realizmin “ara düzey teori” özelliği vurgulanmakta, sistemik güç dağılımlarının devlet içi aktörler tarafından nasıl yorumlandığı ve dönüştürüldüğü detaylı örneklerle analiz edilmektedir. Bu bakış açısı, teoriyi salt bir dış politika açıklama çerçevesinden çıkararak, bir metodolojik yaklaşım biçimine dönüştürmüştür.

Sonuç olarak, neoklasik realizm, realizmin yapısal açıklamalarına alternatif değil, onu tamamlayan bir paradigma olarak şekillenmiştir. Bu teorik yaklaşımın gelişiminde yukarıda anılan isimlerin özgün katkıları, realizmin dönüşümüne yön vermiştir. Bu çerçevede, neoklasik realizm, dış politika analizlerinde sistemik ve üniter düzey değişkenleri birleştiren dinamik ve çoğulcu yapısıyla, özellikle orta ölçekli güçlerin dış politika davranışlarını anlamada önemli bir kuramsal araç haline gelmiştir.

1.3.Neoklasik Realizmin Temel Varsayımları

Neoklasik realizm, uluslararası ilişkiler teorisinde, devletlerin dış politika davranışlarını yalnızca uluslararası sistemin yapısal baskılarıyla değil, aynı zamanda içsel faktörlerle de açıklamayı amaçlayan yani devlet ve sistem düzeyini birlikte ele alan hibrit bir yaklaşımdır. Bu teori, klasik realizmin devletin merkezi rolünü kabul etmekle birlikte, devletin iç yapısının ve liderlik özelliklerinin de dış politika kararlarını etkileyen önemli faktörler olduğunu savunur (Rose, 1998, s. 146). Neoklasik realizmin dış politika analizinde kullandığı temel varsayımları, aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.

1.3.1.Uluslararası Sistemin Yapısı

Neoklasik realizmin temel varsayımının ilki, uluslararası sistemin yapısının dış politika üzerindeki etkisidir. Neorealizm gibi, uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğunu kabul eder (Rose, 1998, s. 152-154, Lobell, 2009, s.29). Bu anarşik yapıda devletlerin güvenliklerini sağlaması gerektiğini savunarak bunun nedeninin sistematik baskılardan kaynaklandığını öne sürer (Yeltin, 2021, s. 41). Anarşi, devletlerin karşılıklı güvensizlik ve bitmeyen bir güç mücadelesi içinde olmalarına sebep olur; bu da devletlerin güvenliklerini sağlamak için bağımsız hareket etmelerine yol açar. Ancak, neoklasik realizm, bu yapısal baskıların her devletin dış politika davranışına eşit şekilde etki etmediğini savunur; çünkü bu sistemik baskılar, devletlerin içsel dinamikleri tarafından süzülerek dış politikaya yansır. Devletlerin iç yapıları, liderlik özellikleri ve toplumsal dinamikler, bu baskıların algılanışını ve buna verilen tepkileri belirler (Tokatlı, 2022, s. 137).

Neoklasik realizm, her ne kadar realist geleneğin devamı olarak ortaya çıkmış olsa da, sistemin sadece çatışmacı doğasına vurgu yapmakla yetinmez; aynı zamanda iş birliği dinamiklerine de dikkat çeker. Bu noktada, liberal teorilerle özellikle karşılıklı bağımlılık kuramı ile kesişen bir yönü bulunmaktadır (Yeltin, 2021, s. 39-40). Zira karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin rolünü, ekonomik ve kurumsal iş birliğini ön plana çıkarırken, neoklasik realizm de sistemin mutlak çatışmacı bir yapıya indirgenemeyeceğini kabul eder. Dolayısıyla, uluslararası sistemde güvenlik kaygılarının yanı sıra, iş birliği imkânlarının da bulunduğunu vurgulaması açısından, neoklasik realizm bir yönüyle klasik realizme yakinken, diğer yönüyle liberalizmin argümanlarına yaklaşmaktadır (Keohane ve Nye, 2010, 82, Kiraz, 2020, s. 684). Bu

durum, neoklasik realizmin katı bir realist teori olmanın ötesinde, realizm ve liberalizm arasında köprü işlevi gören esnek bir kuramsal çerçeve sunduğunu göstermektedir.

1.3.2.İçsel Faktörlerin Etkisi

Neorealizmde devletler rasyonel aktörlerdir ve dış politika tercihlerinin çoğunlukla uluslararası sistemin yapısına dayandığını savunur. Ancak neoklasik realizm, devletlerin iç yapılarının, liderlik tarzlarının, devlet içindeki siyasi dinamiklerin ve toplumsal yapıların dış politikada verdikleri kararlarda belirleyici rol oynadığını öne sürer (Yılmaz, M., 2011, s.112-13). Neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını sadece uluslararası sistemde meydana gelen değişimler ile değil bunun yanında aynı zamanda içsel faktörlerle de açıklar (Rose 1998, s. 147).

Devletler homojen ve rasyonel değildir, iç politikada yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar devletlerin karar alma süreçlerinde uluslararası sistemde yaşanan değişimler ile birlikte karar alma süreçlerini etkilerler (Güney, 2025, s.29-30). Bu içsel faktörler arasında liderlik özellikleri, bürokratik yapılar, devletin iç politik durumu hatta devlet dışındaki diğer aktörler ve çıkar grupları da dış politika konusundaki tutumları da bu durumu etkilemektedir (Kiraz, 2018, s. 31). Bu durumu somut olarak değerlendirecek, demokratik bir devletin dış politika üretim süreci ile otoriter bir devletinki yapısal olarak oldukça farklı olabilir. Demokratik sistemlerde medya, kamuoyu ve sivil toplumun etkisiyle daha şeffaf ve çok sesli bir süreç işlerken, otoriter rejimlerde karar alma süreci genellikle merkezîyetçidir ve tek bir liderin vizyonuna dayanabilir. Bu nedenle, devletin yönetim biçimi, dış politikanın hem içeriğini hem de biçimini etkiler.

1.3.3.Lider Algıları

Neoklasik realizmin bir diğer önemli varsayımı, devletlerin dış politika kararlarının yalnızca objektif gerçekliklere değil, aynı zamanda karar alıcıların algılarına da dayandığıdır (Güney, 2025, s.29-30). Bu algılar, karar alıcıların mevcut durum ve geleceğe dair beklentileri, geçmiş deneyimleri ve liderlerin psikolojik durumları gibi bireysel ve kolektif faktörlere dayanır (Basmacı, 2022, s.74-75). Özellikle liderlik dış politika kararlarında çok kritik bir öneme sahiptir (Lobell, 2009, s.43). Algı ve yanılgılar, liderin ideolojik tutumu gibi sebepler devletlerin uluslararası tehditleri ve fırsatları nasıl değerlendirdiğini, dış politika stratejilerinin nasıl şekillendiğini belirler (Yeltin, 2021, s. 39-44). Bu yaklaşım, ulusal çıkarların sadece liderlerin kişisel tercihlerinden ya da dışsal

baskılardan kaynaklanmadığını, aynı zamanda toplumun değerleri, kültürel normları ve içsel çatışmaların da dış politika kararları üzerinde etkili olduğunu savunur (Güney, 2025, s.29-32). Örneğin bir liderin belirli bir devletin askeri gücünü fazla abartması ya da küçümsemesi, dış politika kararlarını olumsuz yönde etkileyebilir ve yanılgılara yol açabilir. Bu durum, dış politika kararlarının yalnızca dışsal güç dinamikleriyle değil, aynı zamanda içsel ve bireysel faktörlerle şekillendiğini gösterir (Rose, 1998, s. 144-146). Bu yaklaşım, özellikle otoriter veya yarı-demokratik sistemlerde liderin dış politikadaki belirleyici rolünü analiz etmekte oldukça kullanışlıdır. Körfez Savaşı örneğinde, Turgut Özal'ın Batı yanlısı vizyonu, Türkiye'nin ABD'nin yanında açık pozisyon almasına yol açarken, aynı dönemde bürokratik ve askerî aktörler daha temkinli bir yaklaşım benimsemiştir.

1.3.4. Toplumsal Yapılar ve İç Siyaset

Neoklasik realizm, dış politika kararlarının yalnızca liderlerin kararlarıyla şekillenmediğini, aynı zamanda toplumsal yapıların ve iç siyasetin dinamikleriyle de belirlendiğini savunur. Toplum içindeki çıkar grupları, ideolojik ayrışmalar, etnik ve dini kimlikler ile medya gibi unsurlar, karar alıcıların dış tehdit ve fırsatları nasıl algıladıkları üzerinde doğrudan etki yaratır (İmİK Şimşek, 2022, s.16). Bu bağlamda, neoklasik realizm toplumu hareketsiz, herhangi bir işe karışmayan arka plan değil, dış politika tercihlerini etkileyen oldukça aktif bir değişken olarak değerlendirir. Özellikle demokratik rejimlerde kamuoyu baskısı, seçim dinamikleri ve partiler arası rekabet, dış politika tercihlerini biçimlendiren önemli etkenlerdir (Güney, 2025, s.31-32).

1.4. Neoklasik Realizmin Dış Politika Analizindeki Önemi

Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika analizine dair kuramsal yaklaşımlar, devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını anlamada farklı bakış açıları sunar. Geleneksel olarak, realizm ve onun yapısal versiyonu olan neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin davranışlarını belirlemede temel olduğunu savunur (Yılmaz, 2015, s. 10). Ancak, bu yapısal yaklaşım, devletlerin iç dinamiklerini ve liderlerin algılarını göz ardı ederek dış politika kararlarının karmaşıklığını tam anlamıyla açıklamakta yetersiz kalmıştır (İmİK Şimşek, 2022, s.8-10). Bu eksiklik, neoklasik realizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Neoklasik realizm, sistemik faktörlerle devlet içi

değişkenleri bütünleştirerek dış politika analizine yeni bir açıklayıcı güç kazandırmıştır (Kiraz, 2018, s. 22).

Neoklasik realizm, dış politika davranışlarını açıklamak için üç temel unsur üzerinde durur; uluslararası sistemin yapısal baskıları (bağımsız değişken), devletin içsel faktörleri ve lider algıları (ara değişkenler) ve dış politika kararları (bağımlı değişken) (Önal, 2023, s.17). Bu üçlü çerçeve, devletlerin aynı uluslararası koşullar altında farklı dış politika tercihleri geliştirebileceği gerçeğini kavramada önemli bir araçtır (Rathbun, 2008, s. 296). Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin daha karmaşık ve çok katmanlı hale gelmesi, devletlerin dış politika stratejilerinde esnek ve farklı davranışlar ortaya koymasına yol açmıştır. Neoklasik realizm, bu çok boyutlu yapıyı anlamada esnek bir kuramsal yapı sunar (Kiraz, 2020, s. 683-684).

Rose, makalesinde dış politika analizinde teoriyi daha kapsamlı ve dinamik bir hale getirirken, devletlerin karar alma süreçlerinde içsel faktörlerin nasıl belirleyici bir rol oynadığını anlamamıza olanak tanır (Rose, 1998, s. 146-150). Rose makalesinde dört temel teorik dış politika yaklaşımından bahsetmektedir. Bunlardan birincisi innenpolitik (iç politika) yaklaşımıdır (Güney, 2025, s.26). Bu yaklaşım, dış politikanın temel belirleyicisinin devletin ideolojisi, ekonomik yapısı, iç siyaseti, rejimi gibi içsel özellikleri olduğunu savunur (Kiraz, 2020, s. 673). Devletin dış politikasını anlamak için, sistemik değil, içsel faktörlere bakılması gerektiğini öne sürer. İkinci olarak, Waltz'un öncülüğünü yaptığı yapısal realizm (neorealizm)'dir. Uluslararası sistemin anarşik yapısının devlet davranışlarını şekillendirdiğini ve iç politikadan bağımsız olarak hayatta kalmak için benzer baskılar altında benzer davranışlar sergileneceğini öne sürer (Güney, 2025, s.26). Üçüncü olarak, dış politika teorileri (foreign policy theories), devlet içi ve sistem düzeyindeki faktörleri açıklamaya çalışsa da bazı tutarsızlıklar dış politika da sergilediği davranışları açıklamada bütünlük sağlayamaz. Dördüncü ve son kuram diğer kuramlardan daha farklı bir dış politika analizi sunan Neoklasik realist kuramdır. Rose'un önerdiği neoklasik realizm ise sistemin yapısal baskılarını devletin iç kapasitesi ve lider algılarıyla birleştirerek daha bütüncül ve açıklayıcı bir çerçeve sunar (Rose, 1998, s. 147-150). Rose'a Innenpolitik kuramların dış politikayı yalnızca iç faktörlere göre açıklamasını eksik bulur ve devletlerin dış politikasının uzun zaman dilimleri içerisinde uluslararası sisteme ve göreceli güç dağılımına dayalıdır (Rose, 1998, s. 150). Neoklasik realist kuram devleti iki düzey arasındaki bağlantı noktasında, iki siyasi alan arasındaki

köprü olarak konumlandırır ve devletlerin dış politikalarını bağımlı değişken olarak kabul etmektedir (Güney, 2025, s.27). Uluslararası sistem bağımsız değişken iken kanun yapıcılar ve yerel aktörler gibi iç birim faktörleri ise ara değişkendir.

Dış politika kararları, neoklasik realizm çerçevesinde ele alındığında, sadece devletin uluslararası alandaki stratejik çıkarları doğrultusunda değil aynı zamanda iç siyasetteki değişimlere de paralel olarak şekillenir. İç siyasetteki dönüşümler, devletlerin dış politika kararlarında esnekliğe ve pragmatizme neden olabilir. Bu esneklik, dış politikada izlenen stratejilerin, iç dinamiklere bağlı olarak zaman içinde değişebilmesini mümkün kılar. Örneğin, bir liderin dış politika stratejilerine yönelik değişen bakış açıları, bürokratik yapıdaki değişiklikler ve toplumdaki ideolojik eğilimler, devletin dış politikasında belirgin dönüşümlere yol açabilir. Bu, devletlerin dış politikada sürekli bir uyum sağlama çabası içinde olduklarını gösterir ve aynı zamanda neoklasik realizmin, dış politika kararlarının sadece uluslararası koşullara tepki olarak alınmadığını, aynı zamanda iç faktörlerle şekillendiğini kanıtlar (Lobell, Ripsman ve Taliaferro, 2009, s. 19-21).

Türk dış politikası örneği, neoklasik realizmin bu açıklamalarını somut bir şekilde gösterir. Türkiye'nin dış politika tercihleri, yalnızca dış tehditler veya küresel güç dengelerinin etkisiyle şekillenmemiştir. Özellikle 1990'lar ve 2000'lerde, Türkiye'nin dış politikası, iç siyaset dinamiklerine, liderlik değişimlerine ve toplumsal dönüşümlere paralel olarak evrilmiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki dış politika stratejileri, iç politikadaki dönüşümlerle uyumlu bir şekilde şekillenmiş, bu da devletin dış politika davranışlarını anlamada neoklasik realizmin güçlü bir açıklayıcı çerçeve sunduğunu gösterir.

Neoklasik realizmin bir diğer önemli katkısı, dış politika kararlarının sadece uluslararası sistemin baskıları doğrultusunda alınmadığını, iç politik süreçlerin de bu kararlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermesidir (Kiraz, 2020, s. 672-674). İçsel faktörlerin dış politika üzerindeki etkisini anlamadan, devletlerin dış politika stratejilerini anlamak eksik kalır. Bu, özellikle devletin iç yapısındaki aktörlerin (liderler, bürokratik yapılar, siyasi gruplar) dış politikadaki stratejik tercihler üzerinde oynadıkları rolü net bir şekilde ortaya koyar. Türkiye örneğinde, liderlerin kişisel ideolojik tercihlerinin ve iç politikadaki güç mücadelesinin, dış politika kararlarını nasıl dönüştürdüğüne bakıldığında, neoklasik realizmin bu teorik çerçevesi oldukça anlamlıdır.

Sonuç olarak, neoklasik realizm, dış politika analizlerinde yalnızca uluslararası yapıyı değil, aynı zamanda devletin içsel yapısını, liderlerin karar alma süreçlerini ve bürokratik ilişkileri de dikkate alarak daha kapsamlı bir bakış açısı sunar (Önal, 2023, s. 28). Bu, devletlerin dış politikalarını yalnızca güç dengeleri ve uluslararası tehditlere tepki olarak görmekten daha öteye taşır ve dış politika stratejilerinin zaman içinde nasıl evrildiğini anlamada önemli bir perspektif kazandırır. Türkiye'nin dış politikası, içsel faktörlerin dış politika üzerinde nasıl belirleyici bir rol oynadığını gösteren somut örneklerle, neoklasik realizmin uluslararası ilişkilerdeki güçlü açıklayıcı yönlerini gözler önüne serer.

1.5. Neoklasik Realizmde Dış Politika Analizinin Parametreleri

Neoklasik realizm uluslararası ilişkiler disiplinine sistemik ve üniter değişkenleri bir arada inceleyen çok katmanlı bir analiz süreci kazandırmıştır. Çok katmanlı dış politika analizini yaparken bağımsız değişken, bağımlı değişken ve aracı değişkenleri kapsamlı bir biçimde analiz ederek açıklamaya çalışmaktadır. Ara düzey teori olarak adlandırılan neoklasik realizm yapısal ve üniter değişkenleri bir araya getirerek devletlerin dış politika davranışlarında farklı tepkiler vermesini açıklamayı amaçlamaktadır (Gündüz, 2024, s.25).

1.5.1. Bağımsız Değişken: Uluslararası Sistem ve Görelî Güç Dağılımı

Neoklasik realizmde bağımsız değişken, devletlerin dış politika davranışlarını etkileyen uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden kaynaklanan görelî güç dağılımıdır (Rose, 1998, s. 152). Bu bağlamda neoklasik realizmde bağımsız değişken uluslararası sistem ve bu sistem içindeki en temel unsur olan devletlerin uluslararası konumlarıdır (Lobell, Ripsman ve Taliaferro, 2009, s. 28). Zakaria'nın (1998, s. 197) vurguladığı gibi, iyi bir dış politika teorisi öncelikle uluslararası sistemin ulusal davranışlar üzerindeki etkisini sorgulamalıdır; çünkü bir devletin uluslararası ilişkilerdeki en belirleyici özelliği sistem içerisindeki göreceli konumudur. Görelî güç kavramının neoklasik realist teoride tanımlanması ve analize dahil edilmesi teoriyi diğer realist teorilerden ayıran temel unsurlardan en önemlisidir (Kiraz, 2020, s. 678). Neoklasik realizm diğer realist teorilerde olduğu gibi uluslararası sisteme büyük önem vermektedir. Sistemin devletleri etkilediği savunur -devlet davranışını açıklamada sistem tek başına yeterli değildir- fakat bunu yaparken analize diğer realist kuramlardan farklı olarak içsel faktörleri ve algıları

da dahil eder (Güney, 2025, s.27-28). Bu güç, GSMH, askeri kapasite, savunma bütçesi, nüfus büyüklüğü ve doğal kaynaklar gibi somut göstergelerle ölçülür (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 44). Devletler, sistemdeki göreceli güçlerini artırmak için stratejik politikalar geliştirir; ancak bu süreçte uluslararası sistemin sunduğu yapısal fırsatlar ile devletlerin fiili politikaları arasında her zaman tam bir örtüşme olmayabilir (Taliaferro, 2009, s. 194-226).

Neoklasik realizm, güce karşılaştırmalı bir görev yükler ve devletlerin dış politikada sergilediği davranışlarını sadece mevcut güç dengesi ile değil bunun yanında stratejik hedefleri ve tercihlerine göre şekillendiğini iddia eder (Kiraz, 2018, s.34-35). Devletlerin sahip olduğu güç onların algıları ile dış politika sürecinde belirleyici olmaktadır. Devletler, çıkarları ne olursa olsun, göreceli güçlerini artırmayı hedeflerler, güçleri arttıkça daha fazla dış çevreyi etkileme ve hırslanma eğilimindeyken, güçleri azaldığında eylem ve hedeflerinde geri çekilme gözlemlenir (Rose, 1998, s. 152). Yani burada güç devletin dış politika kararlarının zeminini oluşturmakta ama doğrudan değil dolaylı bir katkı sağlamaktadır. Çünkü burada devletlerin uluslararası sistemimin yapısından kaynaklı olarak ortaya çıkan durumlara verdikleri tepki içsel faktörler ile birlikte analiz edilerek açıklanmaktadır. Burada özellikle gücün karar alıcılar tarafından nasıl algılandığı ve bunun dış politika sürecine yansması özellikle dış politikanın yönünü belirleyen önemli bir etkidir.

Özetle, Neoklasik Realizm’de bağımsız değişken olan uluslararası sistem ve göreceli güç, devletlerin dış politika tercihlerini belirleyen temel ancak tek başına yeterli olmayan unsurlardır (Güney, 2025, s.28-29). Devlet davranışını açıklamada, bu yapısal koşulların devlet içi faktörlerle etkileşimi kritik önemdedir. Bu yaklaşım, uluslararası sistemin devletlerin hareket alanını sınırlandırırken, iç politik dinamiklerin devletlerin bu alanı nasıl kullandığını belirlediği anlayışını yansıtır.

1.5.2. Bağımlı Değişkenler: Sistemik Baskılar ve Dış Politika

Neoklasik realizmde dış politikanın bağımlı değişkeni, devletlerin uluslararası düzlemde aldığı kararlar ve uyguladığı pratiklerdir yani diğer bir deyişle devletlerin dış politika tercihleridir. Bu tercihler zaman ölçeğine göre kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere farklı etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Basmacı, 2022, s.74-75). Kısa vadede uluslararası sistemde yapısal koşullar çok fazla değişmediği için bu zaman

diliminde kararlar sistemsel etkilerden değil daha çok lider düzeyli etkilerden kaynaklanmaktadır (Güney, 2025, s.33). İşte tam bu noktada neoklasik realizm yapısal realizmin vurgulamadığı bireysel temelli düzeyi doldurarak dış politikayı mikro düzeyde anlamlandırmaya çalışır. Orta ve uzun vadeli zaman sürecinde ise dış politikayı şekillendiren faktörler daha geniş bir etkileşim alanına sahiptir. Bu zaman dilimlerinde devletler askeri, ekonomik, bürokratik kapasitelerini arttırabilirler ve aynı zamanda liderlerin uzun vadeli stratejik vizyonu ile birlikte dış politika analizinde çok katmanlı bir model oluşturmaktadır. Bu sonuçlar, esasen uluslararası sistemin sunduğu fırsatlar ve yarattığı tehditlerle şekillenen sistemik koşullar (bağımsız değişken) doğrultusunda gelişir (Lobell, 2009, s. 42-74). Özellikle meydana gelen durumlarda liderler hızlı karar verebilmek zorunda kalabilmektedirler (Lobell, Ripsman & Taliaferro, 2009, s. 19-21, Rose, 1998: 154).

Sonuç olarak, bağımlı değişken olan dış politika tercihleri, doğrudan sistemik koşulların ürünü değil; bu koşulların iç politik yapı, lider algısı ve kurumlar gibi ara değişkenler aracılığıyla süzülerek şekillendiği sonuçlanmaktadır (Rose, 1998, s. 152, Çakırca, 2021, s. 235-236). Bu durum, neoklasik realizmin ayırt edici özelliğini oluşturur ve devlet davranışlarının hem sistemik hem de üniter düzeyinde analiz edilmesine imkân tanır.

Waltz’a göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güç dağılımı, farklı devletleri benzer davranışlarda bulunmaya zorlar (Waltz, 2004, s. 2-6). Ancak neoklasik realizm, bu iddianın tek başına açıklayıcı olmadığını ileri sürmektedir. Zira tarihsel olarak, aynı sistemsel baskılara maruz kalan devletlerin farklı dış politika tercihleri geliştirdiği pek çok örnek bulunmaktadır. Örneğin, 1990–1991 Körfez Savaşı’nda ABD, Irak’a karşı askerî müdahaleci bir tutum benimserken; Almanya ve Japonya daha temkinli davranmış, ekonomik katkı sağlamakla yetinmiştir. Bu durum, benzer uluslararası baskıların farklı devletlerde farklı dış politika çıktıları doğurduğunu göstermektedir (Taliaferro, 2006, s. 466).

1.5.3. Müdahaleci (Aracı) Değişkenler: Devletin İç Yapısı ve Karar Verici Aktörler

Neoklasik realizmin ayırt edici yönlerinden biri, devletin iç yapısına ve karar alma süreçlerine dair değişkenleri dış politika analizine dâhil etmesidir (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 31). Neoklasik realizme göre devletlerin uluslararası sisteme farklı

yanıtlar vermesinin altında yatan tek sebep uluslararası sistemin anarşik yapısı değildir. Elbette bunun altında ara değişken olarak sayabileceğimiz içsel değişkenlerde yer almaktadır. Uluslararası sistemin yapısal koşulları ile devletlerin içsel faktörleri arasında bir köprü görevi üstlenen ara değişkenler karar alıcıların algıları, tehdit tanımları, psikolojik yönelimleri, ideolojik eğilimleri, rejim tipi, kamuoyu baskısı, bürokratik yapı ve liderlik tarzı gibi faktörleri içerir (Güney, 2025, s.29).

Fareed Zakaria'nın "From Wealth to Power" adlı çalışmasında vurguladığı üzere, bir devletin sahip olduğu maddi güç kadar, bu gücü nasıl mobilize ettiği de önemlidir. Zakaria'ya göre, devlet kapasitesi; yani merkezi otoritenin gücü, kurumsal etkinliği ve karar alma mekanizmalarının istikrarı, dış politikada neyin mümkün olduğunu belirler (Zakaria, 1998, s. 43). Benzer biçimde Schweller (2006), liderlerin tehdit algılarının ve dış dünyaya dair değerlendirmelerinin politika üretiminde belirleyici olduğunu savunur.

Ara değişkenler yalnızca lider algısından ibaret değildir; stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve yerel siyasi kurumlar da dış politika kararlarını etkiler. Stratejik kültür, ulusal stratejik topluluğun alışılmış davranış kalıplarını, koşullanmış tepkilerini ve fikirler bütününe kapsar ve liderlerin uluslararası sistemin sunduğu fırsatlara uygun kararlar almasını sınırlar. Devlet-toplum ilişkileri ve yerel kurumlar ise karar alıcıların eylem alanını belirler; sivil-asker ilişkileri, toplumsal baskı, elit gruplar arasındaki rekabet ve bürokratik yapı dış politika kararlarını doğrudan şekillendirir. Ara değişkenlerin etkileşimi birbirinden bağımsız değildir; liderin algısı stratejik kültürden ve lider imajından etkilenirken, karar alma süreçleri stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve yerel kurumlar tarafından şekillendirilir (Ripsman, 2009, s. 179-180). Bu etkileşim, devletin aynı koşullar altında farklı dış politika tepkileri vermesini ve zaman içinde politika değişimlerini açıklamada kritik bir rol oynar (Kiraz, 2020, s. 683).

Bu ara değişkenler sayesinde neoklasik realizm, hem benzer koşullar altında farklı dış politika kararlarını hem de aynı devletin farklı zamanlarda sergilediği politika değişimlerini açıklama kapasitesine sahiptir. Ara değişkenler, bağımsız değişken olan uluslararası sistemdeki gelişmeleri bir filtreden geçirerek devlet davranışını şekillendirir. Neoklasik realizm, yalnızca uluslararası güç dağılımını değil, içsel faktörleri de analizine dahil ederek dış politika kararlarının anlaşılmasında diğer realist kuramlardan ayrılır. Dolayısıyla, neoklasik realizm dış politikayı bir "karar süreci" olarak ele alır ve sadece sonuçlara değil, bu sonuçlara götüren sürece de odaklanır (Kiraz, 2020, s. 683).

1.6.Neoklasik Realizme Yapılan Eleştiriler

Neoklasik realizm, uluslararası ilişkiler teorisinde devlet davranışlarını açıklamada uluslararası sisteme birçok yenilik kazandırmış ve önemli katkılar sağlamıştır. Fakat bu getirdiği yenilikler birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Rose, 1998 tarihli makalesinde, teorinin temellerini atmış olsa da bu yaklaşımın neorealizmden ne ölçüde farklılaştığı ve ne gibi yenilikler sunduğu konusunda akademik tartışmalar devam etmektedir. Bunlar teorik ve kavramsal sınırlılıklar ile yöntemsel ve uygulama zorlukları olarak iki başlık halinde değerlendirilebilir.

1.6.1. Teorik ve Kavramsal Sınırlılıklar

Neoklasik Realizm, klasik realizm ile neorealizm arasında bir sentez önerse de teorik çerçevesi konusunda netlikten söz etmek güçtür. Bazı eleştirmenler, kuramın klasik realizmin içsel faktörleri vurgulayan yönlerini yeniden gündeme getirdiğini, ancak bu faktörlerin nasıl sistematik bir şekilde analiz edileceği konusunda belirsizlikler taşıdığını belirtmektedirler (Yeşilyurt, 2017, s.122). Kuram, devletlerin dış politika davranışlarını açıklarken içsel faktörleri de analize dahil etmeye çalışmış fakat bu faktörlerin öznelliği teorinin öngörülebilirliğini sınırlamıştır. Devlet liderlerinin algıları, stratejik kültür ve iç siyasal baskılar gibi ara değişkenlerin etkisi farklı yorumlara açık olup, teorinin objektifliğini sorgulamaktadır (Çakırca, 2021, s. 235).

Ara değişkenlerin öznelliği, sistem-yerel faktörlerin karmaşık etkileşimi ile birleştğinde, benzer uluslararası koşullar altında farklı devletlerin farklı tepkiler vermesini açıklamak mümkün olsa da kuramın kestirilebilirliğini ve genellenebilirliğini azaltır (Ripsman, Taliaferro, ve Lobell, 2016, s. 60). Ayrıca, stratejik kültür ve lider algısının değişmez veya çok yavaş değişen yapısı, ulusal devletlerin dış politika kararlarının uzun süreli biçimde etkilenmesine yol açar ve kuramın dinamik olayları açıklama kapasitesini sınırlayabilmektedir. (Ripsman, Taliaferro, ve Lobell, 2016, s. 68-70).

Neoklasik realizmin teorik zenginliği, pratikte uygulanabilirliğini zorlaştıran bir diğer unsur olarak öne çıkar. Devletlerin içsel dinamiklerini analiz etmek, geniş veri setleri ve derinlemesine vaka çalışmaları gerektirir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kuramın dış politika analizinde pratik bir araç olarak kullanımını sınırlamaktadır (Yeşilyurt, 2017, s.122). Kuramın bu yaklaşımı, her devletin iç

dinamiklerinin farklı olduğunu kabul ederek genelleme yapmayı güçleştirir ve teorinin bilimsel bir model olma iddiasını zayıflatmaktadır.

1.6.2. Yöntemsel ve Uygulama Eleştirileri

Neoklasik Realizmin yöntemsel eleştirisi, kuramın karşılaştırmalı analizlerde ve pratik dış politika uygulamalarında karşılaştığı zorluklarla ilgilidir. Ara değişkenlerin ölçümü ve farklı ülkeler arasındaki içsel faktörlerin kıyaslanması, metodolojik olarak güçlükler yaratmaktadır. Örneğin, bir devletin lider algısı ile stratejik kültürünü nicel olarak ölçmek veya iki farklı ülkenin içsel dinamiklerini doğrudan karşılaştırmak çoğu zaman mümkün değildir (Rathbun, 2008, s. 296).

Kuramın yoğun biçimde iç faktörlere odaklanması, uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve yapısal koşulların açıklayıcı rolünü kısmen sınırlamaktadır. Bu durum, özellikle kısa vadeli dış politika kararlarının analizinde kuramın açıklayıcılık gücünü düşürebilir. Pratikte, devletlerin dış politika kararlarını yalnızca teorik çerçeveye indirgemek, karmaşık siyasi süreçleri tam olarak anlamayı engeller. Ayrıca karar alma süreçlerinin özneliği ve liderlerin bireysel tercihlerinin önemi, kuramın genelleştirilebilirliğini tartışmalı hâle getirmektedir.

Ayrıca, kuramın ulusal ve uluslararası faktörler arasındaki etkileşimi açıklamada ortaya koyduğu ara değişkenler, bazen birbirine bağımlı ve karmaşık ilişkiler içerir. Bu durum, kuramın uygulanabilirliğini zorlaştırmakta ve dış politika analizinde net sonuçlar elde etmeyi güçleştirmektedir. Örneğin, lider algısı stratejik kültürden etkilenirken, aynı zamanda bürokratik yapı ve devlet-toplum ilişkileri tarafından da şekillenir. Bu çok katmanlı etkileşim, kuramın hem teorik hem de pratik düzeyde sınırlılıklarını ortaya koymaktadır (Yeltin, 2021, s.39-40).

Sonuç olarak, Neoklasik Realizm dış politika analizine zengin bir bakış açısı kazandırsa da ara değişkenlerin özneliği, sistem-yerel etkileşimin karmaşıklığı ve yöntemsel zorluklar kuramın eleştirilen yönlerini oluşturur. Bu eleştiriler, teorinin hem kavramsal hem de pratik düzeyde sınırlılıklarını ortaya koyarken, kuramın geliştirilmesine ve uygulanabilirliğinin artırılmasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Kuramın güçlü yönleri kadar sınırlılıklarının da tartışılması, dış politika analizinde daha dengeli ve eleştirel bir yaklaşım benimsemeye olanak verir.

2. BÖLÜM

KÖRFEZ SAVAŞI BAĞLAMINDA ULUSLARARASI SİSTEM VE TÜRKİYE

2.1. 1990–1991 Körfez Savaşı’nın Arka Planı

Körfez Savaşı öncesinde Orta Doğu, Soğuk Savaş’ın son dönemlerinde hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda başta enerji kaynakları ve sonrasında jeopolitik konum nedeni ile birçok batılı devletin rekabetine sahne olan önemli ve karmaşık yapıya sahip bir coğrafya olmuştur (Demiröz, 2013, s. 20). ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki çekişme, bölgesel güçlerin yerel dinamiklerle birleşerek ortaya çıkan ittifaklar ve çatışmalar, Körfez Savaşı’nın zeminini hazırlayan temel faktörler olarak öne çıkmıştır. 2 Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle başlayan Körfez Savaşı hem Ortadoğu’nun jeopolitik dengelerini hem de Soğuk Savaş sonrası oluşmaya başlayan yeni uluslararası düzeni derinden etkilemiştir (Acar, 2017, s.1). Uluslararası kaynaklara göre Irak ordusu, güçlü bir kara operasyonu ile 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgal etmiş ve çok kısa bir sürede ülkenin tamamında kontrol sağlamıştır. Bu olay, II. Dünya Savaşı sonrası ilk kez bir BM üyesi ülkenin, bir başka BM üyesi tarafından tamamen işgal edilmesi olarak uluslararası hukuk açısından da önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Önal, Özdağ: 2016 s. 56-57).

İran-İrak Savaşı’nın ardından büyük bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalan Irak, Kuveyt’in petrol politikalarını kendi varlığına tehdit olarak değerlendirmiş ve bu durum savaşı tetikleyen başlıca nedenlerden biri olmuştur (Yaycı, 2019, s. 334-335). Savaş, sadece Irak-Kuveyt ekseninde değil, aynı zamanda uluslararası güçlerin müdahalesiyle küresel bir boyut kazanmıştır (Önal, Özdağ, 2016, s. 53). ABD öncülüğünde oluşturulan çok uluslu koalisyonun, BM kararları doğrultusunda Irak’a karşı askerî müdahalede bulunmuş; bu gelişme, uluslararası sistemde tek kutuplu bir yapının doğmakta (Rusya’nın yaşananlar karşısında ABD’ye karşı olan tavrı) olduğunu bize göstermiştir.

Türkiye açısından Körfez Savaşı hem güvenlik hem de dış politika yönüyle büyük önem arz etmiştir. Sınır güvenliği, ekonomik kayıplar ve Kürt Sorunu gibi kırılgan

konular, Türkiye'yi bu krize doğrudan müdahil olmaya zorlamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu süreçte aktif liderliği, Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisinden daha proaktif bir tutuma yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Körfez Savaşı, sadece bölgesel bir savaş değil, aynı zamanda devletlerin dış politika tercihlerinin sistemik ve içsel dinamiklerle şekillendiği bir dönüm noktasıdır. Neoklasik realizm, bu çok katmanlı süreci analiz etmek açısından önemli bir teorik zemin sunmaktadır

2.1.1. İran-İrak Savaşı'nın Etkileri ve Irak'ın Ekonomik Durumu

1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması, Irak'a Şatt-ül Arap üzerindeki kontrolünü sınırlandırmakla beraber bölgesel güvenlik açısından daha etkili liderlik rolü sağlama fırsatı tanımıştır (Yılmaz, M., 2011, s.52-55). Thalweg hattını kabul eden Irak, Şatt-ül Arap'ın doğu yakasını İran'a bırakmış ve İran, Kürtlere verdiği desteğe son vermiştir (Kalkan, 1991, s.36). Bu dönemde Irak, petrol gelirlerini artırarak 1973'te 2 milyar dolar olan yıllık gelirini 1980'de 26 milyar dolara yükseltmiştir (Arı, 2004, s.372–373, Acar, 2017, s.10). Saddam Hüseyin'in bu ekonomik ve siyasal güç artışı, uluslararası politikada daha etkin rol almasına ve Körfez'de lider konuma gelme hedefini güçlendirmiştir. 1979'da İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile Ortadoğu'daki güç dengeleri değişime uğramış (Taban Efe, 2024, s. 41) ve Humeyni liderliğinde kurulan devrimci ve Şii temelli ideoloji, Irak'ta BAAS rejimi için yalnızca dış değil, iç güvenlik açısından da tehdit oluşturmuştur (Kalkan, 1991, s.96, Acar, 2017, s.10). Irak'taki Şii nüfus bu durumdan etkilenmiş ve Saddam Hüseyin'in otoritesi sarsılma tehlikesi altına girmiştir (Arı, 2004, s.373-374). Böyle bir ortamda Saddam Hüseyin, İran'daki devrimden doğan kaos ortamından yararlanarak 18 Eylül 1980'de Cezayir Antlaşması'nı zorunlu şartlar altında imzaladığını öne sürerek tek taraflı feshettiğini söylemiş ve 22 Eylül 1980'de İran'a saldırarak sekiz yıl sürecek olan savaşı başlatmıştır (Arı, 2004, s.377).

1980–1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı, Ortadoğu'nun istikrarını derinden sarsarken, Irak üzerinde ağır bir ekonomik ve siyasi maliyet yaratmıştır. Saddam Hüseyin yönetimi, savaş süresince Arap dünyasının “ön cephesi” olduğunu iddia ederek özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten milyarlarca dolarlık mali destek almıştı. Ancak savaş sonrasında bu desteklerin silineceği beklentisi boşa çıkmış, Irak borçların ödenmesini talep eden Körfez ülkeleriyle karşı karşıya kalmıştır (Best vd., 2020, s. 524-

526). Bu durum, savaş yorgunu Irak ekonomisini daha da kırılgan bir hale getirmiştir. İran'ın bölgede yayılmacı bir güç haline gelmesi, ABD ve Sovyetler Birliği'nin tutumunu değiştirmesine yol açmıştır. Başta tarafsız kalan bu iki süper güç, İran'ın zaferinin bölgesel güç dengesini bozacağı endişesiyle Irak'a açıkça destek vermeye başlamıştır (Arı, 2004, s.398). ABD ve onun müttefikleri İran'ın bu durumuna karşı birçok tedbir alarak İran'ı bölgeden izole etmeye çalışmıştır. Bunun ilk somut örneği 1982 yılında Körfez ülkeleri arasında oluşturulan Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulması olmuştur.

Savaş boyunca yaklaşık bir milyon insanın yaşamını yitirdiği (Acar, 2017, s.20) milyarlarca dolarlık altyapı ve sanayi kaybının yaşandığı bu süreçte, Irak'ın dış borcu 80 milyar doları aşmıştır (Best vd., 2020, s. 524-526). Saddam Hüseyin yönetimi, savaş süresince Arap dünyasının “ön cephesi” olduğunu iddia ederek özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten milyarlarca dolarlık mali destek almıştı. Ancak savaş sonrasında bu desteklerin silineceği beklentisi boşa çıkmış, Irak borçların ödenmesini talep eden Körfez ülkeleriyle karşı karşıya kalmıştır (Ulutaş, 2006, s.63). Bu durum, savaş yorgunu Irak ekonomisini daha da kırılgan bir hale getirmiştir.

Irak'ın ekonomik toparlanma çabaları, düşük petrol fiyatları nedeniyle ciddi bir darbe almıştır. Kuveyt'in OPEC üretim kotasını aşarak petrol arzını artırması (Ulutaş, 2006, s.45), fiyatların düşmesine ve Irak'ın petrol gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Özellikle Kuveyt'in OPEC'in belirlediği üretim kotalarını aşarak arz fazlası yaratması, petrol fiyatlarının 1988–1990 arasında varil başına ortalama 18 dolardan 13 dolara düşmesine neden olmuş, bu da Irak'ın petrol gelirlerinde yıllık bazda yaklaşık 1 milyar doların üzerinde kayba yol açmıştır (Urhan, 2007, s.25-26, Best vd., 2020, s. 524-526). Irak yönetimi, bu durumu ekonomik bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Irak Kuveyt'in sınır ihlali yaptığı ve Rumeyla petrol sahasından yasa dışı petrol çıkardığı iddialarını da dile getirerek krizi derinleştirmiştir (Taban Efe, 2024, s. 42-43).

Savaşın Irak toplumu üzerindeki etkileri yalnızca ekonomik değil, sosyal açıdan da ağır olmuş ve savaş sonrasında Irak ekonomik açıdan ciddi bir darboğaza girmiştir. Kamu harcamalarının büyük kısmı askeri harcamalara kaymış, temel altyapı ve sosyal hizmetler ihmal edilmiştir. Bu durum, iç politikada istikrarsızlık riskini artırmış, Saddam Hüseyin rejimi ise rejimin bekasını sağlamak adına dış politikada daha saldırgan bir tutum benimsemeye yönelmiştir (Kalkan, 1991, s.96). Neoklasik realizmin öngördüğü gibi,

devletin dış politika kararları yalnızca sistemik baskılarla değil, aynı zamanda içsel kırılganlıklar ve liderlik tercihleriyle de şekillenmiştir.

Kuveyt'e yöneltilen tehditkâr söylem ve ardından gelen işgal kararı, ekonomik gerekçelerin ötesinde rejimin bekasını ve Saddam Hüseyin'in şahsi liderlik kapasitesini yeniden konsolide etme amacıyla alınmış stratejik bir karar olarak da değerlendirilmelidir. Saddam, Kuveyt'i işgal ederek hem Körfez bölgesindeki prestij kaybını telafi etmeyi hem de ülke içindeki muhalefeti bastırmayı amaçlamıştır. Ancak bu tercih, uluslararası sistemin sert tepkisine neden olmuş ve Irak'ın daha büyük bir izolasyonla karşılaşmasına yol açmıştır (Taban Efe, 2024, s. 44). BM Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos 1990-16 Ocak 1991 tarihleri arasında arka arkaya 12 karar alarak Irak'a hem ekonomik hem de askeri yaptırımlar uygulamış, bu da Irak'ın bölgesel ve küresel düzeyde tamamen yalnızlaşmasına neden olmuştur (Efegil, 2002, s.119).

Neoklasik realizm açısından bu dönem, Irak'ın dış politikasının yalnızca uluslararası sistemin baskılarıyla değil, aynı zamanda iç ekonomik kırılganlıklar, liderlik tercihleri ve rejimin güvenlik kaygılarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Irak'ın savaş sonrası içine düştüğü ekonomik darboğaz ve Saddam Hüseyin'in karar alma süreçleri, sistemik baskıların devlet içi unsurlarla nasıl süzüldüğünü gösteren tipik bir örnektir.

2.1.2. Irak'ın Kuveyt'e Yönelik Tarihsel ve Stratejik Talepleri

Irak'ın Kuveyt üzerindeki hak iddiaları, sadece 1990 yılındaki krizle sınırlı olmayıp tarihsel, ekonomik ve stratejik zemine dayanmaktadır (Taban Efe, 2024, s. 42). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Basra vilayetine bağlı olan Kuveyt'in, İngiltere'nin himayesiyle 1961'de bağımsızlık kazanması Irak tarafından hiçbir zaman tam anlamıyla kabul edilmemiştir (Önal, Özdağ: 2016 s. 58). Bağımsızlık ilanını takiben, dönemin Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım, Kuveyt'in Irak toprağı olduğunu öne sürerek ilhak tehdidinde bulunmuştur (Daban ve Daban, 2018, s. 94-96). Irak'ın bu tarihsel iddiası, Arap milliyetçiliği söylemleriyle birleşerek, Kuveyt'in "Irak'ın doğal sınırlarının ayrılmaz bir parçası" olduğu tezine dönüştürülmüştür (Sander, 1989, s.569). Bu nedenle Kuveyt'in varlığı, yalnızca bir egemenlik meselesi değil, Irak'ın tarihsel kimliğini ve bölgesel rolünü tehdit eden bir unsur olarak algılanmıştır.

1979’da İran’da gerçekleşen İslam Devrimi, tüm Ortadoğu’da dengeleri değiştirmiş, özellikle Irak açısından bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur (Acar, 2017, s.90). Humeyni’nin ideolojik yayılmacılığı, Saddam Hüseyin yönetimini Şii nüfus üzerinden içsel istikrarsızlıkla karşı karşıya bırakmıştır (Arı, 2004, s.373-374). Bunun sonucunda başlayan İran-Irak Savaşı, Irak’ı büyük bir ekonomik ve toplumsal krize sürüklemiş; savaşın ardından ortaya çıkan borç yükü, Kuveyt’e yönelik taleplerin yeniden canlanmasına zemin hazırlamıştır (Taban Efe, 2024, s. 42, Best vd., 2020, s. 524). Kuveyt ve Suudi Arabistan’dan aldığı borçları ödeyemeyen Irak, bu kredilerin silinmesini talep etmiş; ancak Kuveyt’in bu talebi reddetmesi, Saddam Hüseyin tarafından “ihane” olarak yorumlanmıştır (Arı, 2004, s.398-400).

Stratejik açıdan bakıldığında, Irak’ın Basra Körfezi’ne olan kıyısı yalnızca 58 km ile sınırlıdır. Bu kısıtlı kıyı şeridi, Irak’ın deniz ticaret kapasitesini daraltmış ve Kuveyt’in varlığını stratejik bir engel haline getirmiştir. Kuveyt’in kuzeyindeki Rumeyla petrol sahaları ve bu bölgede yer alan stratejik limanlar, Irak açısından hem ekonomik hem de lojistik bir değer taşımaktadır (Taban Efe, 2024, s. 42-43). Ayrıca Kuveyt’in Bubiyan ve Varba adaları, derin su limanı inşa etmeye elverişli yapılarıyla Irak’ın denize açılma arzusunda kritik bir rol oynamıştır (Efegil, 2002, s. 49). Saddam rejimi, bu sınırlı kıyı erişimini, bölgesel rekabet açısından büyük bir dezavantaj olarak görmekteydi (Taban Efe, 2024, s. 42-43). Kuveyt’in bu sahalardan “yasadışı” petrol çıkardığı yönündeki iddialar, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda egemenlik sorunu olarak da gündeme getirilmiştir (Kösebalaban, 2002, s. 151).

Ekonomik boyut ise Kuveyt ile Irak arasındaki gerilimin tırmanmasında kritik rol oynamıştır. Kuveyt’in OPEC’in belirlediği üretim kotalarını aşması (Acar, 2017, s. 22), ve petrol fiyatlarına uyguladığı düşürücü politikalar, Irak açısından savaş sonrası toparlanma sürecini sabote eden bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Saddam Hüseyin, bu durumu açıkça bir ekonomik savaş ilanı olarak nitelendirmiştir. Irak, Kuveyt’in bu politikalarını yalnızca ekonomik çıkarlar temelinde değil, aynı zamanda bir tür Batı güdümlü strateji olarak yorumlamış ve buna karşılık askeri çözüm yolunu tercih etmiştir (Urhan, 2007, s.10-13).

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, Irak’ın Kuveyt’e yönelik talepleri yalnızca sistemik düzeyde tehdit algısına dayanmamakta, aynı zamanda iç politik baskılar, ekonomik kırılganlıklar ve liderlik tercihleriyle şekillenmiştir. Saddam Hüseyin

rejimi, içeride yaşanan ekonomik ve sosyal bozulmayı dışarıya yönelen bir güç projeksiyonu ile telafi etmeye çalışmış; milliyetçi boyutunu yükselterek toplum içindeki dayanışmayı artırmayı ve rejimin meşruiyetini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, Kuveyt'e yönelik tarihsel hak iddiaları, ekonomik gerekçeler ve stratejik hedeflerle birleşerek, Irak'ın uluslararası sistemi ve bölgesel dengeleri zorlayan agresif dış politikasına meşru bir zemin kazandırma çabasına dönüşmüştür. Saddam rejiminin bu tercihleri, uluslararası sistemin güç yapısını test eden ve yeni dünya düzeninde “hegemonik müdahale” sınırlarını belirleyen bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Irak'ın Kuveyt'e yönelik tarihsel iddiaları, ekonomik gerekçeler ve stratejik hedefler birleşerek, Saddam Hüseyin'in dış politikasında saldırgan bir yönelim doğurmuştur (Urhan, 2007, s.46). Bu politika, uluslararası hukukta hiçbir meşruiyet taşınamasına rağmen, rejimin içsel zorluklarını dengeleme girişi olarak ortaya çıkmış, ancak aynı zamanda uluslararası sistemin güç sınırlarını test eden ve Soğuk Savaş sonrası dönemde hegemonik müdahalelerin çerçevesini belirleyen bir krize yol açmıştır (Alibabalu, 2021, s. 18). Bu bağlamda, Irak'ın Kuveyt'e yönelik tarihsel hak iddiaları, stratejik sınırlılıkları ve ekonomik gerekçeleri, neoklasik realizmin öngördüğü şekilde içsel ve sistemsel faktörlerin birleşiminden doğan bir dış politika davranışı olarak okunabilir. Saddam Hüseyin'in milliyetçi söylemleri ve rejim güvenliğini sağlamaya dönük stratejileri, dış politika kararlarının yalnızca güç dağılımı değil, aynı zamanda lider algısı ve iç baskılarla şekillendiğini göstermektedir.

2.1.3. Arap Dünyası, ABD ve Batı'nın Tutumu

Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Savaşı, sadece uluslararası hukuk açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güç dengeleri bakımından da önemli bir kırılma anı olmuştur (Taban Efe, 2024, s.43-44). Bu gelişme Arap ülkelerini derin bir ayrışmaya sürüklerken, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin hızlı ve organize tepkileri, uluslararası sistemin yeni yapısını da gözler önüne sermiştir.

Arap Birliği, 9 Ağustos 1990 tarihinde Kahire'de olağanüstü toplandı (Sert, 2014, s.73). Bu toplantı sonucunda Irak'ın Kuveyt'ten koşusuz çekilmesi çağrısı yapılmış ve BM'nin Irak'a karşı almış olduğu ambargo ve yaptırım kararlarına destek verilmiş ve Suudi Arabistan'ın da Irak tarafından işgal edilmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak

bir Arap Silahlı Kuvvetlerinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Mısır ve Suriye, Saddam Hüseyn'e karşı olan ülkeler tarafında yer alarak Suudi Arabistan'a askeri birlik gönderirken Ürdün, Yemen ve FKÖ, Saddam Hüseyn'i desteklemişlerdir (Karaca, 2007, s.99). Bu durum üye devletler arasında bu konuda tam bir uzlaşı sağlanamadığını açıkça ortaya koymuş ve toplantıya katılan 21 ülkeden sadece 12'si işgale karşı sert tutum alınmasını savunurken; bazı üyeler, Irak'a yönelik askeri müdahale düşüncesine karşı çıkmıştır (Akyol, 2017, s. 13-14).

Suudi Arabistan, Kuveyt'in işgalini kendi topraklarına yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiş ve 6 Ağustos 1990'da ABD ile yaptığı ikili bir güvenlik anlaşması çerçevesinde Amerikan askerlerinin topraklarına konuşlanmasına izin vermiştir (Uslu, 2015, s.12-15). Bu, Suudi Arabistan tarihinde ilk kez yabancı askeri birliklerin ülkeye kalıcı olarak yerleşmesi anlamına gelmiş, aynı zamanda Arap kamuoyunda büyük tartışmalara yol açmıştır.

Mısır, Başkan Hüsnü Mübarek'in girişimleriyle krizin başında diplomatik çözüm yollarını aramış (Urhan, 2007, s.74-75), ancak sonuç alamayınca ABD önderliğinde kurulan koalisyonu asker gönderen ilk Arap ülkelerinden biri olmuştur. Mısır ordusu Körfez Savaşı'na yaklaşık 35 bin askerle katılmış, bu destek karşılığında ülkenin 30 milyar doları aşan dış borcunun önemli bir bölümü silinmiştir (Urhan, 2007, s.73, Atak, 1997, s. 60).

Suriye, bölgesel rakibi olan Irak'a karşı pozisyon alarak kesin olmamakla birlikte 15.000 askerle koalisyonu destek vermiş, bu adımı ile Batı ile ilişkilerini yumuşatma stratejisi izlemiştir (Özyurt, Küntay, 2023, s.121). Hafez Esad yönetimi, uzun yıllar Batı karşıtı bir çizgide olmasına rağmen bu dönemde pragmatik bir yönelime girerek Batı ile diplomatik yakınlama sağlamıştır (Özyurt, 2023, s.24).

Ürdün ve FKÖ, Irak'a yönelik askeri müdahaleye karşı çıkmışlardır (Urhan, 2007, s.74, Best vd., 2020, s. 479-480). Kral Hüseyn hem Irak ile tarihsel bağları hem de ülkede yaşayan büyük Filistinli nüfusu dikkate alarak tarafsız kalmaya çalışmıştır. FKÖ lideri Yaser Arafat ise Saddam Hüseyn'i açıkça destekleyerek, Körfez ülkelerindeki maddi ve siyasi desteğini büyük ölçüde kaybetmiştir çıkmışlardır (Urhan, 2007, s.74-75). Bu nedenle Filistin davası Körfez ülkelerinde itibar kaybetmiş ve FKÖ, bu süreçte KİK ülkeleri tarafından siyasi olarak dışlanmıştır (Acar, 2017, s. 193).

KİK üyeleri olan Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman, Suudi Arabistan (Özyurt, 2023, s. 24), öncülüğündeki politika çizgisinde hareket ederek koalisyon güçlerine üs ve lojistik destek sağlamışlardır (Ulutaş, 2006 s.48). Özellikle Katar ve BAE, koalisyon kuvvetlerine hava üslerini açmış ve kriz sonrası dönemde ABD ile ikili savunma anlaşmaları imzalamışlardır (Pakin Albayrakoğlu, 2011, s.99).

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgalini "21. yüzyıla geçerken küresel düzeni tehdit eden bir saldırı" olarak tanımlamış ve BMGK aracılığıyla çok taraflı bir meşruiyet çerçevesi oluşturmuştur. 29 Kasım 1990'da kabul edilen BMGK 678 sayılı karar ile Irak'a 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmesi çağrısı yapılmış, aksi takdirde askeri güç kullanımına onay verileceğini açıklamıştır (Uslu, 2015, s.12-15).

ABD'nin 15 Ocak 1991 tarihinde Irak'a tanıdığı süre dolunca aynı gün bölgedeki hazırlıklarını tamamlamış "Çöl Kalkanı" (Desert Shield) planını, ardından 17 Ocak 1991'de başlayan "Çöl Fırtınası" (Desert Storm) operasyonlarını koordine ederek savaşın liderliğini üstlenmiştir (Demiröz, 2013, s.95, Taban Efe, 2024, s. 45). Bu operasyon kapsamında ABD, bölgeye yaklaşık 500 bin asker sevk etmiştir. Ayrıca, savaşın mali yükünün büyük bölümü Suudi Arabistan, Kuveyt, Japonya ve Almanya tarafından üstlenilmiştir (Best vd., 2020, s. 383, Uslu, 2015, s.17).

İngiltere ve Fransa, Irak'a karşı yürütülen askerî harekâta doğrudan savaş uçakları, deniz kuvvetleri ve kara birlikleriyle katılmıştır. Fransa, "Daguet Tümeni" adı verilen yaklaşık 18 bin kişilik bir askeri birlikle çatışmalarda yer almış, İngiltere ise Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) ve SAS timleriyle önemli görevler üstlenmiştir (Britannica, t.y.).

Almanya ve Japonya, anayasal sınırlamaları nedeniyle asker gönderememiş, ancak koalisyonun mali yüküne büyük katkıda bulunmuşlardır. Japonya yaklaşık 13 milyar dolar, Almanya ise 7 milyar dolarlık finansman sağlamıştır (Best vd., 2020, s. 383, Uslu, 2015, s.17). Bu destek, Körfez Savaşı'nın "ekonomik savaş" niteliğini de gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak Körfez Savaşı, Arap dünyasında diplomatik ve ideolojik ayrışmaları derinleştirirken, Batı ittifakı açısından uluslararası müdahale araçlarının etkinliğini ve meşruiyet zeminini test etmiştir. Arap ülkeleri arasında yaşanan bölünmeler, Arap Birliği'nin zayıf kurumsal kapasitesini bir kez daha ortaya koymuştur. Öte yandan, Batılı aktörlerin stratejik iş birliği, hızlı karar alma mekanizmaları ve küresel medya desteğiyle

meşruiyet sağlaması, post-soğuk savaş dönemi uluslararası ilişkiler dinamiklerine yön vermiştir.

2.2. Soğuk Savaşın Son Dönemi ve Yeni Güç Yapılanması

Soğuk Savaşın son dönemine gelindiğinde, uluslararası sistemde uzun süredir var olan iki kutuplu yapı büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. 1945'ten itibaren ABD ve Sovyetler Birliği etrafında şekillenen dünya, artık derin ekonomik sorunlar, siyasi çalkantılar ve ideolojik erozyonla karşı karşıya kalmıştır (Yılmaz, M., 2011, s. 20). Bu süreçte, uluslararası güç dengeleri sadece devletlerin sahip olduğu askeri veya ekonomik kapasiteye değil, aynı zamanda iç politik dinamiklere, liderlerin karar alma süreçlerine ve yeni ortaya çıkan uluslararası normlara da bağlı hale gelmiştir.

Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin reform hareketleri ve Doğu Bloku ülkelerindeki siyasi sarsıntılar, sistemin temel taşlarını yerinden oynatırken, ABD hegemonik gücünü pekiştirmiş ve yeni bir dünya düzeninin inşasına öncülük etmiştir (Demiröz, 2013, s.74). Ancak bu geçiş, basit bir güç transferinden ibaret olmamış, aynı zamanda uluslararası kurumların, çok taraflı diplomasi araçlarının ve normatif çerçevelerin de yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Örneğin, BMGK'nin Körfez Savaşı'nda aldığı kararlar, ABD'nin liderliğinde oluşan uluslararası koalisyonun meşruiyet kazanmasına imkân tanımış; bu da sistemin artık daha fazla kurumsal iş birliği üzerinden işlediğini göstermiştir.

Soğuk Savaşın son evresi, uluslararası ilişkilerde hem devletlerin iç politik yapılarının dış politikaya etkisinin artması hem de küresel güvenlik anlayışının değişmesi açısından kritik bir dönemeçtir. Bu bağlamda, neoklasik realizm yaklaşımı, sistemik güç dengelerinin yanı sıra, devletlerin içsel aktörlerini, algılarını ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak bu karmaşık dönüşüm sürecini anlamada önemli bir perspektif sunar.

Alt başlıklarda ele alınacak olan 1985–1991 dönemi, iki kutuplu sistemin çözülmesi, tek kutuplu dünya düzenine geçiş ve Körfez Savaşı gibi olaylar, sadece güç yapılarını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası normların, güvenlik stratejilerinin ve devletlerin dış politika tercihlerinin yeniden tanımlanmasına da zemin

hazırlamıştır. Bu süreç, küresel aktörlerin güç dengesini yeniden yorumlamalarını ve yeni gerçekliklere uyum sağlamalarını zorunlu kılmıştır.

2.2.1. Soğuk Savaş'ın Son Evresi: 1985–1991 Arası

1985 yılı itibarıyla Soğuk Savaş'ta yapısal bir çözülme süreci gözlemlenmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un iktidara gelişi (1985), hem iç hem de dış politika alanında derin reformları beraberinde getirmiştir. *Perestroyka* (yeniden yapılanma) ve *Glasnost* (açıklık) politikaları, yalnızca Sovyetler'in merkeziyetçi yapısını sarsmakla kalmamış, aynı zamanda Doğu Blok'undaki otoriter rejimlerin meşruiyet krizine sürüklenmesine neden olmuştur (Urhan, 2007, s.58, Arı, 2004, s.431). Bu bağlamda, Sovyet dış politikasının daha uzlaşmacı bir çizgiye yönelmesi, sistemin iki kutuplu yapısını da kökten sarsmıştır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ile uluslararası sistem yeniden şekillenmeye başlamış ve ardı sıra gelen olaylar Soğuk Savaş'ın sona erdiğinin sembolik göstergesi olmuştur (Baharçipek, 1996, s. 101). ABD liderliğindeki Batı dünyası ise bu çözülme sürecini kendi liberal hegemonyasının yayılması yönünde değerlendirmiştir (Best vd., 2020, s. 524-526). George H. W. Bush yönetimi, Sovyetler'in dağılma sinyallerini ihtiyatla karşılamış olsa da Körfez Savaşı'nın patlak vermesi bu geçiş sürecini hızlandırarak ABD ve SSCB'nin kriz sürecinde tahmin edilemez işbirliği örneğini de gözler önüne sermiştir (Ulutaş, 2006, s.67).

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali, sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel bir sınav anlamına gelmiştir. Körfez Savaşı bu yönüyle, Soğuk Savaş'ın son evresinde şekillenen uluslararası düzenin bir provasası olarak değerlendirilmiştir (Ulutaş, 2006, s.7). Sovyetler Birliği'nin ABD'nin öncülüğündeki koalisyon girişimlerine karşı doğrudan bir müdahalede bulunmaması, iki kutuplu sistemin etkisizleştiğinin somut göstergelerinden biridir. Neoklasik realizm açısından değerlendirildiğinde, sistemik yapının dönüşmesiyle birlikte devletlerin dış politika davranışlarında belirsizlik artmış; liderler ve iç aktörler bu geçişi yönlendirme konusunda belirleyici hale gelmiştir.

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika tercihleri de bu sistemik belirsizlik ve fırsatlar ortamında şekillenmiştir. Turgut Özal liderliğindeki Türkiye, Batı bloğuyla ilişkileri güçlendirme arzusunu Körfez Savaşı üzerinden stratejik bir avantaja dönüştürmeye çalışmıştır (Taban Efe, 2024, s. 46). Ancak Soğuk Savaş'ın henüz

tamamıyla sona ermemiş olması, Türkiye'nin dış politika yapıcılarını hem Sovyetler hem de komşu bölge aktörleri açısından dikkatli olmaya zorlamıştır. Bu durum, neoklasik realizmin vurguladığı içsel değişkenlerin (lider vizyonu, bürokratik direnç, kamuoyu tepkisi) politika üretiminde nasıl belirleyici olabildiğini göstermektedir.

Özellikle Körfez Savaşı sürecinde ortaya çıkan çok taraflı diplomasi trafiği, tek kutuplu sisteme geçişi destekleyen argümanları barındırmıştır. ABD, bu kriz üzerinden yeni dünya düzenine geçiş için bu fırsatı değerlendirirken, Sovyetler Birliği kendi içinde yaşanan durumlardan dolayı direnmeden dolayı katılım göstermiştir. (Ulutaş, 2006, s.9). Bu süreç, iki kutuplu sistemin çözülmesinde Körfez Savaşı'nın katalizör rolü oynadığını ortaya koymaktadır.

2.2.2. İki Kutuplu Sistemden Tek Kutuplu Yapıya Geçiş

1945 sonrasında kurulan uluslararası sistem, ABD ve Sovyetler Birliği'nin önderliğinde şekillenen iki kutuplu yapı üzerinden organize olmuştu. Bu yapı, yalnızca ideolojik bir ayrışmayı değil; aynı zamanda askeri, siyasi ve ekonomik bloklaşmayı da temsil etmekteydi. NATO ve Varşova Paktı gibi askeri ittifaklar, bu kutuplaşmanın kurumsal zemini olmuş, uluslararası ilişkiler büyük ölçüde bu denge üzerine kurulmuştur (Urhan, 2007, s.110, Doğan, 2004, s. 25).

Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nin iç yapısında yaşanan derin krizler, bu iki kutuplu yapının sürdürülemez hale geldiğini göstermeye başlamıştır. Özellikle ekonomik durgunluk, siyasi meşruiyet kaybı ve sosyal sorunlar, Sovyet sisteminin çözülmesine zemin hazırlamıştır (Oran, 2010, s. 158-160). Mihail Gorbacov'un uygulamaya koyduğu *Perestroika* (yeniden yapılanma) ve *Glasnost* (açıklık) reformları, sistemin demokratikleşmesi amacıyla başlatılmış olsa da kısa sürede Sovyetler'in dağılma sürecini hızlandırmıştır (Urhan, 2007, s.115).

1989 yılında Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin peş peşe çökmesi, 1990'da Almanya'nın birleşmesi ve nihayet 1991'de Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması ile birlikte iki kutuplu sistem fiilen sona ermiştir (Kösebalaban, 2002, s.25). Bu süreç, ABD'nin askeri ve ekonomik gücüyle liderliğini pekiştirdiği yeni bir dönemin başlangıcını da temsil etmektedir. Böylece uluslararası sistemde "tek kutupluluk" olarak adlandırılan, ABD merkezli yeni bir güç yapısı oluşmuştur.

ABD Başkanı George H. W. Bush'un 1991 yılında ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" söylemi, bu tek kutuplu yapının normatif çerçevesini çizmeye yönelik bir girişimdi (Kösebalaban, 2002, s.10). Bush, bu düzende uluslararası hukuk, kolektif güvenlik ve piyasa ekonomisi gibi normların temel referans noktaları olacağını ileri sürmüştür. Bu durum, artık sistemin yalnızca güç dengesiyle değil, Batılı norm ve değerlerle yeniden biçimlendirileceğini göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte NATO'nun karşısındaki askeri blok olan Varşova Paktı ortadan kalkmış, bu da NATO'nun rolünün değişmesini zorunlu kılmıştır. 1990'ların başında NATO, kolektif savunmadan çok bölgesel güvenlik ve barışı koruma gibi misyonlara yönelmiş, bu da ABD'nin küresel güvenlik mimarisindeki liderliğini pekiştirmiştir (Acar, 2017, s.68). Özellikle 1991 Körfez Savaşı sürecinde ABD önderliğinde oluşturulan uluslararası koalisyon, bu yeni düzenin ilk örneği olarak değerlendirilmektedir.

Bu yapısal dönüşüm, yalnızca güç dağılımını değil, aynı zamanda uluslararası normları, güvenlik algılarını ve dış politika davranışlarını da köklü biçimde etkilemiştir. İki kutuplu sistemin katı ve ideolojik yapısından uzaklaşan yeni dönemde, ABD'nin dış politika araçları daha müdahaleci, küresel güvenlik ise daha merkezî hale gelmiştir (Urhan, 2007, s.112-115).

2.2.3. Körfez Savaşı'nın Soğuk Savaş Dinamikleriyle Kesişimi

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren Körfez Savaşı'ı, Soğuk Savaş'ın son evresinde meydana gelmiş olup hem iki kutuplu sistemin kalıntılarını hem de ortaya çıkmakta olan yeni dünya düzeninin ilk işaretlerini bünyesinde taşımaktadır. Bu kriz, Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecine girdiği, ancak henüz resmen dağılmadığı bir dönemde yaşandığı için, Soğuk Savaş dinamikleriyle iç içe geçmiştir (Kardaş, 2011, s. 33).

Körfez Savaşı'nın yaşandığı dönemde, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki ilişkiler karşılıklı iş birliğine açık bir çizgiye evrilmişti. Özellikle 1989 Malta Zirvesi'nde Gorbacov ve Bush'un Soğuk Savaş'ın sona erdiğini ilan etmeleri, taraflar arasındaki blok çatışmasının sona yaklaştığını göstermişti (Gürler, 2009, s.34). Bu nedenle Körfez Savaşı, klasik Soğuk Savaş dönemlerindeki vekâlet savaşlarından farklı olarak, büyük güçler arasında bir çatışma değil, iş birliği bağlamında şekillenmiştir.

Bu kriz aynı zamanda ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" anlayışını uygulamaya koyduğu ilk büyük uluslararası müdahale olmuştur (Baharçiçek, 1996, s.101). Sovyetlerin bu düzene açık destek vermesi, güç rekabetinin yerini normatif iş birliğine bırakmaya başladığını göstermiştir (Yılmaz, 2011, M., s. 188). Bu çerçevede, Körfez Savaşı hem Soğuk Savaş'ın sona eriş sürecini hızlandırmış hem de geçiş dönemine özgü uluslararası diplomatik ilişkilerin laboratuvarı olmuştur.

BMGK'da alınan kararlar, Sovyetler Birliği'nin ABD öncülüğündeki koalisyonla karşı çıkmadığını, aksine destek verdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, uluslararası sistemde iki kutuplu yapının çözülmeye başladığını ve küresel meselelerde daha geniş çaplı iş birliklerinin mümkün olduğunu göstermiştir (Çelikipala, 2004, s. 19). Sovyetler Birliği, Körfez Savaşı boyunca diplomatik bir rol üstlenmiş ve Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi yönünde çağrılar yapmıştır. Bu tutum, Soğuk Savaş boyunca alışılmış olan karşıtlık politikalarının dışında, daha uyumlu bir dış politika izlenmesinin mümkün olduğunu kanıtlamıştır.

Öte yandan, Irak lideri Saddam Hüseyin'in işgal kararında, Soğuk Savaş'tan kalan bölgesel dengelere dair yanlış hesaplamalar yaptığı da görülmektedir. Saddam Hüseyin, bölgesel bir güç olarak ABD'nin Körfez'e bu derece angaje olacağını öngörememiş ve Sovyetlerin geleneksel desteğinin süreceğini varsaymıştır (Daban ve Daban, 2018, s. 99-102). Ancak Sovyetler bu beklentileri boşa çıkararak pasif ve uzlaşmacı bir pozisyon izlemek zorunda kalmıştır.

Körfez Savaşı, Soğuk Savaş'ın çözülme sürecinde bölgesel krizlerin artık yalnızca blok politikalarıyla değil, küresel koalisyonlar ve uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınmaya başlandığının açık göstergesidir. Bu yönüyle kriz hem eski düzenin son halkası hem de yeni düzenin ilk örnek olayı niteliğindedir.

2.2.4. ABD'nin Yeni Dünya Düzeni Söylemi

1990–1991 Körfez Savaşı yalnızca bir bölgesel çatışma değil, aynı zamanda ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel liderlik vizyonunu şekillendirdiği kritik bir dönemeç olmuştur. ABD Başkanı George H. W. Bush, 11 Eylül 1990 tarihinde yaptığı konuşmada, Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında yürütülen askeri operasyonu yalnızca bir bölgesel müdahale olarak değil, aynı zamanda "Yeni Dünya Düzeni'nin" inşası için bir fırsat olarak tanımlamıştır (Boz, 2024, s. 51-52). Bu söylem, tek kutuplu sistemin

normatif ve kurumsal çerçevesini oluşturmayı amaçlayan bir hegemonya projesi olarak değerlendirilmiştir.

Bush'un vizyonunda Yeni Dünya Düzeni ve ABD'nin Irak politikası, üç temele dayanmaktaydı (Konaklı, 2025, s.187). Bunlar; uluslararası hukukun üstünlüğü, kolektif güvenlik mekanizmalarının işlerliği ve serbest piyasa ekonomisinin küresel yaygınlığıdır. Bu bağlamda ABD, Körfez Savaşı'na ilişkin BMGK kararlarını bir "meşruiyet zemini" olarak sunmuş, çok uluslu koalisyonun oluşturulması sürecinde uluslararası işbirliği argümanını ön plana çıkarmıştır (Harak, 1991-92, s.513-514). Ancak bu işbirliği söyleminin arkasında, ABD'nin küresel liderliğini yeniden tesis etme ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle oluşan güç boşluğunu doldurma hedefi bulunmaktaydı (Kösebalaban, 2002, s. 25).

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni söylemi yalnızca sistemik güç asimetrilerinin bir yansıması değil, aynı zamanda iç politik ihtiyaçlar ve lider algılarının da ürünüdür. Bush yönetimi, Vietnam sonrası Amerikan kamuoyunda oluşan dış müdahalelere yönelik isteksizliği aşmak ve ABD'nin küresel liderlik rolünü meşrulaştırmak amacıyla, Körfez Savaşı'nı "uluslararası hukukun sınandığı bir dönüm noktası" olarak çerçevelemiştir (Dueck, 2006, 48). Böylece hem iç kamuoyunun desteği sağlanmış hem de müttefiklerle işbirliği stratejik çıkarlarla uyumlu hale getirilmiştir.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı sürecinde ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" söylemi, Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan tek kutuplu sistemin normatif altyapısını oluşturmuş; aynı zamanda ABD'nin küresel hegemonyasını kurumsal ve ideolojik temellere oturtma girişimi olarak uluslararası ilişkiler literatüründe yerini almıştır (Acar, 2017, s.99). Bu durum, neoklasik realizmin öngördüğü şekilde, dış politika davranışlarının yalnızca güç dağılımı ile değil, aynı zamanda liderlik vizyonu, kamuoyu ve uluslararası normların etkileşimiyle şekillendiğini göstermektedir.

2.3. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Stratejik Önemi

Türkiye'nin jeopolitik konumu ve tarihsel güvenlik algısı, Soğuk Savaş'ın son döneminde ve özellikle Körfez Savaşı bağlamında dış politikasının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Üç kıta (Avrupa, Asya ve Afrika) arasında stratejik bir köprü işlevi gören Türkiye, tarihsel olarak Sovyet tehdidine karşı NATO'nun önemli bir üyesi

olarak konumlanmıştır (Taban Efe, 2024, s. 2). Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bölgesel dinamiklerde meydana gelen değişiklikler ve ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri, Türkiye'nin stratejik yeniden konumlanmasını zorunlu kılmıştır (Kardaş, 2011, s. 90).

Bu süreçte Türkiye, NATO ittifakındaki yerini korurken, bölgesel aktörlerin güç dengelerindeki değişimleri yakından takip ederek dış politikasında daha proaktif ve çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmiştir. Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin İncirlik Üssü'nü kullandırması ve bölgesel enerji koridorlarının güvenliğini gözetmesi, ülkenin bölgesel ve küresel aktörler için kritik bir stratejik geçiş noktası olduğunu teyit etmiştir (Oran, 2010, s. 257-270).

Neoklasik realizm perspektifiyle değerlendirildiğinde, Türkiye'nin dış politika tercihleri, yalnızca uluslararası sistemdeki güç dengeleri ile değil; aynı zamanda iç dinamikler, jeopolitik şartlar ve tarihsel deneyimlerin etkileşimiyle şekillenmiştir (Oran, 2010, s. 257-270). Bu çok boyutlu analiz çerçevesi, Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecindeki stratejik tercihlerinin anlaşılmasında önemli katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve stratejik önemi hem bölgesel istikrarın korunmasında hem de küresel güç dengelerinin yönetiminde kilit rol oynamaya devam etmektedir.

2.3.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Tarihsel Güvenlik Algısı

Türkiye, jeopolitik olarak üç kıtayı birbirine bağlayan ve stratejik öneme sahip bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Bu konum, Türkiye'yi tarih boyunca bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı haline getirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca, Sovyetler Birliği ile olan uzun sınır hattı, Türkiye'nin güvenlik algısını şekillendiren temel unsur olmuştur (Doğan, Sertkaya Doğan, 2022, s. 320).

Soğuk Savaş boyunca Türkiye, NATO'nun güneydoğudaki kilit üyesi olarak Sovyet tehdidine karşı bir tampon devlet işlevi görmüştür. Bu rol, Türkiye'nin savunma politikalarında yüksek askeri harcamalar ve Batı ile sıkı ittifak bağları geliştirmesine yol açmıştır. Ayrıca Türkiye'nin sınır komşularıyla olan karmaşık ilişkileri, bölgesel krizlerin ve tehdit algılarının sürekli olarak gündemde kalmasına neden olmuştur. Özellikle İran ve Irak ile paylaşılan sınırlar, 20. yüzyıl boyunca Türkiye'nin güvenlik stratejilerinde öncelikli yer tutmuştur (Çakmak, Dinç ve Öztürk, 2011, s.59-60).

Körfez Savaşı öncesinde Türkiye'nin güvenlik algısı, bölgesel istikrarsızlık ve enerji koridorlarının güvenliği gibi konularla daha da derinleşmiştir. Bu durum, Türkiye'nin dış politikasında daha proaktif ve çok boyutlu yaklaşımlar geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, yalnızca askeri bir stratejik üs olarak değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerinin şekillenmesinde kritik bir aktör olarak görülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve tarihsel güvenlik algısı, Soğuk Savaş'ın son dönemindeki dış politika tercihlerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu durum, neoklasik realizmin devletlerin dış politikalarını şekillendirirken iç dinamiklerle sistemik yapının etkileşimini dikkate alan yaklaşımıyla da uyumludur.

2.3.2. Soğuk Savaş Sonu ve Türkiye'nin Stratejik Yeniden Konumlanması

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan hızlı dönüşümler, Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejilerinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. NATO içindeki konumu, Türkiye'nin Batı ittifakıyla olan ilişkilerini belirleyen temel unsur olmaya devam etmiş, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası yeni güvenlik tehditleri ve fırsatları ortaya çıkmıştır (Gözen, 2000, s. 120). Türkiye, bölgesel aktörlerin güç dengelerindeki değişiklikleri dikkatle takip ederek, stratejik konumunu güçlendirmeye yönelik adımlar atmıştır.

Bu dönemde, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin doğu sınırlarındaki güvenlik algısı yeniden şekillenmiş, özellikle Orta Doğu ve Kafkasya'da artan istikrarsızlık bölgesel politika önceliklerini değiştirmiştir (Soğuksu, 2007, s. 31-34). ABD'nin yeni bölgesel stratejiler geliştirmesiyle birlikte Türkiye, enerji koridorları ve bölgesel denge açısından kritik bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin ABD ile askeri ve diplomatik işbirliği güçlenmiş, ancak zaman zaman bölgesel bağımsızlık arayışları ve iç politika dinamikleri nedeniyle ilişkilerde dalgalanmalar yaşanmıştır (Kardaş, 2011, s. 89).

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası Türkiye hem NATO bağlamında hem de bölgesel güç dengeleri içinde stratejik bir yeniden konumlanma sürecine girmiştir. Bu süreç, Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda üstlendiği kritik rolü anlamak açısından da önemli bir çerçeve sunmaktadır.

2.3.3. Körfez Savaşı Bağlamında Türkiye'nin Kritik Geçiş Noktası Olarak Önemi

Körfez Savaşı, Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejisinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, coğrafi konumu ve stratejik altyapısıyla, kriz sürecinde bölgesel ve küresel aktörler tarafından kritik bir geçiş noktası olarak görülmüştür (Oran, 2011, s. 257-270).

Özellikle İncirlik Üssü'nün ABD ve müttefikleri tarafından kullanımı, Türkiye'nin askeri lojistik desteğini üstlenmesi hem NATO içindeki yerini pekiştirmiş hem de bölgesel denge üzerinde etkili olmasını sağlamıştır (Tabanlı, 2005, s.157-158). Ayrıca, Türkiye'nin kuzey sınırlarında yaşanan Irak iç savaşı ve devam eden etnik-gerilimler, güvenlik tehditlerini artırmış ve Türkiye'nin sınır güvenliği politikalarında daha aktif rol oynamasına yol açmıştır (Molla, 2009, sa.33-39). Enerji koridorları açısından da Körfez bölgesindeki istikrarsızlık, Türkiye'nin transit ülke olarak stratejik önemini artırmıştır. Petrol boru hatları ve enerji nakil hatlarının güvenliği, Türkiye'nin dış politikasında yeni bir öncelik kazanmıştır (Molla, 2009, s.29-45).

Sonuç olarak, Körfez Savaşı, Türkiye'nin bölgesel güç dengelerindeki konumunu güçlendirmiş ve dış politika tercihlerinde daha aktif, çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmıştır. (Oran, 2011, s. 257-258). Bu süreç, neoklasik realizmin devletin hem sistem hem de iç dinamiklerden kaynaklanan etkenleri hesaba kattığı analizlerine uygun şekilde Türkiye'nin dış politika davranışlarını şekillendirmiştir.

2.4. Turgut Özal'ın Liderliği ve Dış Politikaya Yön Verme Biçimi

Turgut Özal, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hayatında dönüştürücü bir aktör olarak öne çıkmış, bu etkinin en somut yansıması dış politika alanında görülmüştür (İzmirli, Gökbunar, ve Özer, 2015, s. 245-256). Özal'ın liderliği, sadece uluslararası sistemin sunduğu fırsat ve baskılarla değil, aynı zamanda Türkiye'nin içsel dönüşüm süreciyle de yakından bağlantılıdır. Soğuk Savaş'ın son döneminde yaşanan küresel güç kaymaları, Körfez Savaşı gibi bölgesel sarsıntılar ve Batı dünyasıyla ilişkilerin yeniden tanımlanması ihtiyacı, Özal'ın liderliğinde Türk dış politikasının daha aktif ve girişimci bir çizgiye yönelmesine zemin hazırlamıştır (Cevizoglu, 1991, s.148).

Özal'ın dış politika anlayışı, klasik güvenlik eksenli gelenekten ayrılarak ekonomik çıkarlar, bölgesel işbirliği ve Batı ile entegrasyon unsurlarını öne çıkaran bir perspektif

taşımıştır (Ataman, 2003, s. 2-49). Bu yönüyle, Türk dış politikasında yeni bir vizyon inşa eden lider olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı döneminde yürütme erkini fiilen kullanarak dış politika kararlarında belirleyici olması, onun kişisel liderliğinin ve siyasal vizyonunun Türkiye'nin dış politika yönelimleri üzerinde ne denli güçlü bir etki yarattığını göstermektedir (Uzgel, 1998, s. 309-310).

Neoklasik realizm perspektifinden değerlendirildiğinde Özal, uluslararası sistemin baskılarını içsel dinamiklerle filtreleyerek dış politikaya yansıtan tipik bir lider örneğidir. ABD ile ilişkilerin derinleşmesi, Körfez Savaşı sırasında alınan stratejik kararlar ve Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının dış politikaya entegre edilmesi, bu yaklaşımın somut örneklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Özal'ın liderliği, hem Türk dış politikasının dönüşümünü anlamak hem de neoklasik realizmin açıklayıcılığını sınamak açısından kritik bir inceleme alanıdır.

2.4.1. Özal'ın Liderlik Anlayışı ve Karar Alma Tarzı

Turgut Özal, Körfez Savaşı döneminde Türkiye'nin dış politikasında belirleyici bir figür olarak öne çıkmıştır. Başbakanlık ve ardından Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunan Özal, özellikle 1990–1991 döneminde kişisel liderlik tarzı, karar alma süreçlerindeki etkinliği ve siyasal vizyonu ile Türk dış politikasında alışılmış çizgilerin dışına çıkan bir profil sergilemiştir (Arıdemir ve Acar, 2018, s. 89-92).

Özal'ın liderlik anlayışı, büyük ölçüde karizmatik ve pragmatik temellere dayanıyordu. Bürokratik yapının yavaşlığına ve askerî vesayet mekanizmalarına mesafeli durarak, daha hızlı ve kişisel kararlarla dış politika yürütme eğilimindeydi (Kurt, 2018, s.55-157). Cumhurbaşkanı olmasına rağmen aktif politika yürütmesi, özellikle Körfez Savaşı gibi kriz dönemlerinde Türkiye'nin dış politikasında yürütme erkini fiilen elinde tuttuğunu göstermiştir.

Neoklasik realizmin varsayımlarına uygun olarak, Özal'ın liderliğinde dış politikada gözlemlenen dönüşümler, yalnızca uluslararası sistemin baskılarıyla açıklanamaz; bireysel liderlik tercihlerinin bu süreçte çok belirleyici olduğu görülmektedir. Özal'ın dış politikaya yaklaşımı, “girişimci liderlik” modeline yakındı: Risk alan, sistemik fırsatları değerlendiren ve kamu bürokrasisinin sınırlarını zorlayan bir tutum benimsemiştir.

Askeri bürokrasi ve Dışışleri Bakanlığı gibi geleneksel kurumlarla zaman zaman açık görüş ayrılıklarına düşen Özal (Oran, 2010, s. 256-257), Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin Batı ile daha senkronize bir pozisyon alması gerektiğini savunmuş, bu çerçevede ABD ile yakın ilişkileri öncelikli hale getirmiştir. Ancak bu tutumu, dönemin Genelkurmay Başkanlığı ve bazı bakanlıklar tarafından fazla müdahaleci ve riskli bulunmuştur (Urhan, 2007, s. 124).

Ayrıca, Özal'ın karar alma sürecinde ekonomik boyutu dış politikanın merkezine koyması dikkat çekicidir. Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndan ekonomik olarak kazançlı çıkabileceğine yönelik açıklamaları, onun klasik güvenlik eksenli dış politika anlayışından daha farklı bir perspektif taşıdığını gösterir (Kurt, 2018, s.158-159).

2.4.2. Körfez Savaşı'na Yaklaşımı ve Stratejik Hesapları

Turgut Özal, Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasını şekillendirirken, savaşın bölgesel ve küresel güç dengeleri üzerindeki etkilerini stratejik bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Kurt, 2018, s.158-165). Özal'ın bu dönemdeki yaklaşımı, Türkiye'nin uluslararası konumunu güçlendirmeyi ve bölgesel liderlik rolünü pekiştirmeyi amaçlayan pragmatik ve esnek bir dış politika izleme eğilimindeydi (Kurt, 2018, s.160-161).

Özal, özellikle ABD ile yakın işbirliğini önceliklendirerek, Türkiye'nin NATO içindeki önemini ve Batı dünyasındaki itibarını artırmayı hedeflemiştir. ABD'nin Körfez'deki askeri operasyonlarına lojistik destek sağlanması konusunda sergilenen bu yakınlık, Türkiye'nin Batı ile entegrasyonunun derinleşmesine zemin hazırlamıştır (Oran, 2010, s. 256-257).

Bununla birlikte, Özal savaşın getirebileceği risklere karşı da temkinli davranmış, Türkiye'nin doğrudan çatışmaya katılmaması yönünde karar aldırılmıştır. Bu tutum, Türkiye'nin hem bölgesel istikrarını koruma hem de iç politikada yaşanabilecek olası krizleri önleme amacı taşımıştır (Urhan, 2007, s.84-85).

Stratejik hesaplamalar içinde, Irak'ın zayıflamasıyla birlikte Türkiye'nin bölgesel liderlik kapasitesinin artacağı düşüncesi de yer almıştır. Özal, savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Orta Doğu politikasında daha etkin bir rol oynamasını desteklemiş ve ekonomik işbirlikleri ile enerji kaynaklarına erişim gibi alanlarda yeni fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır (Durmaz, 2021, s.216-217).

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, Özal’ın bu stratejik yaklaşımı, dış politika kararlarının uluslararası güç dengeleri ve devlet liderinin algı ve tercihlerinin bir bileşimi olduğunu göstermektedir (Kurt, 2018, s.158-159).

2.4.3. Dış Politikada Dönüşümcü Rolü

Turgut Özal’ın liderliği, Türkiye’nin dış politika anlayışında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel olarak daha kapalı ve güvenlik odaklı olan Türk dış politikası, Özal döneminde ekonomik unsurların ve bölgesel işbirliğinin ön plana çıktığı daha kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşıma evrilmiştir (Oran, 2010, s. 250-280).

Özal, dış politikada yalnızca askeri ve güvenlik meselelerine değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma ve enerji politikalarına da ağırlık vermiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin bölgesel aktörlerle —özellikle Orta Doğu ülkeleriyle— ekonomik ilişkilerini artırmak için diplomatik kanalları yoğun biçimde kullanması sağlanmıştır.

Körfez Savaşı’nın yarattığı koşullar, Özal’ın Türkiye’nin dış politikasında izlediği “dönüşümcü” vizyonun sınandığı bir alan olmuştur. Savaş sonrası dönemde Türkiye, bölgesel işbirliklerine ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik stratejik hamleler yaparak, bölgesel bir aktör olarak konumunu güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Özal’ın dış politika vizyonunda ekonomik hedefler, güvenlik ve diplomasi ile eş zamanlı ilerlemiştir. Bu üçlü yaklaşım, Türkiye’nin Körfez Savaşı sürecinde sadece askeri müttefiklerle değil, aynı zamanda ekonomik ve diplomatik düzeyde de Batı ile entegrasyonunu derinleştirmesine imkân sağlamıştır (Taban Efe, 2024, s. 58-59).

Neoklasik realizm perspektifinden, Özal’ın dış politikadaki dönüşümcü rolü, liderin algılarının ve stratejik tercihlerinin devletin dış politika davranışlarını şekillendirmedeki önemini göstermektedir. Uluslararası sistemin yapısal baskıları ile liderin içsel dinamikler ve vizyonu arasındaki etkileşim, Türkiye’nin bu dönemde izlediği politikaları açıklamada merkezi bir konum taşımaktadır.

Turgut Özal’ın Körfez Savaşı dönemindeki liderliği hem Türk kamuoyu hem de siyasi elitler nezdinde karmaşık ve çok katmanlı tepkilerle karşılaşmıştır. Özal, dış politika konularında aktif ve girişimci rol alarak geleneksel güç dengelerini zorlamış, bu durum toplumda ve siyasal arenada farklı algılara yol açmıştır (Ataman, 2003, s.49-51).

Kamuoyunda genel olarak Özal’a yönelik destek, Türkiye’nin bölgesel ve küresel konumunu güçlendirme arzusuyla bağlantılıdır. Özellikle Batı ile yakınlaşma ve

ekonomik çıkarların gözetilmesi, ticari ve enerji alanında beklentileri artırmıştır. Ancak, savaş riskine dair endişeler de mevcuttu; bazı kesimler Özal'ın tutumunu aşırı riskli ve Türkiye'nin tarafsız kalması gerektiği yönünde eleştirmiştir (Kardaş, 2011, s. 125).

Siyasi elitler arasında ise, Özal'ın askerî bürokrasi ile yaşadığı görüş ayrılıkları belirgin olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı ve bazı bakanlıklar, Özal'ın Batı odaklı stratejisini ve hızlı karar alma süreçlerini kontrollü ve dengeli bulmamış, bu durum sivil-asker ilişkilerinde gerilime sebep olmuştur (Oran, 2010, s.256-258). Medya ve muhalefet partilerinin de Özal'ın dış politika adımlarını sorguladığı görülür. Özellikle savaşın ekonomik ve toplumsal maliyetleri hakkında kamuoyunu bilgilendirme ve tartışma süreçlerinde çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.

Sonuç olarak, Özal'ın liderliği, Türkiye'de dış politika yapım sürecine yeni bir dinamizm ve kişisel karizma unsuru getirmiş, ancak bu durum beraberinde iç politikada gerilimleri ve kutuplaşmaları da getirmiştir. Neoklasik realizmin öngördüğü gibi, devlet dış politika davranışları lider algıları ve iç siyasi dinamiklerin karmaşık etkileşimiyle şekillenmiştir.

2.4.4.Çekiç Güç ve Türkiye'nin Dış Politikası

1991 Körfez Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından ortaya çıkan insani kriz, Türkiye açısından hem güvenlik hem de dış politika boyutuyla yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmiştir. Irak'ın kuzeyinde Saddam Hüseyin'in uyguladığı sert politikalar ve ayaklanmalar sonucu yüzbinlerce Kürt, Türkiye ve İran sınırlarına doğru göç etmeye başlamıştır (Demiröz, 2013, s.81-82). Türkiye, bu kitlesel göç dalgasını kendi sınır güvenliği, ekonomik kapasitesi ve toplumsal dengeleri açısından büyük bir tehdit olarak görmüş, bu bağlamda uluslararası toplumun harekete geçmesi için girişimlerde bulunmuştur (Oran, 2010, s. 259-263). Bu koşullar altında, 5 Nisan 1991 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı, Irak yönetimini sivillere yönelik şiddet politikaları nedeniyle kınamış, uluslararası toplumu insani yardıma davet etmiştir (Acar, 2017, s.64). Ancak karar, doğrudan askerî müdahaleye yetki vermemekteydi. Buna rağmen, ABD öncülüğünde İngiltere ve Fransa'nın katılımıyla "Operation Provide Comfort" yani Türkçedeki adıyla Çekiç Güç oluşturulmuş, merkezi Türkiye'nin İncirlik Üssü olmuştur (Oran, 2010, s. 259-263).

Operasyon kapsamında Türkiye'nin İncirlik Üssü, çok uluslu koalisyonun merkezi haline gelmiş, bu durum Türkiye'nin Batı ile işbirliğini derinleştiren stratejik bir fırsat olarak görülmüştür (Özyurt, 2023, s.4). Özal yönetimi, Çekiç Güç'ü Türkiye'nin NATO içerisindeki rolünü pekiştiren ve Batı dünyasındaki konumunu güçlendiren bir araç olarak değerlendirmiştir.

Çekiç Güç'ün ilk aşamada temel görevi, Türkiye sınırında toplanan göçmenlerin korunması ve geri dönüşlerinin güvence altına alınmasıydı. Ancak kısa süre içinde bu görev genişletilmiş, Irak'ın kuzeyinde 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir (Oran, 2010, s. 260-261). Böylece Saddam Hüseyin'in hava kuvvetlerinin bölge üzerinde operasyon yapması engellenmiş, fiilen Kürtlerin kontrolünde bir güvenli bölge oluşturulmuştur.

Türkiye açısından Çekiç Güç hem fırsatlar hem de riskler barındırıyordu. Kısa vadede, göçmenlerin Türkiye içine girmesi engellenmiş, insani krizin boyutları hafifletilmiş ve Batı ile iş birliği güçlendirilmiştir. Özal yönetimi, bu iş birliğini Batı ile ilişkilerde Türkiye'nin stratejik önemini artıracak bir adım olarak değerlendirmiştir. Ancak uzun vadeli riskler de kısa sürede görülmeye başlanmıştır. Kuzey Irak'ta oluşan fiili güvenli bölge, Türkiye'de "Kürt özerkliğinin temelleri mi atılıyor?" sorusunu gündeme getirmiştir. Özellikle askerî bürokrasi, Çekiç Güç'ün PKK'ya hareket alanı sağlayabileceği endişesini dile getirmiştir (Tabanlı, 2025, s. 162-164).

Ancak Çekiç Güç'ün Türkiye açısından yansımaları yalnızca uluslararası düzeyde olmamıştır. İç politikada özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri, muhalefet partileri ve kamuoyunda operasyon yoğun tartışmalara neden olmuştur. Muhalif kesimler, Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta fiili bir "Kürt koridoru" oluşturduğunu ve bu durumun Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik uzun vadeli bir tehdit teşkil edeceğini ileri sürmüşlerdir (Urhan, 2007, s.171-173). Ordu ise operasyonun PKK'nın hareket alanını genişleteceği endişesini dile ve Çekiç Güç, Türkiye'de sivil–asker ilişkilerinde yeni bir gerilim alanı yaratmıştır (Molla, 2009, s. 37-38).

TBMM, 1991 sonbaharından itibaren Çekiç Güç'ün görev süresini 6 ayda bir uzatma kararı almak zorunda kalmıştır (Acar, 2017, s.66). Bu uzatma oylamaları yoğun tartışmalara sahne olmuş, özellikle Refah Partisi ve bazı muhalefet partileri Çekiç Güç'ün Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturduğunu, Batı'nın çıkarlarına hizmet ettiğini savunmuştur (Demiröz, 2013, s.84-85). Buna karşılık, Özal ve hükümet kanadı, Çekiç

Güç'ün hem göç krizini yönetmede hem de Türkiye'nin Batı nezdinde güvenilir müttefik konumunu güçlendirmede faydalı olduğunu ileri sürmüştür (Demiröz, 2013, s.85-86).

Çekiç Güç aynı zamanda Türkiye'nin güvenlik algısında köklü bir değişime yol açmıştır. Soğuk Savaş boyunca Sovyet tehdidi ekseninde şekillenen güvenlik anlayışı, Körfez Savaşı sonrasında yerini sınır aşan tehditler, etnik sorunlar ve bölgesel krizlere bırakmıştır (Acar, 2017, s.67). Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu, Türkiye için hem insani hem de güvenlik bağlamında uzun yıllar sürecektir yeni bir risk alanı yaratmıştır (Urhan, 2007, s.4). Bu nedenle Çekiç Güç, yalnızca kısa vadeli bir kriz yönetimi değil, aynı zamanda Türkiye'nin dış politikasında bölgesel güvenlik önceliklerini yeniden tanımlayan bir kırılma noktası olmuştur.

Sonuç olarak, Çekiç Güç 1991–1992 yıllarında Türkiye'nin dış politikasında hem Batı ile yakınlaşmanın sembolü hem de Kuzey Irak'ta özerklik endişelerinin kaynağı olmuştur (Urhan, 2007, s. 177-179). Neoklasik realizmin öngördüğü biçimde, bu süreç sistemik baskılar (ABD öncülüğündeki koalisyon ve uluslararası insani kriz) ile içsel dinamiklerin (liderlik tercihleri, kamuoyu, askerî kurumların etkisi) kesişiminde şekillenmiştir (Acar, 2017, s.68). Turgut Özal'ın stratejik vizyonu, Türkiye'nin dış politikasına girişimci ve proaktif bir nitelik kazandırmış, ancak içsel dirençler bu vizyonun tam anlamıyla uygulanmasını engellemiştir. Bu açıdan Çekiç Güç, Türkiye'nin dış politikada hem fırsatları hem de kırılganlıkları aynı anda tecrübe ettiği bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (Urhan, 2007, s. 169-174).

3. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOKLASİK REALİST ANALİZİ

3.1. Sistemik Faktörler: ABD'nin Baskısı ve NATO Dinamikleri

Neoklasik realizm, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin devlet davranışlarını belirleyen temel bağımsız değişken olduğunu kabul ederken, devletlerin dış politika tercihlerinin şekillenmesinde iç politik aktörlerin algı ve kapasitesinin (ara değişkenlerin) belirleyici olduğunu savunur (Rose, 1998, s. 152, Yılmaz, M., 2011, s.30). Bu bağlamda, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası, ABD'nin baskısı ve NATO ittifakının beklentileri gibi sistemik faktörlerin yanı sıra, Türkiye içindeki askeri bürokrasi, siyasal elitler ve ekonomik çıkar gruplarının tutumları tarafından da şekillenmiştir.

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde tek kutuplu bir yapının ortaya çıkması, ABD'nin Orta Doğu'daki etkinliğini daha da artırmıştır. Bu dönemde ABD, özellikle enerji güvenliği ve İsrail'in güvenliği ekseninde bölgesel politikalarını şekillendirmiş, Körfez Savaşı ve sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgali ABD için Ortadoğu'da güçlü bir müdahaleyi kendine görev olarak görmüştür (Tabanlı, 2025, s.154-155). ABD'nin bu dönemdeki öncelikli hedeflerinden biri, Irak'ın bölgedeki yükselen askeri gücünü sınırlandırmak ve uluslararası enerji arz güvenliğini garanti altına almak olmuştur (Urhan, 2007, s.184).

Türkiye açısından bakıldığında, ABD'nin bu politikaları Ankara üzerinde önemli bir baskı unsuru yaratmıştır. Neoklasik realizmin bağımsız değişkeni olarak tanımlanan uluslararası sistemin yapısal baskıları, Türkiye'nin dış politika kararlarını doğrudan etkilemiştir. Ancak bu baskılar, Türkiye'deki siyasal aktörler, askeri bürokrasi ve kamuoyu tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve sonuçta Türkiye'nin Körfez Savaşı'na yaklaşımı bu filtreleme süreciyle biçimlenmiştir (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 29).

ABD, Türkiye'den beklentilerini açıkça ortaya koymuş; İncirlik Üssü'nün koalisyon güçlerinin kullanımına açılmasını, Irak'a yönelik ambargoların uygulanmasını ve sınırların denetim altına alınmasını istemiştir (Oran, 2010, s. 259-260, Molla, 2009,

s.37). Özal liderliğindeki hükümet bu taleplere büyük ölçüde olumlu yaklaşırken, askeri bürokrasi ve muhalefet partileri doğrudan askeri katılımın Türkiye’yi ciddi risklerle karşı karşıya bırakacağını savunmuşlardır. Bu durum, neoklasik realizmin öne çıkardığı ara değişkenlerin önemini ortaya koymaktadır: aynı yapısal baskıya maruz kalan devletler, liderlerin algısı ve iç aktörlerin tercihlerine bağlı olarak farklı düzeylerde tepki verebilirler (Kiraz, 2020, s. 673-674).

Türkiye’nin Körfez Savaşı sırasında ABD’ye verdiği destek, NATO çerçevesinde müttefiklik ilişkilerinin bir sonucu olarak görülebileceği gibi, aynı zamanda Özal’ın Batı ile entegrasyonu güçlendirme vizyonuyla da yakından bağlantılıdır (Oran, 2010, s.255). Ancak bu süreçte Türkiye’nin ekonomik kayıpları, sınır güvenliği sorunları ve PKK’nın bölgedeki hareket alanının genişlemesi gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmıştır (Demiröz, 2013, s.97-100). Dolayısıyla, uluslararası sistemin ABD hegemonyası ekseninde şekillenen baskıları, Türkiye’nin dış politikasına yön verirken, bu politikaların uygulanma biçimi Türkiye’nin içsel dinamikleri tarafından belirlenmiştir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD’nin bölgesel politikaları Türkiye üzerinde güçlü bir yönlendirici etki yaratmıştır. Ancak Türkiye’nin bu baskıları nasıl karşıladığı ve hangi ölçüde uyum sağladığı, Özal’ın girişimci liderliği, askeri bürokrasinin temkinli yaklaşımı ve kamuoyunun tepkileri gibi faktörlerin etkileşimiyle şekillenmiştir. Bu durum, neoklasik realizmin devlet davranışlarını anlamada sunduğu çok boyutlu analiz çerçevesinin somut bir örneğini oluşturmaktadır.

3.1.2. NATO İçindeki Türkiye’nin Konumu ve Baskı Mekanizmaları

NATO ittifakı, Türkiye üzerinde Körfez Savaşı sürecinde en önemli baskı mekanizmalarından birini oluşturmuştur. 1952’den itibaren NATO’nun bir üyesi olan Türkiye, Soğuk Savaş boyunca ittifakın güneydoğu kanadında Sovyetler Birliği’ne karşı bir tampon devlet olarak stratejik bir konuma sahip olmuştur. (Taban Efe, 2024, s.61-62). Ancak 1990’da patlak veren Körfez Savaşı NATO’nun Türkiye üzerindeki baskı biçimlerini farklı bir boyuta taşımış, bu sefer tehdit doğrudan Sovyetler ’den değil, Orta Doğu’dan kaynaklanmıştır. Bu durum, ittifakın Türkiye’den beklentilerini artırmış ve Ankara’nın dış politikada daha fazla risk almasına yol açmıştır.

Türkiye açısından en somut baskı unsurlarından biri, ABD ve NATO’nun İncirlik Üssü’nün koalisyon güçlerine açılması yönündeki talepleridir. 1950’lerden itibaren

Türkiye topraklarında NATO çerçevesinde konuşlanan üsler, Körfez Savaşı sırasında Batılı müttefikler için kritik öneme sahip hale gelmiştir (Armaoğlu, 2005, s. 888). Özellikle ABD, Irak’a yönelik hava harekâtlarının önemli bölümünün İncirlik üzerinden yürütülmesini istemiştir. Bu durum Ankara açısından ikili bir baskı yaratmıştır: bir yandan NATO müttefiki olarak dayanışma yükümlülüğü, diğer yandan ise ülkenin doğrudan savaşa taraf gibi görünmesi ihtimali, Türkiye’nin dış politika manevra alanını daraltmıştır (Acar, 2017, s.34-35).

Bu noktada, Türkiye içindeki askeri bürokrasi ve siyasal elitler arasında farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır (Yılmaz, M., 2011, s.68-69). Askeri bürokrasi, savaşın Türkiye’ye doğrudan güvenlik ve ekonomik maliyetler doğurabileceğini düşünerek daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Buna karşın, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye’nin NATO ve Batı ile tam bir uyum içerisinde hareket etmesi gerektiğini savunmuş, bu nedenle İncirlik Üssü’nün koalisyon tarafından kullanılmasına onay verilmesini desteklemiştir. Bu doğrultuda TBMM, 17 Ocak 1991 tarihli ve 126 sayılı kararıyla, yabancı silahlı kuvvetlere Türkiye topraklarındaki tesisleri kullanma izni vermiştir (Özyurt, 2023, s.52, Oran, 1996, s.156). Aynı kararla, TSK’ya da gerekli görüldüğünde sınır ötesi harekât yapma yetkisi tanınmıştır. Ancak bu onay, sınırlı bir kapsamda kalmış, Türkiye kendi askeri birliklerini doğrudan cepheye göndermemiştir.

Bunun yanında, NATO’nun Türkiye üzerindeki baskısı yalnızca askeri boyutla sınırlı olmamış, siyasi ve diplomatik kanallar üzerinden de yoğun şekilde hissedilmiştir (Taban Efe, 2024, s.47-49). Savaşın uluslararası boyutu, BMGK kararları ile de desteklenmiş, Türkiye bu kararlar doğrultusunda müttefikleriyle ortak hareket etmek konusunda baskı altında kalmıştır. Bu süreçte Ankara’nın kararları, yalnızca uluslararası sistemin baskılarıyla değil, aynı zamanda bu baskıların iç politik aktörlerce nasıl algılanıp yönlendirildiğiyle de şekillenmiş; böylece Türkiye’nin dış politikası neoklasik realizmin öngördüğü biçimde sistemik ve üniter düzey dinamiklerinin etkileşimiyle belirlenmiştir.

Sonuç olarak, NATO çerçevesinde gelen baskılar Türkiye tarafından “kısmi uyum” politikası ile karşılanmıştır. Türkiye, İncirlik Üssü’nün kullanımına izin vererek ittifak yükümlülüklerini yerine getirmiş, ancak doğrudan askeri müdahaleden kaçınarak kendi güvenlik ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu durum, neoklasik realizmin temel argümanını doğrular niteliktedir: uluslararası sistemden gelen baskılar doğrudan

politika sonuçları doğurmaz; bunlar, içsel faktörler ve lider tercihleri aracılığıyla süzülerek dış politikaya yansır.

3.1.3. ABD-Türkiye İlişkilerinde Körfez Savaşı'nın Etkisi

Körfez Savaşı, Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiş, aynı zamanda neoklasik realizmin açıklayıcı gücünü sınavabileceğimiz somut bir örnek sunmuştur. Uluslararası sistemin tek kutuplu hale gelmesiyle ABD, hegemon güç olarak müttefiklerinden aktif destek beklemiş ve Türkiye bu taleplerin merkezinde yer almıştır. Ancak Türkiye'nin dış politika tercihlerinin şekillenmesi, yalnızca bu sistemik baskılarla değil; iç siyasal dinamikler, lider algısı, kamuoyu, ekonomik çıkar grupları ve bürokratik direnç gibi ara değişkenlerin süzgecinden geçerek mümkün olmuştur.

ABD, Türkiye'den özellikle iki konuda açık destek istemiştir: İncirlik Üssü'nün koalisyon güçlerine açılması ve Irak'a yönelik ekonomik ambargonun uygulanması. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, bu taleplere olumlu yaklaşarak Türkiye'nin Batı ile bütünleşmesini hızlandırmayı ve bölgesel liderlik kapasitesini artırmayı hedeflemiştir (Yılmaz, M., 2011, s.69-70). Bu durum, neoklasik realizmin işaret ettiği gibi, uluslararası baskıların liderin algıları ve stratejik vizyonu aracılığıyla dış politikaya yansıdığını göstermektedir. Özal'ın bu vizyonu, tek kutuplu sistemi Türkiye'nin nispi gücünü artırmak için bir fırsat olarak algıladığını teyit ederken, askeri bürokrasi ve TBMM bu süreci daha temkinli değerlendirmiştir (Bıyıklı, 2015, s.260-265). Genelkurmay, savaşın Türkiye'ye doğrudan maliyetler getireceği ve güvenlik risklerini artıracığı gerekçesiyle sınır ötesi askeri müdahaleye mesafeli yaklaşmış, TBMM ise 1990-1991 döneminde alınan kritik kararlarla ABD'nin Türkiye üzerinden doğrudan kara harekâtı yapmasına izin vermemiştir (Yılmaz, M., 2011, s.68-70). Böylece, bağımsız değişken olan ABD baskısı, iç kurumsal mekanizmalar ve aktörler tarafından filtrelenerek sınırlandırılmıştır.

Öte yandan, savaşın ekonomik boyutu Türkiye açısından ciddi bir maliyet doğurmuştur. Irak'a uygulanan BM ambargosuna katılım, Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması sonucunu doğurmuş, yaklaşık 2,5 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olduğu Irak'la ticari ilişkileri kesilerek Türkiye'nin ekonomik kayba uğramasına yol açmıştır (Acar, 2017, s.91). Bu kayıp, iş dünyası ve ekonomik çevrelerin tepkilerine neden olmuş, dış politika kararlarının yalnızca sistem baskısıyla değil, iç aktörlerin çıkar çatışmalarıyla da şekillendiğini ortaya koymuştur.

ABD'nin talebiyle Türkiye topraklarında konuşlanan Çekiç Güç, savaş sonrasında Kuzey Irak'ta güvenli bölge oluşturmak için kullanılmıştır (Yılmaz, M., 2011, s.73-74). Türkiye bu karara onay vermekle birlikte, ilerleyen yıllarda bu gücün PKK faaliyetlerini kolaylaştırdığı ve Kuzey Irak'ta fiili bir Kürt otoritesinin doğmasına zemin hazırladığı yönünde ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir (Acar, 2017, s.67-68). Bu gelişme, neoklasik realizmin en önemli tespitlerinden birini doğrulamaktadır: aynı uluslararası baskılar, zaman içinde farklı içsel koşullar nedeniyle farklı dış politika sonuçları doğurabilmektedir.

Sonuç olarak Körfez Savaşı, Türkiye-ABD ilişkilerinde hem iş birliği hem de gerilimin aynı anda yaşandığı bir süreç olmuştur. ABD'nin sistemik baskıları, Özal'ın Batı yanlısı vizyonu ile örtüşerek önemli kararların alınmasını kolaylaştırmıştır. Ancak askeri bürokrasi, TBMM, kamuoyu ve ekonomik çıkar grupları gibi iç aktörler bu süreci sınırlandırmış, Türkiye'nin savaşa doğrudan katılımını engellemiştir. Böylece Türkiye, yalnızca lojistik ve ekonomik düzeyde destek sunmakla yetinmiştir. Bu tablo, neoklasik realizmin temel iddiasını doğrular niteliktedir: dış politika, uluslararası sistemin yapısal baskıları ile içsel faktörlerin etkileşimi sonucunda şekillenir.

3.1.4. Uluslararası Sistemde Güç Dengesinin Türkiye'ye Yansımaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem tek kutuplu bir yapıya evrilmiş, ABD hegemonik güç olarak Orta Doğu'daki etkinliğini artırmıştır. Körfez Savaşı, bu yeni güç dengesinin ilk sınavlarından biri olmuş, Türkiye de bu süreçte hem sistemik baskılardan hem de içsel dinamiklerden doğrudan etkilenmiştir. Neoklasik realizmin öngördüğü gibi, uluslararası sistemin yapısal koşulları dış politika davranışını doğrudan belirlememiş; bu baskılar, liderlik tercihleri, kurumsal direnç, kamuoyu ve ekonomik çıkarlar aracılığıyla filtrelenmiştir.

ABD'nin Körfez Savaşı sürecindeki liderliği, Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki konumunu pekiştirmesi açısından bir fırsat yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin stratejik önemini artırmak ve Batı ile entegrasyonu derinleştirmek amacıyla bu fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır (Taban Efe, 2024, s.52-59). Bu bağlamda Türkiye, İncirlik Üssü'nün kullanıma açılması, Çekiç Güç'ün konuşlanmasına onay verilmesi ve Irak'a yönelik ekonomik yaptırımlara katılım gibi adımlarla ABD öncülüğündeki koalisyonla destek vermiştir. Ancak bu politikalar hem ekonomik kayıplar hem de Kuzey

Irak'ta ortaya çıkan yeni güvenlik riskleri nedeniyle iç politikada ciddi tartışmalara yol açmıştır.

Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecinde yaşadığı deneyim, uluslararası güç dengesinin değişiminin devletlerin dış politika kararlarını nasıl zorladığını gösterir. Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı oluşturulan koalisyonun başarısı, ABD'nin küresel liderliğini pekiştirirken, Sovyetler Birliği'nin pasif tutumu iki kutuplu sistemin fiilen sona erdiğini ortaya koymuştur (Yılmaz, M., 2011, s.70-72). Bu yeni düzende Türkiye, Batı ittifakıyla uyumlu politikalar izlemek zorunda kalmış, ancak aynı zamanda kendi güvenlik ve ekonomik çıkarlarını da gözetmeye çalışmıştır. Bu ikili baskı, Türkiye'nin dış politikasında çelişkili sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur: Batı ile ilişkiler güçlenirken, Irak sınırındaki gelişmeler Kürt sorununun uluslararasılaşmasına ve yeni güvenlik tehditlerine yol açmıştır.

Neoklasik realizm çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecindeki dış politika davranışları uluslararası sistemin yapısal baskıları ile içsel faktörlerin kesişim noktasında şekillenmiştir. ABD'nin hegemonik gücü ve NATO ittifakı Türkiye üzerinde sistemik bir baskı oluşturmuş; ancak bu baskının somut dış politika sonuçları, Özal'ın vizyonu, askerî bürokrasinin temkinli tutumu, TBMM'nin sınırlamaları ve kamuoyunun kaygıları gibi ara değişkenler tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda lojistik destek vermesine karşın doğrudan askeri müdahaleden kaçınması, uluslararası güç dengesinin içsel dinamiklerce süzülerek dış politikaya yansımalarının tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

3.2. İçsel Faktörler: Askeri Bürokrasi, TBMM, Ekonomik Kaygılar

Neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını açıklarken, uluslararası sistemin yapısal baskılarını (bağımsız değişken) devlet içindeki aktörlerin algı ve kapasitesi (ara değişkenler) üzerinden değerlendirir (Ripsman vd., 2016, s. 33). Bu bağlamda, Türkiye'nin Körfez Savaşı dönemindeki dış politika tercihlerinde, askeri bürokrasi, TBMM ve ekonomik koşullar önemli içsel aktör ve dinamikler olarak öne çıkmıştır.

3.2.1. Askeri Bürokrasinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi ve Körfez Savaşı Dönemindeki Tutumu

Türkiye’de askeri bürokrasi, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren dış politika yapım sürecinde belirleyici bir aktör olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş boyunca güvenlik merkezli tehdit algısı, askerî kurumların dış politikaya yönelik etkisini artırmış, NATO üyeliği ve ABD ile kurulan stratejik ilişkilerde Genelkurmay Başkanlığı her zaman güçlü bir pozisyon üstlenmiştir. Körfez Savaşı döneminde de bu etkinin sürdüğü, ancak askerî bürokrasinin siyasi liderlikten farklı bir çizgi izlediği görülmektedir.

Neoklasik realizmin “ara değişken” olarak nitelendirdiği içsel aktörler bağlamında, Türk askerî bürokrasisi uluslararası baskılara karşı temkinli ve ihtiyatlı bir filtre rolü üstlenmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ABD ile daha yakın işbirliğini savunan ve Türkiye’yi bölgesel liderliğe taşıyacak aktif bir dış politika benimseyen yaklaşımına karşın (Hüseyinkahyaoğlu, 2008, s.69-70), Genelkurmay daha çekingen bir tavır almıştır. Bu farklılık, devlet içindeki aktörler arasında dış politika yapım sürecinde yaşanan güç mücadelesinin önemli bir göstergesidir.

Körfez Savaşı sürecinde, TSK’nin temel kaygısı Türkiye’nin doğrudan savaşa sürüklenme ihtimali olmuştur. Irak ile uzun kara sınırına sahip olan Türkiye açısından, olası bir sıcak çatışmanın ülke topraklarını doğrudan hedef haline getireceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, Kuzey Irak’ta istikrarsızlığın artmasının PKK faaliyetlerini tetikleyebileceği yönündeki kaygılar da askeri bürokrasinin kararlarında etkili olmuştur (Oran, 2020, s. 191).

Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, Özal’ın ısrarla gündeme getirdiği “Türkiye’nin savaşa aktif katılımı” önerilerine mesafeli durmuş, daha çok savunma odaklı bir strateji benimsemeyi tercih etmiştir. Meclis’te yapılan 5 Eylül 1990 tarihli oylamada, Türk askerinin sınır ötesi görevlendirilmesi konusunda yaşanan çekimserlikte de askeri bürokrasinin etkisi görülmüştür (Hüseyinkahyaoğlu, 2008, s.46-52). TSK, ABD’nin baskısına rağmen Türkiye’nin savaşa fiilen katılmasının ülke güvenliği açısından riskli olduğu görüşünü sürdürmüştür (Güvenç, 1998, s.140-141, Acar, 2017, s.33).

Çekiç Güç meselesi de askeri bürokrasinin ihtiyatlı tavrını ortaya koyan bir başka örnektir. 1991’de BM kararları çerçevesinde Irak’ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölgeye destek amacıyla Türkiye’de konuşlandırılan Çekiç Güç’ün varlığı, TSK

tarafından başlangıçta stratejik bir zorunluluk olarak görülse de uzun vadede Türkiye'nin iç güvenliği açısından riskli bulunmuştur (Oran, 1995, s. 265-267). Özellikle Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun PKK'nın faaliyetlerini artıracak kaygısı, Genelkurmay'ın bu operasyona mesafeli yaklaşmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı döneminde Türkiye'de askeri kanat, uluslararası sistemden gelen baskıları ve ittifak yükümlülüklerini tamamen reddetmemekle birlikte, bu taleplerin Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına uygun şekilde sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Neoklasik realizmin öngördüğü üzere, dış baskılar (bağımsız değişken) doğrudan dış politika sonucuna dönüşmemiş; askerî bürokrasinin tehdit algısı ve içsel kaygıları (ara değişken) süreci şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin savaşa doğrudan müdahil olmaması ve dış politikasını lojistik destekle sınırlı tutması (Demiröz, 2013, s. 63), iç aktör olarak askerî bürokrasinin belirleyici rolünü açıkça göstermektedir.

3.2.2. TBMM'nin Rolü ve Parlamento-Dış Politika İlişkileri

TBMM, anayasal olarak dış politika kararlarının meşruiyetini sağlayan ve yürütme erkini denetleyen temel kurumdur. Körfez Savaşı sürecinde TBMM'nin rolü, uluslararası baskılar karşısında devletin içsel dengesini yansıtan önemli bir mekanizma olmuştur. Neoklasik realizm açısından bakıldığında, uluslararası sistemin baskıları (bağımsız değişken) Meclis'teki siyasal aktörler tarafından farklı algılanmış, bu da dış politika kararlarının seyrini belirlemiştir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ABD ile yakın işbirliği kurma isteği, Meclis gündemine doğrudan taşınmış ve bu doğrultuda kritik kararlar alınmıştır. 5 Eylül 1990 tarihinde TBMM'de 108 sayılı (TBMM Karar Sayısı 108, 1990), Meclis kararı için yapılan oylamada, TSK'nın sınır ötesine gönderilmesi ve yabancı askerlerin Türkiye'de konuşlandırılmasına izin verilmesi konusu gündeme gelmiştir. Ancak bu oylamada ciddi bir tartışma yaşanmış; hükümetin önerisi 450 milletvekilinden sadece 246'sının kabul oyu vermesiyle, çok küçük bir farkla geçmiştir (Balcı ve Gülener, 2018, s. 88, Hüseyinkahyaoğlu, 2008, s.46). Bu durum, Meclis'in Körfez Savaşı'na doğrudan katılım konusunda ne kadar temkinli olduğunun bir göstergesidir.

TBMM içerisindeki görüş ayrılıkları, neoklasik realizmin “ara değişken” olarak nitelendirdiği iç aktörlerin dış baskıları nasıl süzdüğünü ortaya koymaktadır. Özal'ın savaşa aktif katılım vizyonuna karşın, muhalefet partileri ve bazı iktidar milletvekilleri

bu tutumu Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından riskli bulmuştur. Özellikle Irak ile uzun sınır hattı, Kürt sorununun hassasiyeti ve Türkiye ekonomisinin kırılganlığı dikkate alındığında, Meclis çoğunluğu savaşa doğrudan müdahil olmanın yaratacağı güvenlik ve ekonomik maliyetlerden endişe duymuştur.

Ayrıca Meclis oturumlarında, Türkiye'nin savaş nedeniyle uğradığı ekonomik kayıplar da sıkça gündeme gelmiştir. Irak ile ticaretin kesilmesi, Habur Sınır Kapısı'nın kapanması ve petrol boru hatlarının devre dışı kalması, savaşın Türkiye'ye milyarlarca dolarlık zarar verdiği şeklinde tartışılmıştır (Hüseyinkahyaoğlu, 2008, s.46). Bu ekonomik kaygılar, Meclis'in savaş politikalarına mesafeli yaklaşmasında önemli bir etken olmuştur.

Neoklasik realizm çerçevesinde, TBMM'nin rolü Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki dış politika kararlarının sadece uluslararası baskılarla değil, aynı zamanda iç siyasi dengelerle şekillendiğini göstermektedir. Parlamento, yürütmenin ABD yanlısı politikalarını sınırlamış ve Türkiye'nin savaşa doğrudan katılımını engelleyen bir denge unsuru olmuştur. Dolayısıyla TBMM, Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki tutumunun lojistik ve diplomatik destekle sınırlı kalmasında kritik bir ara değişken olarak öne çıkmıştır.

3.2.3. Ekonomik Kaygılar ve Savaşın Türkiye Ekonomisine Etkisi

Türkiye'nin Körfez Savaşı dönemindeki dış politika tercihlerinde ekonomik faktörler, askeri ve siyasi dinamiklerle birlikte belirleyici bir unsur olmuştur. Neoklasik realizm çerçevesinde, uluslararası sistemden gelen baskılar doğrudan dış politika sonucuna dönüşmemekte; bunlar devletin içsel aktörleri ve ekonomik koşullar tarafından filtrelenerek yeniden şekillenmektedir (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 42). Bu bağlamda, Körfez Savaşı süresince ekonomik kaygılar, Türkiye'nin ABD öncülüğündeki koalisyonla doğrudan katılmasını sınırlayan ve daha temkinli bir politika izlemesine yol açan önemli bir ara değişken olmuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biriyle ilişkileri aniden kesilmiş, Habur Sınır Kapısı kapatılmış ve Irak-Türkiye petrol boru hattı devre dışı bırakılmıştır (Taban Efe, 2024, s. 59). Bu gelişmeler Türkiye ekonomisine ağır bir darbe indirmiştir. 1980'li yıllarda Irak, Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan en büyük pazarlarından biri olmuş, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1988'de

yaklaşık 2,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Acar, 2017, s.95). Ancak savaşla birlikte bu ticaret neredeyse sıfıra inmiş, Türkiye'nin yıllık ihracatında milyarlarca dolarlık kayıp yaşanmıştır.

Petrol boru hattının kapanması da ciddi bir gelir kaybına neden olmuştur. Kerkük-Yumurtalık boru hattından geçen petrol, Türkiye'ye hem transit gelir sağlamakta-2,5 milyar dolarlık-hem de enerji güvenliği açısından kritik bir rol oynamaktaydı (Acar, 2017, s.91). Körfez Savaşı ile birlikte bu hat tamamen kapanmış, Türkiye'nin yıllık yaklaşık 1,5 milyar dolarlık gelirden mahrum kaldığı hesaplanmıştır (Demiröz, 2013, s.71). Ayrıca Körfez bölgesinde artan belirsizlik petrol fiyatlarında dalgalanmalara yol açmış, bu da Türkiye'nin enerji faturasını ağırlaştırmıştır (Oran, 2010, s. 257-259).

Savaşın ekonomik etkileri yalnızca ticaret ve enerjiyle sınırlı kalmamıştır (Yılmaz, M., 2011, s.83). Türkiye'nin turizm sektörü de ciddi bir darbe almış, bölgesel güvenlik algısının bozulması nedeniyle 1990-1991 yıllarında turizm gelirlerinde yüzde 20'ye varan bir düşüş yaşanmıştır (Doğruol, 2021, s.99). Bunun yanı sıra, savaş döneminde güvenlik harcamalarının artması bütçeye ek yük bindirmiştir.

Ekonomik çevreler ve iş dünyası, bu koşullarda savaşa doğrudan katılımın Türkiye için geri dönülmez zararlar doğurabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Bu baskılar, dış politika karar alıcılarının ABD'nin taleplerini değerlendirirken daha ihtiyatlı hareket etmesine yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Özal her ne kadar savaşın Türkiye için ekonomik fırsatlar da yaratabileceğini öne sürmüştü de bürokratik çevreler ve kamuoyu bu görüşe şüpheyile yaklaşmıştır (Acar, 2017, s.48-49).

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, Körfez Savaşı sırasında ekonomik kaygılar, uluslararası sistemden gelen baskıları filtreleyen temel ara değişkenlerden biri olmuştur. Türkiye, ABD'nin ve NATO'nun savaşa aktif katılım yönündeki taleplerini ekonomik riskler nedeniyle sınırlı ölçüde karşılamış; askeri müdahaleden kaçınarak lojistik ve diplomatik destekle yetinmiştir. Böylece ekonomik faktörler, Türkiye'nin dış politika davranışının sınırlarını belirleyen kritik bir unsur haline gelmiştir.

3.2.4. İç Politikanın Dış Politika Kararlarına Yansımaları

Körfez Savaşı sürecinde Türkiye'nin dış politika tercihleri, yalnızca uluslararası sistemin baskıları veya ekonomik çıkarlarla değil, aynı zamanda iç politik dengeler ve aktörlerin tutumlarıyla da şekillenmiştir. Neoklasik realizm, bu noktada dış politika

davranışını açıklarken liderlerin tercihleri, siyasi partilerin tutumları, kamuoyunun beklentileri ve iç siyasal kurumların pozisyonlarını “ara değişkenler” olarak ele alır (Ripsman vd., 2016, s. 49). Türkiye’nin 1990–1991 döneminde izlediği dış politika da bu teorik çerçeveye uygun biçimde, iç politik güç mücadelelerinin ve toplumsal tepkilerin etkisiyle biçimlenmiştir.

Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Savaşı’na ilişkin karar alma süreçlerinde aktif bir rol üstlenmiş ve Türkiye’nin Batı ile uyumlu hareket etmesini savunmuştur (Hüseyinkahyaoğlu, 2008, s.42). Ancak bu tutum, askerî bürokrasi ve bazı siyasal aktörler tarafından fazla riskli ve Türkiye’yi doğrudan savaşın tarafı haline getirecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Bu farklılık, sivil-asker ilişkilerinde belirgin bir gerilim yaratmıştır. Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye’nin savaşa doğrudan müdahil olmasının güvenlik ve ekonomik açıdan büyük riskler doğuracağı uyarısında bulunmuştur.

Benzer şekilde, TBMM’de dış politika kararlarının meşruiyeti açısından kritik bir rol oynamıştır. 17 Ocak 1991’de koalisyon güçlerinin hava harekâtı başladığında, hükümet İncirlik Üssü’nün ABD tarafından kullanılmasına izin verilmesi için TBMM’den yetki almak zorunda kalmıştır (Oran, 1996, s. 156). Bu süreçte Meclis’te yoğun tartışmalar yaşanmış, bazı milletvekilleri Türkiye’nin ABD’nin savaşına fazla angaje olduğunu savunmuştur. Nitekim yapılan oylamalarda karar çok küçük bir farkla kabul edilmiştir; bu da Türkiye’deki siyasi elitlerin savaş konusunda ne kadar bölünmüş olduğunu göstermektedir.

Kamuoyu da dış politika kararlarında önemli bir baskı unsuru olmuştur. Savaşın Türkiye’ye getirebileceği güvenlik tehditleri, göç dalgaları ve ekonomik maliyetler, toplumda ciddi endişelere yol açmıştır. Yapılan kamuoyu araştırmaları, halkın büyük bölümünün Türkiye’nin savaşa doğrudan katılmasına karşı olduğunu ortaya koymuştur (Kardaş, 2011, s. 123). Bu toplumsal kaygılar, siyasi elitlerin karar alma süreçlerinde daha temkinli hareket etmesini zorunlu kılmıştır.

Muhalefet partileri ve medya da hükümetin politikalarını sürekli olarak eleştirmiştir. Muhalefet Partileri özellikle de SHP, Özal’ın ABD ile yakın işbirliğini fazla ileri götürdüğünü, bunun Türkiye’yi riskli bir pozisyona soktuğunu savunmuştur (Urhan, 2007, s.99-100). Medya ise bir yandan Batı ile uyumun getireceği stratejik avantajları dile getirirken, diğer yandan savaşın ekonomik ve toplumsal maliyetlerini gündemde tutarak kamuoyunun kaygılarını yansıtmıştır (Özyurt, 2023, s.65).

Neoklasik realizm açısından bakıldığında, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası, uluslararası baskıların iç politik aktörler tarafından farklı şekillerde yorumlanmasının bir ürünü olmuştur. Özal'ın girişimci ve Batı yanlısı liderlik anlayışı, askeri bürokrasinin güvenlik odaklı temkinli yaklaşımı, TBMM'nin karar alma sürecindeki bölünmüşlüğü ve kamuoyunun savaş karşıtı eğilimi, Türkiye'nin doğrudan askeri müdahaleye katılmaktan kaçınarak daha sınırlı bir rol üstlenmesinde belirleyici olmuştur. Böylece, iç politik faktörler uluslararası sistemden gelen baskıların süzülerek dış politikaya yansımaları sağlamış ve Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki tercihlerini şekillendirmiştir.

3.3. Dış Politika Araçları: Diplomasi, Ekonomik Önlemler ve Askerî Hazırlık

Neoklasik realizm, devletlerin uluslararası sistemin baskıları karşısında içsel faktörlerle şekillenen dış politika araçlarını seçtiğini vurgular. Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasında benimsediği diplomasi, ekonomik önlemler ve askeri hazırlıklar, sistemik baskılar ile iç aktörlerin algıları ve kapasitelerinin bir ürünüdür.

3.3.1. Diplomatik Girişimler ve Çok Taraflı İlişkiler

Körfez Savaşı sürecinde Türkiye hem sistemik baskılarla hem de içsel dinamiklerle uyumlu bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. Neoklasik realizm çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin diplomatik girişimleri yalnızca uluslararası sistemin zorlayıcı etkilerinin değil, aynı zamanda lider algısının, bürokratik yapının ve kamuoyunun etkilerinin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Bu dönemde diplomasi, Türkiye için hem dış baskıları dengeleme hem de iç politik dengeyi koruma aracı olmuştur.

Savaşın başlamasının hemen ardından Türkiye, BM ve NATO mekanizmalarını aktif biçimde kullanmaya yönelmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 660 sayılı kararıyla Irak'ın Kuveyt'i işgalinin kınanması (Özyurt,2023, s.20) ve ardından gelen 661 sayılı kararlar ekonomik yaptırımların uygulanması sürecinde Türkiye, bu uluslararası girişimlere destek vermiştir (Efegil, 2002, s.179). Ankara yönetimi, bu kararları hem uluslararası hukukun gereği hem de Batı ittifakıyla uyumlu bir dış politika anlayışının uzantısı olarak değerlendirmiştir (Hüseyinkahyaoglu, 2008, s.43). Bu çerçevede, Türkiye'nin dış politikası, sistemik düzeyde ABD'nin liderliğinde şekillenen koalisyona diplomatik meşruiyet kazandırırken; iç düzeyde, kamuoyu ve Meclis'in desteğini almak suretiyle siyasi istikrarı koruma amacını da taşımıştır (Acar, 2017, s.91-96).

NATO düzeyinde Türkiye, özellikle “çok taraflı diplomasi” stratejisini benimsemiştir. NATO bu kapsamda Türkiye’ye erken uyarı uçaklarının (AWACS) gönderilmesi ve sınır güvenliğinin güçlendirilmesi, Ankara’nın hem kolektif güvenlik yükümlülüklerini yerine getirdiğini hem de doğrudan savaşın içine çekilmemek için savunma odaklı bir diplomasi yürüttüğünü göstermektedir (Kardaş, 2011, s. 120). Türkiye, bu sayede hem NATO üyeleriyle uyumlu bir çizgide kalmış hem de kendi topraklarını doğrudan çatışma alanı haline getirmemeyi başarmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye’nin diplomatik girişimleri sadece Batı ittifakıyla sınırlı kalmamıştır. Özal yönetimi, aynı dönemde Arap Birliği ülkeleriyle ilişkileri dengelemeye çalışmış, özellikle Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerle doğrudan temaslar kurmuştur (Acar, 2017, s.76-77, Oran, 2010, s.262-264). Bu diplomasi trafiği, Türkiye’nin savaş sonrası Orta Doğu düzeninde söz sahibi olma hedefinin bir parçasıydı. Özal, Türkiye’nin sadece Batı’nın bir parçası değil, bölgesel sorunların çözümünde de aktif bir aktör olabileceğini göstermek istemiştir (Acar, 2017, s.32-33).

Neoklasik realizm açısından bakıldığında, bu diplomatik stratejinin şekillenmesinde hem sistemik baskılar hem de iç aktörlerin tutumları belirleyici olmuştur. ABD ve NATO’nun Türkiye’den beklentileri, dış baskı unsuru olarak devreye girmiş; buna karşın askeri bürokrasi ve TBMM, doğrudan savaşa katılımı sınırlamak yönünde etkiye bulunmuştur. Bu etkileşim sonucunda Türkiye, diplomasi kanallarını ön planda tutan, çok taraflı, temkinli ve esnek bir dış politika çizgisi izlemiştir.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı döneminde Türkiye’nin diplomatik girişimleri, neoklasik realizmin öngördüğü biçimde sistemik ve üniter düzeyindeki değişkenlerin etkileşimiyle şekillenmiştir. Türkiye hem uluslararası sistemin baskılarını yönetmiş hem de iç politik sınırları gözeterek diplomasiye dayalı bir denge siyaseti yürütmüştür. Bu yönüyle Türkiye, savaş döneminde diplomasiye ağırlık vererek hem uluslararası meşruiyet kazanmış hem de bölgesel istikrarın korunmasına katkıda bulunmuştur.

3.3.2. Ekonomik Önlemler: Ambargolar, Ticari İlişkiler ve Enerji Politikaları

Körfez Savaşı sürecinde Türkiye’nin dış politikasını şekillendiren en önemli araçlardan biri ekonomik önlemler olmuştur. Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, uluslararası sistemin dayattığı ekonomik yaptırımlar ve Türkiye’nin buna verdiği tepkiler, yalnızca sistemik baskıların sonucu değil; içsel ekonomik çıkar

gruplarının, bürokrasinin ve liderlik tercihinin etkileşimiyle ortaya çıkmıştır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s.28-51, Rose, 1998, s.152). Türkiye, ABD öncülüğündeki koalisyonu ekonomik destek vererek Batı ile bütünleşmeyi sürdürmek istemiş; ancak aynı zamanda bu kararın iç politik ve ekonomik maliyetlerini dengelemeye çalışmıştır (Acar, 2017, s. 32-33).

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından BMGK'nin 661 sayılı kararıyla Irak'a kapsamlı ekonomik ambargo uygulanması kararlaştırılmış (Özyurt, Küntay, 2023, s.120), Türkiye de bu ambargo kararına tam destek vererek bunu ilk uygulayan ülkeler arasında yer almıştır (Armaoğlu, 2005, s.882). 7 Ağustos 1990 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla petrol boru hattının kapatılması sonucunda Türkiye Irak'tan henüz alınamayan yaklaşık 2 milyon varil petrol açığı ile karşılaşmıştır (Oran, 1996, s. 196). Bu karar, Türkiye'nin dış politikada Batı ittifakıyla uyumlu bir duruş sergilemesinin somut göstergesi olurken; aynı zamanda ülke ekonomisi açısından büyük bir gelir kaybına yol açmıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında Dünya Bankası'nın verilerine göre Türkiye'nin bu ambargo kararı nedeniyle yaklaşık 3 milyar dolarlık bir zarar yaşadığı tahmin edilmektedir. Irak, Türkiye'nin o dönemki en büyük ihracat pazarlarından biriydi ve iki ülke arasındaki ticaretin kesilmesi, Güneydoğu Anadolu'daki sınır ticaretini büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir (Bulut, 2011, s.84-85). Özellikle Habur Sınır Kapısı üzerinden yapılan ticaretin durması, bölgedeki ekonomik faaliyetleri felce uğratmış; yerel işsizlik artarken, devlet bütçesi de önemli bir döviz kaynağını yitirmiştir (Taban Efe, 2024, s. 46). Bu gelişmeler, neoklasik realizmin vurguladığı şekilde, dış sistem baskısının içsel ekonomik aktörler tarafından nasıl algılanıp yönlendirildiğini gösterir niteliktedir.

Ekonomik çıkar grupları ve iş çevreleri, savaşın başından itibaren ambargo kararına temkinli yaklaşmışlardır. TOBB ve çeşitli ihracatçı birlikleri, savaş sürecinde ekonomik kayıpların telafi edilmesi için hükümetten destek talep etmişlerdir. Turgut Özal yönetimi ise bu talepleri değerlendirirken ekonomik kayıpların kısa vadede dış yardımlarla telafi edilebileceğini öngörmüştür. Bu nedenle Türkiye, ABD ve uluslararası finans kuruluşlarıyla yeni mali anlaşmalar yapmış, 1991 yılı itibarıyla uluslararası mali kuruluşlardan ve ABD'den mali destek almış fakat bu yardımlar sınırlı olmuştur. Bu süreç, Türkiye'nin dış politika kararlarının ekonomik güvenlik kaygılarıyla ne kadar iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

Enerji politikaları açısından ise Türkiye, Körfez Savaşı sürecinde stratejik bir geçiş ülkesi olarak önemini korumuştur. Irak ve Kuveyt'ten gelen petrol arzının kesilmesiyle dünya petrol piyasalarında fiyatlar hızla yükselmiş, bu durum Türkiye'nin enerji maliyetlerini artırmıştır (Gözen, 2000, s.279-281). Ankara yönetimi, enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla alternatif tedarik kaynaklarına yönelmiş; özellikle İran ve Suudi Arabistan ile yeni enerji anlaşmaları yapmıştır. Ayrıca, savaş sonrası dönemde Hazar bölgesi enerji kaynaklarına erişim projeleri gündeme alınmış ve Türkiye'nin bu bölgede enerji transit merkezi olma hedefi belirginleşmiştir (Taban Efe, 2024, s.53, Doğan, 2019, s.145). Bu gelişmeler, Türkiye'nin Körfez Savaşı sonrası dış politikasında enerji güvenliğini merkeze alan yeni bir yönelim kazandığını göstermektedir.

Neoklasik realizm bağlamında, Türkiye'nin ekonomik önlemleri sadece dış sistemin gerekliliklerine yanıt değil, aynı zamanda iç aktörlerin kapasite ve algılarına göre biçimlenmiş bir stratejik tercihtir. Özal hükümeti, Batı ittifakına tam uyum sağlayarak Türkiye'nin uzun vadeli siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumayı hedeflemiş ve "Kriz sonrası Ortadoğu'da oluşacak masada Türkiye'nin de yer almasını istedik, menüde değil!" diyerek bu fikrini destekleyici cümleleri de sık sık telaffuz etmiştir (Demiröz, 2013, s.72). Ancak bu karar, kısa vadede iç politik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Muhalefet partileri ve bazı bürokratik çevreler, ambargo kararının ekonomik maliyetlerinin halk üzerinde olumsuz etki yarattığını savunmuş, hükümeti "Batı'nın çıkarlarını Türkiye'nin önüne koymakla" eleştirmiştir (Demiröz, 2013, s.72). Buna karşın, Özal'ın pragmatik liderlik anlayışı, ekonomik kayıpları siyasi ve diplomatik kazanımlarla dengelemeyi hedeflemiştir.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı sırasında uygulanan ekonomik önlemler, Türkiye'nin hem sistemik baskılarla hem de içsel dinamiklerle şekillenen dış politika davranışının tipik bir örneğidir. Türkiye, uluslararası sistemin zorunluluklarına uyum sağlarken; iç politik dengeleri, ekonomik çıkarları ve bölgesel istikrarı gözetten çok katmanlı bir strateji izlemiştir. Neoklasik realizm açısından değerlendirildiğinde, bu süreç, ekonomik kararların yalnızca yapısal zorlamaların sonucu olmadığını; aynı zamanda liderin tercihleri, bürokratik kapasite ve içsel ekonomik kaygılar tarafından filtrelendiğini açık biçimde göstermektedir.

3.3.3. Askerî Hazırlıklar ve Güvenlik Politikaları

Körfez Savaşı süreci, Türkiye açısından yalnızca diplomatik ve ekonomik değil, aynı zamanda askeri ve güvenlik boyutuyla da çok yönlü bir sınav olmuştur. Türkiye, savaşın doğrudan tarafı olmamasına rağmen, coğrafi konumu itibarıyla krizin merkezinde yer almış ve bu nedenle askeri hazırlıklarını yoğunlaştırmak zorunda kalmıştır. Neoklasik realizm çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu askeri hazırlıklar uluslararası sistemin (bağımsız değişken) yarattığı baskıların, iç politik aktörlerin (ara değişkenlerin) algı ve tercihleriyle biçimlendirdiği dış politika davranışlarının tipik bir örneğini oluşturmuştur (Rose, 1998, s. 152).

Irak'ın 2 Ağustos 1990'ta Kuveyt'i işgal etmesinin ardından Türkiye, sınır güvenliğini sağlamak ve olası bir tehdit karşısında caydırıcılığını artırmak amacıyla Güneydoğu Anadolu bölgesinde askerî yığınak yapmıştır. TSK, Irak sınırına yaklaşık 180.000 personel konuşlandırmış, sınır bölgelerinde savunma hatlarını güçlendirmiştir (Oran, 2010, s. 255). Bu süreçte NATO'nun Türkiye'ye yönelik güvenlik garantileri de devreye girmiştir. 17 Ocak 1991'de başlayan koalisyon operasyonu öncesinde, NATO'nun Hızlı Müdahale Gücü unsurları Türkiye'ye konuşlandırılmış, ittifak dayanışması çerçevesinde erken uyarı sistemleri devreye alınmıştır (Oran, 1996, s. 156). Bu askeri destek, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını hafifletirken, aynı zamanda Batı ile olan stratejik bağlarını güçlendirmiştir.

Ancak Türkiye'nin askeri hazırlıkları sadece dış tehditlere yönelik olmamıştır. Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, Türkiye açısından yeni bir güvenlik sorununu gündeme getirmiştir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Irak ordusunun kuzeyden çekilmesiyle bölgede oluşan otorite boşluğu, yüzbinlerce Kürt mültecinin Türkiye sınırına yönelmesine neden olmuştur. Nisan 1991 itibarıyla yaklaşık 500.000'e yakın Iraklı Kürt mülteci, Türkiye sınırına akın etmiş ve bu durum ciddi bir insani ve güvenlik krizine yol açmıştır (Taban Efe, 2024, s. 59). Bu gelişme, Türkiye'nin güvenlik politikalarını yeniden tanımlamasına neden olmuş; sınır ötesi istikrarsızlık, iç güvenlik açısından da önemli bir tehdit unsuru haline gelmiştir.

Bu çerçevede, 1991 yılının Nisan ayında ABD öncülüğünde oluşturulan ve Çekiç Güç adıyla bilinen uluslararası askeri operasyon, Türkiye'nin güvenlik politikaları açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı temelinde oluşturulan bu güç, Irak'ın kuzeyinde “uçuşa yasak bölge”

ilan ederek sivillerin korunmasını amaçlamış, Türkiye ise bu operasyonun lojistik merkezi haline gelmiştir (Urhan, 2007, s. 175-176). İncirlik ve Pirinçlik üsleri, Çekiç Güç kapsamında konuşlanan ABD, İngiltere ve Fransa birliklerine ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin bu operasyona destek vermesi, NATO müttefikleriyle dayanışmasını güçlendirmiş, fakat uzun vadede bölgesel dengeler açısından karmaşık sonuçlar doğurmuştur (Arı, 2004, s.597, Ulutaş, 2006, s. 59).

Neoklasik realizm bağlamında, Türkiye'nin Çekiç Güç'e katılımı, dış baskılar ve içsel kaygılar arasındaki dengeyi yansıtmaktadır. Uluslararası sistemin insani güvenlik ve müdahale normlarına uyum sağlamak, Türkiye'yi Batı nezdinde sorumlu bir aktör konumuna getirmiştir. Ancak iç politikada, özellikle askeri bürokrasi ve muhalefet çevreleri, Çekiç Güç'ün Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt özerk yönetiminin oluşmasına zemin hazırladığı yönünde endişe taşımışlardır. Bu durum, Türkiye'nin dış politikada aldığı askeri kararların iç siyasi tartışmalarla doğrudan bağlantılı olduğunu gösterir. Özal yönetimi, bu eleştirilere karşın, Batı ittifakıyla tam uyum içinde hareket etmenin Türkiye'nin uzun vadeli stratejik çıkarlarına hizmet edeceğini savunmuştur.

Askeri hazırlıkların bir diğer boyutu ise iç güvenliğe yöneliktir. Savaş sürecinde Güneydoğu Anadolu bölgesinde artan mülteci hareketliliği, PKK terör örgütü için yeni alanlar yaratmış, sınır ötesi faaliyetlerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Türkiye, bu tehdidi bertaraf etmek amacıyla sınır bölgelerinde güvenlik operasyonlarını artırmış, 1991 sonrası dönemde sınır ötesi askeri operasyonların temelleri bu dönemde atılmıştır (Kardaş, 2011, s. 130). Bu süreç, Türkiye'nin dış güvenlik stratejisinin iç güvenlik politikalarıyla ne denli bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Neoklasik realizm perspektifinden bakıldığında, Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasında izlediği askeri politikalar, sistemik baskılar ile içsel dinamiklerin etkileşiminin tipik bir sonucudur. Uluslararası sistemin güvenlik normları, ABD'nin bölgesel beklentileri ve NATO'nun kurumsal baskısı, Türkiye'yi askeri hazırlıklarını güçlendirmeye yöneltmiştir. Ancak bu hazırlıkların kapsamı ve yönü, iç aktörlerin algıları, kamuoyu hassasiyetleri ve liderin stratejik vizyonu tarafından belirlenmiştir. Türkiye, doğrudan askeri müdahaleden kaçınarak, savunma ve caydırıcılık eksenli bir güvenlik politikası izlemiştir. Bu yaklaşım, neoklasik realizmin öngördüğü şekilde, dış baskıların içsel filtrelerden geçerek devlet davranışına dönüştüğü bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Körfez Savaşı döneminde Türkiye'nin askeri hazırlıkları, bir yandan uluslararası sistemdeki değişimlere uyum sağlama çabasını, diğer yandan iç güvenlik ve istikrar kaygılarını dengeleme girişimini temsil etmiştir. Türkiye, bu dönemde askeri kapasitesini artırmış, NATO'yla iş birliğini sürdürmüş, ancak bölgesel tehditlerin karmaşıklığı nedeniyle temkinli bir askeri duruş sergilemiştir. Bu stratejik denge, Türkiye'nin dış politikada “aktif ama sınırlı müdahale” ilkesini benimsemesinin ve neoklasik realizmin çok katmanlı analiz çerçevesiyle uyumlu bir politika izlemesinin somut bir örneği olmuştur.

3.3.4. Türkiye'nin Stratejik İttifak Arayışları

Türkiye, Körfez Savaşı sürecinde NATO müttefikleri ve bölgesel aktörlerle stratejik ittifaklarını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu ittifak arayışları, uluslararası sistemin baskıları ile iç aktörlerin çıkarları ve algılarının bir sonucudur. Neoklasik realizm perspektifinden, bu ittifaklar hem dış tehditlere karşı bir denge mekanizması hem de iç politik konsensüs sağlama aracıdır. Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika yönelimi, bir yandan ABD'nin bölgesel liderliğine uyum sağlama, diğer yandan ise bölgesel istikrarsızlıklar karşısında kendi güvenlik kapasitesini artırma amacı taşımıştır (Acar, 2017, s. 68).

Körfez Savaşı sırasında Türkiye, özellikle ABD ile yakın bir koordinasyon kurmuştur. ABD'nin öncülüğünde kurulan koalisyon güçlerine doğrudan askeri destek vermemekle birlikte, İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vererek fiilen koalisyonun yanında konumlanmıştır. Bu karar, hem NATO'nun dayanışma ilkesiyle uyumlu olmuş hem de Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki güvenilirliğini pekiştirmiştir (Kardaş, 2011, s. 127). Bununla birlikte, Türkiye'nin bu stratejik tercihi, ülke içinde tartışmalara yol açmış; askeri bürokrasi ve muhalefet partileri, Türkiye'nin “Batı'nın bölgesel çıkarları uğruna cephe ülkesi haline geldiği” yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır (Gözen, 2000, s. 153-163). Neoklasik realizm açısından bu durum, uluslararası baskıların iç politik filtrelerden geçerek devlet davranışına dönüştüğünü gösteren bir örnektir.

Savaş sonrası dönemde Türkiye, ABD ve Batılı müttefikleriyle olan ilişkilerini kurumsal temelde güçlendirme çabasına girişmiştir. 1991 sonrasında Çekiç Güç kapsamında İncirlik Üssü'nün etkin kullanımı, Türkiye'nin NATO içindeki stratejik rolünü daha görünür hale getirmiştir. Bununla birlikte, bu sürecin uzun vadede Türkiye açısından ikili sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Bir yandan Türkiye'nin Batı ittifakıyla

entegrasyonu güçlenirken, diğer yandan Irak'ın kuzeyinde oluşan fiilî otorite boşluğu, Ankara açısından yeni güvenlik tehditleri yaratmıştır (Gözen, 2000, s. 296, Urhan, 2007, s.133). Bu çelişki, neoklasik realizmin “ara değişkenler” kavramı bağlamında, sistemik baskılarla ulusal çıkar algısının her zaman tam uyumlu olmayabileceğini ortaya koymaktadır.

Türkiye, aynı zamanda bölgesel düzeyde yeni denge politikaları geliştirme çabasına girmiştir. Irak'taki istikrarsızlık, Suriye'nin politik tutumları ve İran'ın bölgesel etkisi, Türkiye'yi yeni bir stratejik denge arayışına yöneltmiştir. 1991 sonrasında Ankara, Arap dünyasıyla ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; özellikle Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerle diplomatik kanallarını yeniden canlandırmıştır (Oran, 2020, s. 208). Bu girişimler, Türkiye'nin hem Batı'ya bağımlı bir dış politika izlememesi hem de bölgesel otonomisini artırması yönündeki arayışın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Neoklasik realizm açısından Türkiye'nin bu dönemdeki stratejik ittifak politikaları, sistemik düzeydeki baskıların ve fırsatların içsel aktörler tarafından yeniden yorumlanmasıyla şekillenmiştir. ABD ve NATO'nun bölgesel öncelikleri, Türkiye'ye belirli yönelimleri dayatmış olsa da Ankara bu baskıları kendi güvenlik çıkarları çerçevesinde filtrelemiştir. Turgut Özal liderliğindeki hükümet, Batı ile yakın ilişkileri sürdürürken, iç politik aktörlerin (askeri bürokrasi, TBMM ve kamuoyu) tepkilerini dengeleyebilmek için dengeleyici diplomatik adımlar atmıştır (Taban Efe, 2024, s. 67). Bu denge politikası, Türkiye'nin neoklasik realist anlamda “ara değişkenler” yoluyla sistemik baskılara verdiği kontrollü tepkinin somut bir örneğini oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecinde ve sonrasında geliştirdiği stratejik ittifak arayışları, dışsal baskılar ve içsel dengeler arasındaki hassas bir uyumu yansıtmaktadır. Türkiye, bir yandan ABD ve NATO ittifakıyla yakınlaşarak küresel sistem içinde güvenilir bir aktör olma hedefini sürdürmüş, diğer yandan da bölgesel özerkliğini korumak için diplomatik esneklik göstermiştir. Bu çok katmanlı yaklaşım, neoklasik realizmin temel varsayımını doğrular niteliktedir: devlet davranışları, yalnızca uluslararası sistemin zorlamalarıyla değil, aynı zamanda iç aktörlerin algıları, çıkar hesapları ve ulusal kimlik unsurlarıyla birlikte şekillenir.

3.4. Koalisyon Politikaları ve Uluslararası İmaj Stratejisi

Neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını yalnızca uluslararası sistemdeki güç dengeleriyle açıklamakla yetinmez; bu baskıların iç aktörler tarafından nasıl algılanıp yorumlandığına da dikkat çeker (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 42). Bu çerçevede, Türkiye'nin 1990–1991 Körfez Savaşı sürecinde izlediği koalisyon politikaları ve uluslararası imaj stratejileri, sistemik baskıların (ABD liderliği, NATO sorumlulukları, BM kararları) yanı sıra içsel faktörlerin (liderlik tercihi, ekonomik kaygılar, askeri bürokrasi ve kamuoyu algısı) kesişiminde şekillenmiştir.

Turgut Özal yönetimi, Türkiye'yi bölgesel istikrarın ve Batı ittifakının güvenilir ortağı olarak konumlandırmaya çalışmış; ancak aynı zamanda bu süreçte iç politik dengeleri gözetmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasındaki dış politika davranışları, neoklasik realizmin öngördüğü şekilde hem sistemsel baskıların hem de içsel algı ve kapasite unsurlarının ortak ürünüdür.

3.4.1. Türkiye'nin Çok Taraflı Koalisyonlardaki Rolü

Körfez Savaşı sürecinde Türkiye, ABD öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyona doğrudan askerî olarak katılmaktan imtina etmiş; bunun yerine lojistik, diplomatik ve istihbarî destek sunarak koalisyon içinde dengeli bir pozisyon benimsemiştir (Urhan, 2007, 181-186). Bu stratejik tercih, bir yandan NATO dayanışması ve ABD baskısı gibi sistemik faktörlere yanıt verirken, diğer yandan askeri bürokrasi, ekonomik çıkar grupları ve kamuoyu gibi iç aktörlerin çekinceleriyle sınırlanmıştır. Neoklasik realizm açısından bakıldığında bu tutum, dış baskıların devletin içsel filtrelerinden geçerek dönüştürüldüğünü göstermektedir (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 17).

Türkiye'nin koalisyona verdiği lojistik destek kapsamında İncirlik Üssü'nün ABD öncülüğündeki hava operasyonları için kullanıma açılması, uluslararası ittifak yükümlülüklerinin yerine getirilmesi anlamında kritik bir adımdır. Ancak Türkiye, bu süreçte kendi güvenlik çıkarlarını da koruma kaygısıyla Çekiç Güç operasyonuna sınırlı onay vermiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı uyarınca 1991 Nisan'ında hayata geçirilen Çekiç Güç, Irak'ın kuzeyinde insani güvenliği sağlama misyonu taşımaktaydı. Türkiye'nin bu güce ev sahipliği yapma kararı hem ABD'nin baskısı hem de kuzey sınırında yaşanabilecek göç dalgası ve PKK tehdidi gibi iç güvenlik kaygılarıyla

şekillenmiştir. Dolayısıyla bu karar, neoklasik realizmin vurguladığı şekilde, sistemik ve içsel değişkenlerin kesişim noktasında alınmış bir dış politika kararını temsil eder.

3.4.2. Bölgesel ve Küresel Aktörlerle İlişkiler

Körfez Savaşı sürecinde Türkiye'nin dış politikası, Batılı müttefiklerle (ABD, İngiltere, NATO üyeleri) yakın işbirliği içinde yürütülürken; aynı zamanda bölgesel aktörlerle (Suudi Arabistan, Suriye, İran ve Mısır) ilişkilerde dikkatli bir denge politikası gözetilmiştir (Kardaş, 2011, s. 122). Bu çok yönlü tutum, Türkiye'nin hem Batı blokundaki güvenilirliğini koruma hem de İslam dünyasındaki meşruiyetini zedelememe stratejisini yansıtır. Neoklasik realizm, bu tür çok boyutlu dış politika davranışlarını, devlet liderlerinin algısal filtreleri ve iç kamuoyunun hassasiyetleriyle açıklamaktadır.

Turgut Özal yönetimi, Batı ile stratejik yakınlaşmayı sürdürürken, aynı zamanda bölgesel aktörlerin tepkilerini sınırlamak için diplomatik yumuşatma girişimlerinde bulunmuştur. Örneğin Mısır ve Suudi Arabistan savaşa doğrudan katılarak ABD'nin güvenlik stratejisini desteklemiş, Türkiye ise aynı sistemik baskı altında askeri angajman yerine diplomatik angajman yolunu seçmiştir. Bu karşılaştırma, neoklasik realizmin öngördüğü üzere, benzer dış baskıların devletin içsel algı ve kapasitesine göre farklı davranış biçimlerine yol açtığını göstermektedir.

Ayrıca, savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolü, Çekiç Güç uygulaması ve mülteci akınları bağlamında yeniden tanımlanmıştır. Bu süreç, Ankara'nın hem ABD ile ittifak ilişkisini hem de bölgesel denge arayışını uzun vadeli bir stratejik hesaplara yürüttüğünü ortaya koymuştur.

3.4.3. Türkiye'nin Uluslararası İmajının İnşası ve Diplomatik Mesajları

Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları, uluslararası kamuoyunda "sadık müttefik" imajını pekiştirmiştir. Ankara, BM Güvenlik Konseyi kararlarını desteklemiş ve uluslararası koalisyonun meşruiyet zeminini güçlendiren açıklamalar yapmıştır.

Ancak bu politika içeride bazı kesimlerde ekonomik ve güvenlik temelli eleştirilere yol açmıştır. Özellikle Irak'a yönelik ambargolar ve petrol boru hattının kapatılması, Türkiye ekonomisine ağır bir yük getirmiştir. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, 1990–1991 döneminde Irak'la ticaretin durması Türkiye'ye yaklaşık 7-8 milyar dolarlık gelir kaybı (yılda yaklaşık 3 milyar dolardan fazla) olarak yansımıştır (Acar, 2017, s.95). Bu

durum, Türkiye'nin dış politikada uluslararası imaj kazanımı ile ekonomik çıkarlar arasındaki gerilimi gözler önüne sermiştir.

Neoklasik realizm bağlamında bu durum, dış politika davranışlarının yalnızca sistemik baskılarla değil, içsel ekonomik aktörlerin ve liderlik tercihlerinin etkileşimiyle şekillendiğini kanıtlar. Turgut Özal, kısa vadeli ekonomik kayıpların uzun vadede Batı ile stratejik uyum ve yatırım artışıyla telafi edileceğini savunarak pragmatik bir dış politika çizgisi izlemiştir.

3.4.4. Medya ve Kamu Diplomasisi

Körfez Savaşı döneminde dış politikanın toplumsal meşruiyetini sağlamak amacıyla medya ve kamu diplomasisi araçları etkin biçimde kullanılmıştır. Hükümet, medyayı iç kamuoyunu yönlendirmek ve uluslararası arenada Türkiye'nin "rasyonel ve barışçıl bir aktör" olduğu algısını pekiştirmek için kullanmıştır. Özellikle Turgut Özal'ın konuşmalarında Türkiye'nin izleyen değil artık yön veren bir ülke olduğunu birçok kere dile getirmesi ve bunu sıklıkla vurgulaması lider merkezli dış politika anlayışının tipik bir örneğidir.

Neoklasik realizm açısından, kamu diplomasisi yalnızca dış iletişim aracı değil, aynı zamanda içsel algının dış politikaya yansımaları anlamında değerlidir. Bu dönemde medya söylemleri, halkın dış politika tercihlerini şekillendirmiş ve karar alıcıların manevra alanını genişletmiştir. Özal'ın kişisel liderlik karizması, devletin dış politika imajını güçlendiren bir içsel değişken olarak işlev görmüştür.

3.5. Neoklasik Realizm Işığında Türk Dış Politikasının Tutarlılığı ve Sınırları

Neoklasik realizm, devlet davranışlarını hem uluslararası sistemin güdüleyici yapısı (sistemik faktörler) hem de karar alma süreçlerini şekillendiren içsel dinamikler (kurumsal yapılar, lider algısı, kamuoyu, ekonomik kapasite vb.) üzerinden analiz eder. Bu bakış açısına göre, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin dış politika tercihleri ve uygulamaları, rasyonel fakat sınırlı bir uyum arayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 28). Türkiye bu dönemde, hem Soğuk Savaş sonrası değişen sistemik dengelerin hem de iç politik sınırlamaların etkisiyle "kısıtlanmış rasyonalite" içinde hareket etmiş; ABD öncülüğündeki koalisyona destek verirken, doğrudan askeri müdahaleden kaçınarak hem iç meşruiyetini hem de uluslararası konumunu korumayı hedeflemiştir.

3.5.1. Sistemik Yönelimlere Uyum Kapasitesi

Körfez Savaşı döneminde Türkiye'nin dış politikası, iki temel sistemik faktörün baskısı altındaydı. İlki ABD'nin liderliğinde şekillenen uluslararası koalisyonun beklentileri ve ikincisi Soğuk Savaş'ın çözülmesiyle oluşan yeni güvenlik mimarisidir. ABD, NATO çerçevesinde Türkiye'nin stratejik konumundan azami ölçüde yararlanmak istemekteydi. İncirlik Üssü'nün koalisyon güçleri tarafından kullanılmasına izin verilmesi, Türkiye'nin ABD ile koordineli hareket ettiğini gösteren somut bir örnektir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin bu sürece tam katılım göstermemesi, neoklasik realizmin öngördüğü gibi, sistemik baskıların içsel filtrelerden geçerek biçimlendiğini göstermektedir. Askeri bürokrasi, ekonomik maliyetler ve kamuoyu hassasiyetleri bu filtreleri oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkiye, yapısal zorlamalara uyum sağlamış; ancak bu uyum, tam bağımlılığa dönüşmemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin çok kutupluluğa evrilen dinamikleri de Türkiye'nin dış politika stratejisinde temkinli davranmasını zorunlu kılmıştır. ABD'ye yakın durmak, Batı ittifakındaki konumunu güçlendirse de Sovyetler'in dağılma sürecinde Rusya ile ilişkileri tamamen riske atmamak da Ankara için önem taşımıştır. Bu çok yönlü dengeleme çabası, Türkiye'nin sistemik yönelimlere yüksek ancak koşullu bir uyum kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

3.5.2. İçsel Değişkenlerin Sınırlandırıcı Rolü

Neoklasik realizmin “ara değişken” kavramı çerçevesinde, Türkiye'nin Körfez Savaşı döneminde dış politikayı sınırlandıran temel faktörler arasında askeri bürokrasi, TBMM'nin tutumu, kamuoyu baskısı ve ekonomik kısıtlar öne çıkmıştır. Askeri bürokrasi, savaşın Türkiye'ye sıçrama riskini ve bölgesel istikrarsızlık olasılığını göz önünde bulundurarak, doğrudan askeri katılıma karşı temkinli bir tutum sergilemiştir (Kardaş, 2011, s. 117).

TBMM ise, 1990 Ağustos'unda yapılan oylamalarda hükümete sınırlı yetki vermiş, doğrudan savaş ilanını reddetmiştir. Bu, parlamentonun uluslararası sistemden gelen baskılara rağmen halkın güvenlik ve ekonomik endişelerini gözettiğini göstermektedir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, savaş sürecinde Türkiye'nin Irak ile ticari ilişkilerinin kesilmesi ve petrol boru hatlarının kapatılması, ülke ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. 1991 yılı sonunda Türkiye'nin Körfez Savaşı kaynaklı kayıplarının 6–

8 milyar dolar arasında olduğu hesaplanmıştır (Taban Efe, 2024, s. 75). Bu nedenle ekonomik aktörler ve bürokratik çevreler, dış politikanın maliyetini azaltacak temkinli adımlar atılmasını talep etmiştir. Bu durum, dış politikanın yalnızca uluslararası baskılarla değil, içsel ekonomik denklemlerle de şekillendiğini gösterir.

3.5.3. Liderlik ve Algısal Filtrelerin Rolü

Neoklasik realizmde liderler, sistemik baskıları yorumlayarak dış politikayı yönlendiren kilit “algısal filtre” işlevi görürler (Taliaferro, 2006, s.467). Türkiye örneğinde bu filtre, Turgut Özal’ın kişisel vizyonu ve stratejik hesapları üzerinden somutlaşmıştır. Özal, Körfez Savaşı’nı Türkiye için bir “stratejik fırsat” olarak değerlendirmiş; Batı ile daha derin entegrasyonun Türkiye’nin uluslararası statüsünü güçlendireceğini düşünmüştür (Gözen, 2000, s. 120). Ancak bu vizyon, devlet içindeki geleneksel dış politika elitleri ve Genelkurmay tarafından temkinle karşılanmıştır.

Özal’ın dış politikada ekonomik boyutu ön plana çıkarması, Türkiye’nin bölgesel liderlik kapasitesini artırma amacını taşımaktaydı. Buna karşın, kamuoyu ve muhalefet partileri, savaşın Türkiye’yi istikrarsızlığa sürükleyeceği yönünde endişelerini dile getirmiştir. Bu çok katmanlı güç dengesi, Türkiye’nin dış politikasının yalnızca bir liderin vizyonuna değil, devletin içsel direnç noktalarına da bağlı olduğunu göstermektedir.

3.5.4. Tutarlılık, Esneklik ve Sınırlar

Türkiye’nin Körfez Savaşı sürecindeki dış politika çizgisi, ilk bakışta karmaşık gibi görünse de sistemik baskılar ile içsel dinamiklerin rasyonel bir sentezi olarak tutarlı bir esneklik göstermiştir. Neoklasik realizme göre devletler, tam rasyonel davranıştan ziyade “kısıtlanmış rasyonalite” içinde hareket eder (Ripsman vd., 2016, s. 34). Türkiye de ABD’nin bölgesel stratejilerine kısmen uyum sağlarken, iç politik dengeyi koruyacak ölçüde temkinli davranmıştır.

BM Güvenlik Konseyi’nin 660, 661 ve 678 sayılı kararlarına destek verilmesi, Türkiye’nin uluslararası hukuk ve meşruiyet ilkelerini önemseydiğini göstermektedir. Ancak bu destek, askeri müdahale yerine diplomatik ve lojistik alanla sınırlı kalmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye’nin hem uluslararası imajını güçlendirmiş hem de iç politik istikrarını korumasına olanak tanımıştır. Sonuçta Türkiye’nin Körfez Savaşı sürecindeki dış politikası, neoklasik realizmin özünü yansıtan bir denge siyaseti örneğidir:

- Sistemik baskılara uyum,

- İçsel sınırlara saygı,
- Lider vizyonunun yön verici ama kısıtlı etkisi.

Bu politika, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki yerini yeniden tanımlamasını sağlarken, aynı zamanda dış politika davranışlarının yalnızca dışsal glerle değil, içsel karar süreçleriyle de şekillendiğini kanıtlamaktadır.

SONUÇ

Bu tez çalışması, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeniden şekillendiği kritik bir dönemde cereyan eden 1990-1991 Körfez Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika tercihlerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın temel hipotezi, Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki dış politika davranışının, Neoklasik Realizm teorisinin temel önermelerine uygun olarak, uluslararası sistemin yapısal baskıları (bağımsız değişken) ile devlet içi aktörlerin algılama, filtreleme ve kapasite kısıtlamaları (ara değişkenler) arasındaki karmaşık etkileşim sonucunda belirlendiği yönündeydi. Yapılan detaylı analiz, bu tezin temel iddiasını kuvvetli bir şekilde desteklemiş ve Türkiye'nin dış politika tercihinin ne tam bir uyum ne de tam bir reddetme olan, aksine "Kısmi Uyum Politikası" şeklinde somutlaştığını göstermiştir.

Analiz, Körfez Savaşı'nın başlangıcında, Türkiye'nin dış politika alanında karşılaştığı temel kısıtlamaların ve yönlendiricilerin uluslararası sistemden kaynaklandığını kanıtlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan tek kutuplu sistem, ABD'yi küresel hegemon olarak konumlandırmış ve NATO'nun en güney sınırında yer alan Türkiye'yi, Irak'a karşı oluşturulan koalisyonda aktif rol almaya zorlamıştır. ABD'den gelen lojistik destek ve ambargoya tam katılım talepleri, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde kalma ve kurumsal yükümlülüklerini yerine getirme gereksinimi nedeniyle göz ardı edilemez bir sistemik baskı oluşturmuştur. Bu baskı, Türkiye'nin geleneksel ve pasif dış politika reflekslerinden ayrılarak hızla karar almasını gerektirmiş; İncirlik Üssü'nün kullanma izni verilmesi, ambargoya tam katılım ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması gibi stratejik ve riskli adımların atılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Neoklasik Realizmin öngörüsü uyarınca, bu dışsal zorlama, Türkiye'nin nihai politikasını tek başına belirlememiştir; devreye giren içsel filtreler, sistemin beklentisini dönüştürmüştür.

Tezin en önemli bulgusu, Türkiye'nin dış politikasının yönünü ve sınırlarını çizen içsel ara değişkenlerin üç ana başlık altında toplanmasıdır: Liderlik Vizyonu, Kurumsal Sınırlamalar ve Ekonomik Kapasite Kısıtları. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın rolü, uluslararası sistemi klasik Türk dış politikası algısından farklı bir şekilde yorumlamasıyla öne çıkmıştır. Özal, ABD baskısını yalnızca bir yükümlülük olarak değil, Türkiye'nin bölgesel politikada merkezî aktör konumuna yükselmesi için fırsat penceresi olarak

görmüştür. Onun bu proaktif, risk alan ve vizyoner liderlik tarzı, Neoklasik Realizmde devletin uluslararası baskıyı algılama biçimini belirleyen en kritik faktör olmuştur; Özal, iç dirençlere rağmen, krizi bir dönüm noktası olarak kullanma iradesini göstermiştir.

Özal'ın agresif politikalarına karşı en büyük dengeyi ise geleneksel olarak kurumsal hafızaya dayanan ve güvenlik odaklı olan diğer iç aktörler oluşturmuştur. Genelkurmay Başkanlığı önderliğindeki Askerî Bürokrasi (TSK), Irak'a doğrudan askeri müdahalenin Türkiye'yi bir bölgesel savaşa sürükleyeceği ve kontrolsüz bir Kuzey Irak haritası yaratacağı endişeleriyle ihtiyatlı bir duruş sergilemiştir. TSK'nın bu güvenlik merkezli algısı, Özal'ın tam askeri katılım isteğini başarıyla sınırlamış ve Türkiye'nin yalnızca lojistik destekle yetinmesine neden olmuştur. Benzer şekilde, TBMM'nin savaş tezkereleri ve karar alma süreçlerindeki çekinceleri, dış politika kararlarının yalnızca yürütme organı tarafından değil, yasama organının onayıyla alındığını gösteren kurumsal bir kontrol mekanizması işlevi görmüştür. Körfez Savaşı'nın yarattığı bir diğer önemli ara değişken ise ekonomik kapasite kısıtlamasıdır. Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması ve ambargo nedeniyle Türkiye ekonomisinin o dönem için büyük bir meblağ olan yaklaşık 7 ila 8 milyar dolarlık bir kayıp yaşaması, devletin dış politika hamlelerinde daha dikkatli davranmasını gerektirmiş, Özal'ın daha kapsamlı askeri müdahale planlarının uygulanabilirliğini fiilen azaltan bir faktör olmuştur.

Bu tezin bulguları, Neoklasik Realizm teorisinin açıklayıcı gücünü Körfez Savaşı bağlamında teyit etmekle kalmamış, aynı zamanda teoriye üç önemli boyutta katkı sağlamıştır. Birincisi, Türkiye'nin lojistik uyum kararı sistemik baskıyla uyumlu olsa da savaşa doğrudan katılmama kararı tamamen iç aktörlerin (özellikle askeri bürokrasi) direnciyle alınmıştır. Bu durum, kriz dönemlerinde dış politika sonuçlarını belirlemede ara değişkenlerin sistemik baskıdan daha belirleyici olabileceğini kanıtlamaktadır. İkincisi, teori genellikle iç aktörleri bir bütün olarak ele alsa da, bu tez liderlik vizyonu ile kurumsal direnç (Özal vs. TSK) arasındaki çatışmanın dış politika çıktısını nasıl şekillendirdiğini göstermiştir; sonuçta ortaya çıkan politika, bu iç güç mücadelesinin bir ortak paydası olmuştur. Üçüncüsü, Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika stratejisi, Neoklasik Realizm literatürüne kriz anında alınan kararlar için "Kısmi Uyum Modeli" olarak katkı sunmaktadır. Bu model, devletlerin sistemden gelen zorlamalara karşı, içsel güvenlik ve ekonomik kaygılarını merkeze alarak seçici bir angajman yolunu tercih edebileceğini öngörmektedir. Kısacası, Körfez Savaşı'ndaki Türk dış politikası, sadece

Ankara'nın stratejik çıkarını değil, aynı zamanda devletin içindeki farklı aktörlerin güç mücadelesini ve kapasite kısıtlarını yansıtan çok katmanlı bir çıktı olarak analiz edilmelidir. Bu tezin bulguları, özellikle Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz gibi güncel bölgesel krizlerde Türkiye'nin gösterdiği agresif liderlik vizyonu ile kurumsal güvenlik hesaplamaları arasındaki etkileşimi inceleyen gelecek araştırmalar için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Türkiye'nin sistemik belirsizliklere karşı geliştirdiğı bu adaptif ve otonom karar alma mekanizması, dış politika analizlerinde içsel faktörlerin gücünün altını çizmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2017). *I. Körfez Savaşı'nın Türk dış politikasına etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyol, C. P. (2017). Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve bölge dengeleri üzerindeki etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 277–302.
- Alibabalu, S. S. (2021). *Türkiye ve İran'ın Suriye ve Irak politikası: Neoklasik realizm çerçevesinde bir analiz* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD: Önleyici savaş, petrol ve hegemonya*. Alfa Yayınları.
- Arıdemir, H., & Acar, A. (2018). Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik sürekliliğin I. Körfez Savaşı bağlamında değerlendirilmesi. *Akademik Bakış*, (65), 82–93.
- Atak, Ü. A. (1997). Körfez krizinin Türk dış politikası üzerindeki etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi.
- Ataman, M. (2003). Özalist dış politika: Aktif ve rasyonel bir anlayış. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 49–64.
- Baharççek, A. (1996). Yeni dünya düzeni: Barış ve işbirliği mi, çatışma ve düzensizlik mi? *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 101–105.
- Balcı, A., & Madakbaş Güleler, E. (2018). Turgut Özal dış politikası: Amerikan düzeninde yeniden konumlanma ve otonomi arayışı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15(55), 77–98.
- Basmacı, A. (2022). *Neoklasik realizm çerçevesinde değişen Rus dış politikası: Kosova ve Kırım vakalarının karşılaştırmalı analizi* [Yüksek lisans tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Best, A., Hanhimäki, J. M., Maiolo, J., & Schulze, K. E. (2020). *20. yüzyılın uluslararası tarihi* (T. U. Belge, Çev.). Siyasal Kitabevi.

Boz, Ü. (2024). ABD'nin 2003 Irak müdahalesinin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 51–64.

Britannica, E. (t.y.). Persian Gulf War. Encyclopædia Britannica. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Persian-Gulf-War>.

Bulut, E. (2011). Birinci ve İkinci Körfez Savaşı'nda ABD politikası [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Cevizoğlu, M. H. (1991). *Körfez Savaşı ve Özal diplomasisi*. Fora Yayınları.

Çakırca, B. (2021). Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama gücü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 231–239.

Çakmak, C., Dinç, C., & Öztürk, A. (2011). *Yakın dönem Amerikan dış politikası: Teori ve pratik*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Çelikpala, M. (2014). Enerji güvenliği: NATO'nun yeni tehdit algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 75–99.

Daban, E. Z., & Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin dönemi Irak dış politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in işgali ve ABD'nin Irak'a müdahalesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 83–109.

Demiröz, Ç. (2013). *Körfez Savaşlarının küresel yansımaları ve Türkiye etkileri* [Yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Dinçer, F. C. Y. (2018). *Klasik realizm ve neo-realizm bağlamında Birleşik Krallık'ın kutup politikaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Doğan, M., & Sertkaya Doğan, Ö. (2022). Türkiye'nin jeopolitiği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(2), 320–339.

Doğan, N. (2004). Yeni dünya düzeni bağlamında uluslararası sistem, NATO'nun rolü ve Türkiye'nin stratejik konumu. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 25–40.

Doğruol, D. (2021). 1990 ile 2021 yılları arasında yaşanan krizlerin Türkiye turizm sektörüne etkileri. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 96–109.

Dueck, C. (2006). *Reluctant crusaders: Power, culture, and change in American grand strategy*. Princeton University Press.

Durmaz, F. (2021). Turgut Özal döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının liberalizm çerçevesinden incelenmesi (1983–1993). *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 205–236.

Efegil, E. (2002). *Körfez krizi ve Türk dış politikası karar verme modeli*. Gündoğan Yayınları.

Ertoý, B. (2019). Uluslararası ilişkilerde realist geleneğin dönüşümü ve neoklasik realizm. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 1(1), 1–26.

Freedman, L., & Karsh, E. (1993). *The Gulf Conflict 1990-1991: Diplomacy and War in the New World Order*. Princeton University Press.

Gözen, R. (2000). *Amerikan kıskacında dış politika, Körfez Savaşı –Turgut Özal ve sonrası*. Liberte Yayınları.

Gündüz, İ. (2024). *Neoklasik realizm çerçevesinde Türk dış politikası: 2000 sonrası dönemde enerji politikasının analizi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Güney, E. F. (2025). *Neoklasik realizm çerçevesinde Çin–Japonya ilişkileri (2012–2024)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Gürler, T. (2009). NATO'nun barış için ortaklık konsepti ve güvenlik politikaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ufuk Üniversitesi.

Harak, G. S. (1991–1992). Hypertexting the Gulf War. *CrossCurrents*, 41(4), 506–520.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan: Veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Hüseyinkahyaoğlu, M. (2008). Körfez Savaşı ve savaş sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri (1990–93) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.

İmik Şimşek, S. (2022). *Rusya'nın Putin dönemi Suriye politikasının neoklasik realizm bağlamında analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

İzmirli, R., Gökbunar, R., & Özer, B. (2015). Dönüşümcü bir lider olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42).

Kalkan, Y. (1991). *Bir Ortadoğu gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin*. Beyan Yayınları.

Karaca, O. (2007). *Lozan'dan bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak*. Resital Yayıncılık.

Kardaş, Ş. (2011). Türk dış politikasında eksen kayması mı? *Akademik Orta Doğu*, 5(2).

Keohane, R. O., & Nye, J. S. Jr. (2010). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 79–104.

Kiraz, S. (2018). *Suriye İç Savaşı sırasındaki Türk dış politikasının neoklasik realizm açısından analizi (2011–2017)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kiraz, S. (2020). Bir dış politika analizi yaklaşımı olarak neoklasik realizmin incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(4), 665–686.

Konaklı, G. (2025). Birinci Körfez Savaşı: ABD'nin Ortadoğu stratejisi ve küresel güç dengeleri. *Metin & Analiz*, 1(2), 175–195.

Kökyay, F. (2020). Neorealizm kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2504–2528.

Kösebalaban, H. (2002). Yeni Amerikan güvenlik doktrini ve uluslararası ilişkiler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19(Kasım), 1–20.

Kurt, V. (2018). Özal'ın dış politikası: Uluslararası siyaset, değişim ve süreklilik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(55), 157–171.

Küntay, İ. B., & Özyurt, A. (2024). Bir Güvenlik Stratejisi Olarak Koalisyonlar: Birinci Körfez Savaşı. *TESAM Akademi Dergisi*, 11(1), 109–135.

Lobell, S. E. (2009). The Assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model. S. E. Lobell., N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 42-74.

Lobell, S. E., Ripsman, N. M. & Taliaferro, J. W. (Eds.) (2009). *Neoclassical realism, the state, and foreign*.

Machiavelli, N. (2005). *The prince* (P. Bondanella, Çev.). Oxford University Press.

Molla, A. (2009). Soğuk Savaş sonrası Körfez krizleri ve Türkiye–ABD–NATO ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 29–45.

Morgenthau, H. J. (1949). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Alfred A. Knopf.

Oran, B. (1996). *“Kalkık Horoz”: Çekiş güç ve Kürt devleti*. Bilgi Yayınevi.

Oran, B. (Ed.). (2010). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt 2). İletişim Yayınları.

Önal, M. A. (2023). *Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin neoklasik realizm perspektifinden analizi (2009–2020)* [Yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.

Önal, T., & Özdağ, A. (2016). Körfez Savaşı ve Türk dış politikasına etkileri. *Turkish Studies*, 11(16), 53–70.

Özyurt, A. (2023). *Birinci Körfez Savaşı’nda Turgut Özal’ın güvenlik politikaları ve 2000’li yıllara etkisi* [Doktora tezi]. Millî Savunma Üniversitesi.

Pakin Albayrakoglu, E. (2011). ABD–Körfez İşbirliği Konseyi ilişkilerinde İran faktörü. *Uluslararası İlişkiler*, 8(31), 95–115.

policy. Cambridge: Cambridge University Press.

Rathbun, B. (2008). A rose by any other name: Neoclassical realism as the logical extension of structural realism. *Security Studies*, 17(2), 294–321.

Rauch, C. (2018). Realism and power transition theory. *Realism in practice*. E-International Relations.

Ripsman, N. M. (2009). Neoclassical realism and domestic interest groups. In S. E. Lobell, N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 170-193). Cambridge University Press.

Ripsman, N., Taliaferro, J., & Lobell, S. (2016). *Neoclassical realist theory of international politics*. Oxford University Press.

Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World Politics*, 51(1), 144–172.

Sander, O. (1989). *Siyasi tarih: 1918 ve sonrası*. İmge Kitabevi.

Schweller, R. (2006). *Unanswered threats: Political constraints on the balance of power*. Princeton University Press.

Sert, T. (2014). *Birinci Körfez Savaşı'nda ABD tarafından yürütülen psikolojik harekât ve propaganda faaliyetleri* [Yüksek lisans tezi]. Harp Akademileri.

Snyder, J. (1991). *Myths of empire: Domestic politics and international ambition*, Cornell University Press.

Soğuksu, A. (2007). Soğuk Savaş sonrası jeopolitik yapılanmanın Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunlarına ve politikalarına etkileri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi.

Taban Efe, H. K. (2024). *Körfez Savaşı'ndan 2000 yılına kadar Türkiye-ABD stratejik ortaklığının savunmacı realizm bağlamında incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Tabanlı, N. C. (2025). İki Körfez Savaşı arasında Türkiye-Irak ilişkileri (1990–2003). *Journal of History and Strategy*, (1), 151–172.

Taliaferro, J. (2006). State building for future wars: Neoclassical realism and the resource- extractive state. *Security Studies*, 15(3), 464–495.

Taliaferro, J. W. (2009). Neoclassical realism and resource extraction: state building for future war. S. E. Lobell., N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 194-226.

TBMM. (1990). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunmasına İzin Verilmesine Dair Karar (Karar Sayısı: 108). Resmî Gazete, Sayı: 20628, 7 Eylül 1990.

Thucydides. (2008). *History of the Peloponnesian War*. The Floating Press.

Tokatlı, S. G. (2022). Klasik realizm ve neorealizm kuramının incelenmesi. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 122–141.

Ulutaş, A. (2006). *1. ve 2. Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye etkileri* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Urhan, U. (2007). *1. Körfez krizi ve Türkiye* [Yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Uslu, N. (2015). Körfez Savaşı ve Amerika’nın politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(3).

Uzgel, İ. (1998). Türk dış politikasında sivilleşme ve demokratikleşme sorunları: Körfez Savaşı örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(1).

Üçbaş, Ü. (2020). *Neoklasik realizm ve Türkiye’de dış politikanın süreçsel analizi* [Doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Waltz, K. (2004). Neorealism: Confusions and criticisms. *Journal of Politics & Society*, (15), 2–6.

Yaycı, C. (2019). Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 331–352.

Yeltin, H. (2021). Neoklasik Realizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ara Değişkenlerin Rolü: Andrey Karlov Suikasti. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4(1), 37-57.

Yeşilyurt, N. (2017). Neoklasik Realist Uluslararası Politika Teorisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(55), 119-124.

Yılmaz, M. (2011). Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin rolü ve savaşın Türkiye'ye etkileri [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, S. (2015). Neoklasik realizm: İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı? Lakatosyan bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 1–18.

Zakaria, F. (1998). *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*. Princeton University Press.